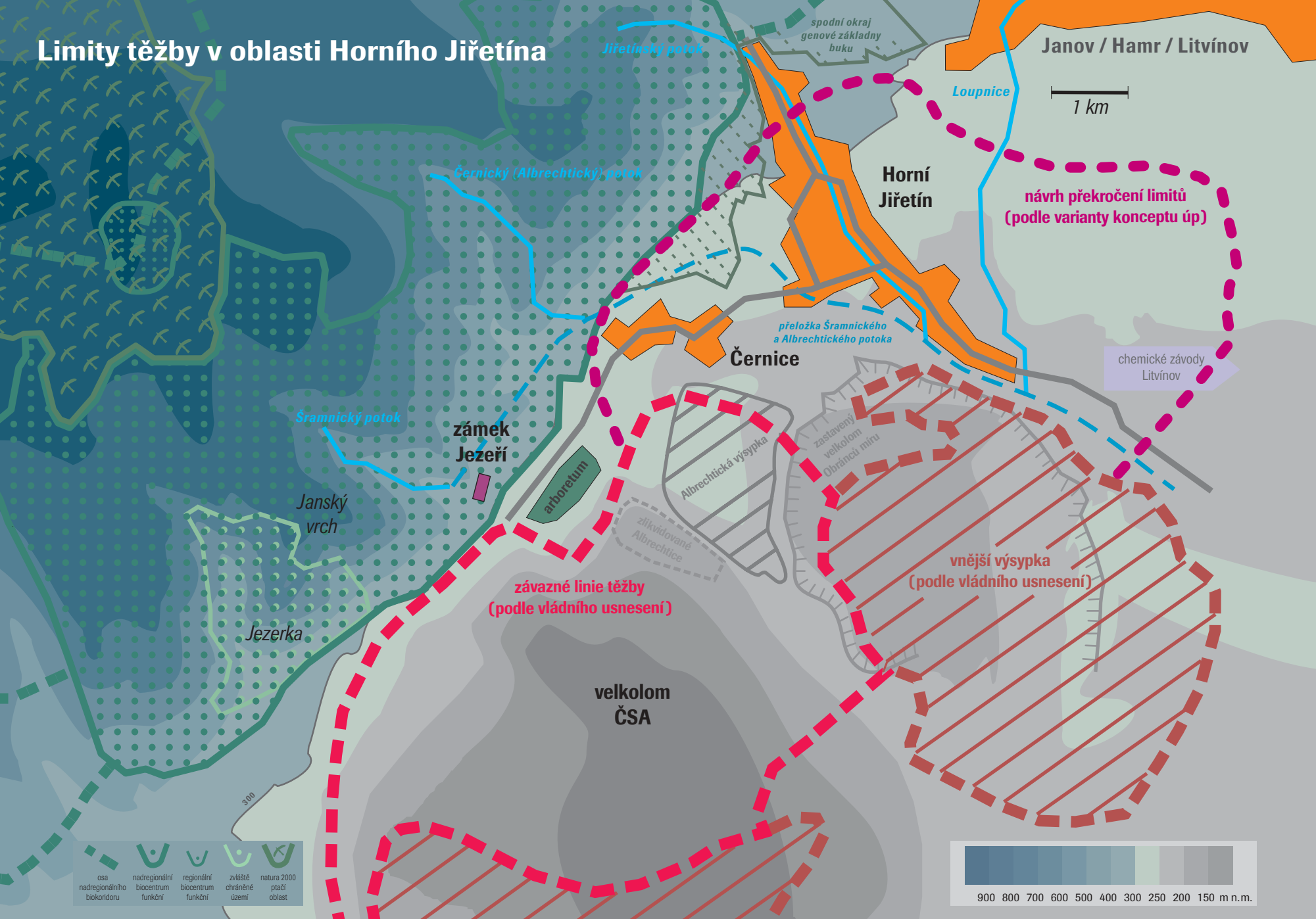

Ú Z E M N Í E K O L O G I C K É
L M T Y
T Ě Ž B Y V S H P

**... je třeba zachovat jako trvalé a uchránit zbytek sídel,
krajiny i obyvatelstvo před další devastací.**

Limity těžby v oblasti Horního Jiřetína

Janov / Hamr / Litvínov

1 km

Horní Jiřetín

návrh překročení limitů
(podle varianty konceptu úp)

chemické závody
Litvínov

Černice

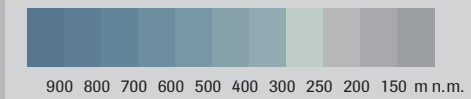
zámek
Jezeří

závazné linie těžby
(podle vládního usnesení)

vnější výsypka
(podle vládního usnesení)

velkolom
ČSA

- osa nadregionálního biokoridoru
- nadregionální biocentrum funkční
- regionální biocentrum funkční
- zvláště chráněné území
- natura 2000 plošná oblast

zámek Jezeří

Černice

arboretum

prostor sesuvu 3 milionů m³ v červnu 2005

velkolom ČSA

Místo, kde stávalo staré město Most, listopad 1992.

Ú Z E M N Í E K O L O G I C K É
L I M I T Y
T Ě Ž B Y V S H P

je třeba zachovat jako trvalé
a uchránit zbytek sídel a krajiny
i obyvatelstvo před další devastací

aneb
z krajiny těžby vytvoříme znovu krajinu domova

Praha
červenec 2005

1. Úvod	3
Ing. arch. Martin Říha s využitím poznámek ing. Marie Lafarové, ing. Jaroslava Stoklasy, CSc., RNDr. Jana Marka, CSc. a Petra Pakosty	
2. Historie severočeské krajiny a osídlení	7
Ing. arch. Martin Říha, Petr Pakosta	
3. Stručné dějiny třicetileté války těžby uhlí a ochrany území	14
RNDr. Jan Marek, CSc.	
4. Současný stav	31
Ing. arch. Martin Říha, ing. Marie Lafarová, Petr Pakosta	
5. Známé výhledové plány a záměry	34
Ing. arch. Martin Říha, ing. Marie Lafarová, ing. Jaroslav Stoklasa, CSc., Petr Pakosta	
6. Kým chceme být a čím se chceme živit	41
Ing. arch. Martin Říha, ing. Jaroslav Stoklasa, CSc., Petr Pakosta	
7. Cíl – návrat kulturnosti do vztahu ke zděděnému přírodnímu i lidmi vytvořenému bohatství	44
Ing. arch. Martin Říha	
8. Rekapitulace a závěr	45
Ing. Ivan Dejmal, ing. arch. Martin Říha, Petr Pakosta	
Kopie důvodové zprávy, usnesení vlády č. 444 / 1991 a grafických příloh k limitům těžby	48

©

Ing. arch. Martin Říha,
Ing. Jaroslav Stoklasa, CSc.
Ing. Marie Lafarová
Ing. Ivan Dejmal
RNDr. Jan Marek, CSc.
Petr Pakosta

Photo © Ibra Ibrahimovič - frontispis, str. 10, 39
Na 4. str. obálky: Adolf Braun, Jezeří s krajinou v podhůří, cca 1910
(repro s laskavým svolením Oblastního muzea v Mostě)
Zpracování a realizace Typoexpedice, Karel Čapek
Vydala Společnost pro krajinu, Kamenická 45, Praha 7

ISBN 80-903663-0-9

ÚVOD

Ing. arch. Martin Říha s využitím poznámek ing. Jaroslava Stoklasy, CSc.,
ing. Marie Lafarové, RNDr. Jana Marka, CSc. a Petra Pakosty

Stranické a vládní směrnice z 50. a 60. let minulého století vedly v Československu k rozvoji těžkého průmyslu s energetikou, závislou téměř výhradně na hnědém uhlí. Největší ložiska tohoto uhlí se nacházejí v podkrušnohorských pánvích na Sokolovsku, Chomutovsku, Mostecku a Teplicku. Zde byl proto rozvoj uhelné těžby všemožně podporován na úkor jiných aktivit, krajinného prostředí, dosavadní zástavby, společenských struktur i na úkor zdraví obyvatelstva. Těžbě uhlí muselo ustoupit vše, neboť těžena surovina byla považována za „krev průmyslu“. Vedoucí pracovníci těžby, báňské projekce, pomocných provozů a zejména straničtí komunističtí funkcionáři byli preferováni a odměňováni za stále větší kvanta vytěženého uhlí i za odtěžení a přemístění co největšího množství neupotřebitelné nadložní „skryvky“. Když jsem v roce 1979 nastupoval jako úředník státní správy na Severočeský krajský národní výbor (KNV) v Ústí nad Labem, byl tento vlak už „rozjetý“ tak, že padala jedna obec za druhou a devastace se nezastavila ani před královským městem Most.

Krátce poté, co mne události podzimu 1989 vynesly ze Severočeského kraje do funkce náměstka ministra životního prostředí České republiky, jsem napsal do časopisu Přítomnost článek „Severní Čechy – kraj našeho špatného svědomí“. Vyznal jsem se v něm ze svých „mindráků“, že jsem jako úředník KNV v Ústí nad Labem na úseku

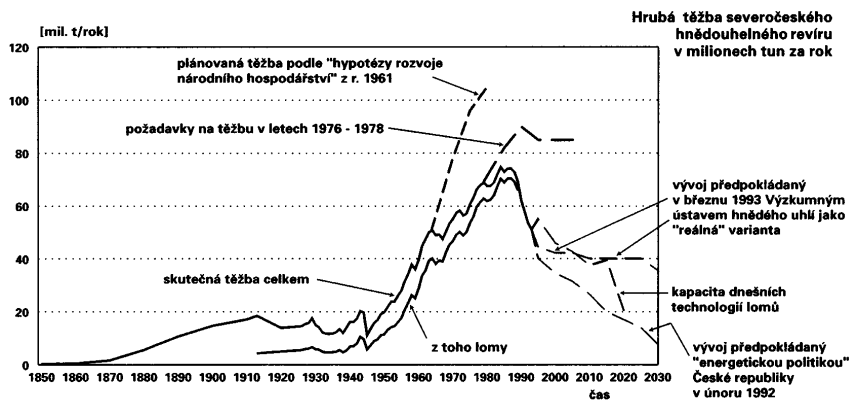
územního plánování a péče o životní prostředí nedokázal přes veškerou svou snahu i přes pomoc dalších odborníků tento vlak (až na záchranu Duchcova) zastavit, ale jenom brzdit, takže jsem nezabránil pokračující devastaci Severočeské hnědouhelné pánve a Krušných hor.

V rámci prací na Změnách a doplňcích Územního plánu velkého územního celku Severočeské hnědouhelné pánve (SHP), zpracovávaných v roce 1985 Terplanem, se nám sice podařilo odvrátit tzv. „velkou variantu těžby“, prosazovanou Federálním ministerstvem paliv a energetiky (FMPE), která by znamenala devastaci širokého a nepřerušného pásu Podkrušnohoří od Klášterce nad Ohří až po Ústí nad Labem, a která by dokonce na jihozápadním okraji SHP zasáhla do dosud neporušené krajiny Pětipeské pánve. Tato „velká varianta těžby“ by znamenala odtěžení svahů Krušných hor i krajiny při jejich úpatí a likvidaci téměř všech obcí, včetně velkých měst jako Chomutov, Jirkov, Litvínov, Lom u Mostu, Novosedlice či Chabařovice, tedy totální převrácení krajiny a osídlení na ploše větší než 80 x 25 km do hloubky až 400 m. Jsou pro to dochované a dobře uschované mapy i texty.

Stále ale byly těžbou bezprostředně ohroženy četné obce, a dokonce celá města nebo jejich části, jako Chabařovice, jižní okraje Krupky a Dubí, Novosedlice a severní okraj Teplic, Duchcov, Libkovic, sídliště na západním okraji Litvínova, Horní Jiřetín s Černicemi a zámek Jezeří, jižní okraje Jirkova a Chomutova, Březno u Chomutova a některé další menší obce, tedy sídla s dlouhou historií, mnohá z nich s vysokou památkovou a kulturní hodnotou.

Ohroženo však nebylo jen osídlení vlastní pánve. Záměry těžby redukovaly a ztěžovaly přístup do měst a obcí odříznutých částí Krušných hor. Prodlužovaly se vzdálenosti pro dojížděku za prací, obchodem a službami, školami, za zdravotnickou pomocí, ubývalo lidí ochotných to snášet.

Lidská sídla a památky však nelikvidovala jen povrchová těžba a na ni bezprostředně navazující energetika, založená na spalování hnědého uhlí. Kromě 106 obcí, včetně 650 let starého královského města Most, ničila i stovky čtverečních kilometrů kulturní krajiny, rozbila stovky let vytvářené odtokové poměry a vodohospodářský systém, ekologickou stabilitu krajiny, její zemědělský a lesní potenciál. K eliminaci těchto nepříznivých důsledků vznikala technicky sice zajímavá, ale ekologicky neúčinná díla jako Podkrušnohorský vodní přivaděč, zatrubnění řeky Bíliny a její převod přes Ervěnický koridor mezi Jirkovem a Komořany, celá soustava skupinového vodovodu Severní Čechy, nahrazující původní lokální zdroje pitné vody v území, četné přeložky železničních tratí, silnic, technické infrastruktury. Mizela ale rozsáhlá území přirozené, po staletí tradičně

obhospodařované kultivované krajiny. Rekultivace, ač mnohde obdivuhodné, zůstávaly svým rozsahem daleko za rozsahem devastace. Přednost měly rekultivace zemědělské, ačkoliv vyžadovaly dlouhodobé umělé zavlažování a další vklady do půdy, méně rekultivace lesnické a vodní. Krajina tak byla ochuzována o svou nezbytnou pestrost a ekologickou stabilitu, zato přibývalo devastovaných ploch, skládek, ploch po demolicích, zaplevelených pozemků, bezodtokých „pinek“ po důlních poklesech, odkališť popílku, odvalů a vnějších výsypek po těžbě. Lesy na Krušných horách, otrávené znečištěným ovzduším, umíraly, těžba začala ohrožovat i zatím zdravé bučiny na jižních svazích Krušných hor, jejichž zachování bylo z hlediska ekologické stability území klíčové. Kraj pustl, zvýšenou nemocnost nevykazovaly jen lesy, ale i lidé a jejich duše.

Jak mohla generace našich rodičů i generace naše něco takového dopustit v „plánovaném hospodářství“? Vždyť to byl naprostý debakl a barbarství! Podepsal se na tom fakt, že po 2. světové válce přišlo toto území o drtivou většinu původního německého obyvatelstva, které tu mělo kořeny a vztah k půdě i historii kraje, zatímco dosídlenci na to, co jim spadlo lacino do klína, hleděli zprvu jako na kořist, na majetek nepřátel, který nejen že není třeba chránit, ale který je třeba jako z dobytého území vymýtit? Jistě udělaly své i kombinace komunistické ideologie s vypjatým českým poválečným nacionalismem, vnější poválečné poměry v Evropě. Přesto se nemohu zbavit přesvědčení, že patřila-li ČR za 1. republiky k hospodářsky nejvyspělejším zemím světa, jejíž energetické potřeby tehdy uspokojily hlubinné a malé povrchové doły s korečkovými rypadly, které nepřevracely naruby celé katastry desítek obcí a navíc umožňovaly selektivní těžbu doprovodných surovin z nadloží, a malé elektrárny, z nichž největší a nejmodernější byla na dnešní poměry malá a dnes již neexistující elektrárna Ervěnice, musel být vývoj v naší zemi a v našem kraji po roce 1948 nejen politicky, ale i hospodářsky vadný, patologický.

Logickou snahou těch, kdo postupně poznali vývoj a řešení podobných problémů jinde ve světě, bylo tento nepříznivý trend zastavit. Uchránit alespoň zbytek zachovaných přírodních a kulturních hodnot krajiny a osídlení. Ještě před listopadem 1989 se nám spolu s krajskou geoložkou RNDr. Mirkou Blažkovou na Severočeském KNV v Ústí nad Labem podařil husarský kousek, když jsme i přes odpor FMPE a těžařů prosadili na Českém báňském úřadu a Českém geologickém úřadu odpis uhelných zásob pod historickým jádrem a městskou památkovou rezervací včetně zámku města Duchcova. Nelze tu nezpomenout buldočí vůli a trpělivost pana Josefa Zády z Duchcova, který tomu věnoval všechny své znalosti historie těžby v okolí, doc. ing. Jaroslava Horkého, CSc. ze stavební fakulty ČVUT v Praze, který pomáhal s projekty rekultivace zbytku zámecké

zahrady a krajiny na jih a západ od Duchcova, hlavního projektanta územního plánu SHP ing. arch. Zdeňka Stáhlíka z Terplanu Praha a krajinné ekoložky ing. Marie Lafarové z tehdejšího Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Praze, kteří nám dodávali odborné argumenty a podklady.

Již před „sametovou revolucí“ vznikla v SHP a Krušných horách environmentálně založená občanská sdružení, jako litvínovský Brontosaurus, v němž se angažovali aktivisté jako Petr Pakosta a Miroslav Brožík například za záchranu zámku Jezeří a svahů Krušných hor.

Obzvláštní vyzdvížení pak zaslouží činy RNDr. Jana Marka, CSc. ze Stavební geologie Praha. On to byl, kdo donutil příslušná místa zajistit monitorování pohybů masivu Krušných hor speciální štolou pod Jezeřím. On to byl, kdo nás úředníky KNV, rozhodující o funkčním využití území, nechal nahlédnout do důvěrných geologických podkladů. Ty se nám neměly dostat do ruky, aby nebyly zpochybněny žádosti o povolení další těžby. Na matematických modelech jasně prokazovaly bezpečnostní rizika těžby na výchozech uhelné sloje pod jižními svahy Krušných hor. Dokazovaly, že pokud se opravdu těžbou až po výchozy sloje odlehčí paty jižních svahů Krušných hor, jako k tomu již docházelo na velkodole Čs. armády západně od zámku Jezeří, může – vzhledem k charakteru a úklonu vrstev zvrásnění přeměněného krystalinika a prostorové orientaci zlomů a puklin v masivu – dojít k masivním sesuvům svahů do těžební jámy se všemi bezpečnostními důsledky pro osádky velkorypadel, pro zhroucení obvedení vody kolem těžební jámy, pro dopravní a technickou infrastrukturu a činnost dolu. Povrchové bloky by se podle tohoto materiálu musely zakotvit do hloubky svahů hlubokými kotvami, povrchové vody zachytit a obvést umělými koryty kolem jámy, což by zasáhlo do bukových porostů jižních svahů Krušných hor devastujícím účinkem. Jeho zasvěcený popis situace a historie bojů mezi zájmy těžařů a ochranou sídel, krajiny i samotných horníků je nezkráceně uveden ve 3. kapitole.

Ing. Lafarová dokonce přiměla báňské projektanty, aby schematicky zkonstruovali a vyhodnotili ochranný stabilizní pilíř svahů Krušných hor v úseku Černice – Horní Jiřetín na úrovni cca 300 m n. m. Prokazovali, že by to vázalo v ochranném pilíři cca 120 mil. t uhlí a pilíř by neúměrně zúžil porubní frontu na postupu k východu. Obojí pro ně bylo nepřijatelné a chtěli naopak těžit až po výchoz sloje, čímž by svah odkryli až do výše 400 m n. m.! Ukázalo se přitom, že dokonce ani zachování úrovně 300 m n. m. nechrání bučiny na svazích vzhledem k nutnosti podchycení povrchových vod. Kvůli odvedení Šramnického a Albrechtického potoka by musela být tato kóta snížena až pod 270 m n. m., což by však řešilo jen ochranu svahu, nikoliv širšího sídelního a krajinného rámce.

Kromě argumentů ekologických, na které zastánci těžby ani naši nadřízení funkcionáři KNV nechtěli slyšet, se nám tak dostalo i argumentů, které již nemohli ignorovat, protože šlo o bezpečnost pracujících a bezporuchový chod velkolomu. Abychom zabránili pokusu tyto podklady zatajit a celou záležitost „ututlat“, uspořádali jsme k tomuto materiálu dokonce tiskovou konferenci! Vzniklou aféru řešily nejen krajské, ale i české a federální politické orgány, ale už to bylo venku a veřejnost byla informována.

Souběžně v druhé polovině osmdesátých let dokázali aktivisté kolem Petra Pakosty a Miroslava Brožíka, že se problémem začal zabývat jeden z členů ÚV KSČ Rudolf Hegenbart, tehdy místopředseda vlády a předseda Rady vlády ČSR pro životní prostředí. To byl přinejmenším „jednooký mezi slepými“, který po nástupu Gorbačova v SSSR pochopil, že tak jako dosud to už ani u nás nepůjde a že se musí změnit přístupy „papalášů“ nejen v politice a v mezilidských vztazích, ale i ve vztahu lidí k přírodě, k životnímu prostředí, k veřejnému zdraví. Pochopil, že záchrana zámku Jezeří by byla nejen jeho zásluhou o kulturní památku, ale i přijatelným řešením nestability svahů Krušných hor.

Jedním z problémů ovšem bylo, co se zámek po jeho rekonstrukci. Ing. Jaroslav Stoklasa, CSc. byl v té době členem Čs. komise po spolupráci s International Institute for Applied System Analysis (IIASA) v Laxenburgu v Rakousku, což byl mezinárodní ústav, založený USA, SSSR a 16 dalšími státy včetně ČSSR. Pracovali v něm špičkoví světoví vědečtí pracovníci na řešení naléhavých civilizačních problémů současného světa. Všechny členské státy přispívaly na provoz ústavu a měly možnost vysílat tam své pracovníky a navrhopvat řešení problémů, které je zajímaly. Ing. Stoklasa se pokusil zámek Jezeří nabídnout této instituci.

Přišel jsem sice o místo na KNV, ale dostal jsem se do Prahy na Terplan, kde se připravovaly změny územního plánu SHP. Věci se daly do pohybu a už nešly zastavit. Z popudu litvínovských Brontosaurů vznikla iniciativa na ochranu zámku Jezeří, zbytku arboreta pod ním a zbylých obcí včetně Horního Jiřetína a Černic. Ač neradi, museli funkcionáři KNV v komisi životního prostředí ve spolupráci s ústředními orgány zahrnout do plánovacích podkladů pro další rozvoj kraje ve zvýšené míře ochranu životního prostředí a namísto nedostatečných kompenzačních opatření konečně i některá opatření k odstranění vlastních příčin zhoršování životního prostředí.

Jenže to už přišla známá spontánní veřejná vystoupení obyvatel Teplic a dalších míst v kraji proti zhoršování životního prostředí z přelomu října a listopadu 1989, jejich publicistické ohlasy, neschopnost okresních, krajských i státních orgánů reagovat

konstruktivně a adekvátně, nikoliv represí, a konečně pak 17. listopad v Praze a lavina událostí po něm. Také z těchto podnětů vzniklo od 1. 1. 1990 samostatné Ministerstvo životního prostředí České republiky v čele s RNDr. Bedřichem Moldanem, CSc. a Federální výbor pro životní prostředí vedený ing. Josefem Vavrouškem, CSc.

Programy ozdravení životního prostředí v Severočeské hnědouhelné pánvi, na Sokolovsku a Ostravsko-Karvinsku, tj. nejhůře postižených oblastí z hlediska životního prostředí, byly jedny z prvních materiálů, předložených vládě na základě inventury stavu životního prostředí v České republice, kterou MŽP zpracovalo na počátku své existence. Jako náměstek ministra životního prostředí ČSR, v jehož sekci se materiály připravovaly, jsem dohlédl, aby byly zpracovány ve spolupráci s tehdejšími KNV a s ekologickými nevládními organizacemi. Pro SHP to byla spolupráce s Ekofórem pánevní oblasti Severočeského kraje a Krušných hor, které tehdy zastupovali již zmínění pánové Miroslav Brožík z Litvínova, Petr Pakosta z Hory Sv. Kateřiny a jako právník teplický JUDr. Lubomír Voleník, pozdější uznávaný a ctěný, dnes už zesnulý prezident Nejvyššího kontrolního úřadu.

Lidem z ekologických iniciativ a z obou ministerstev životního prostředí se záhy podařilo problémy SHP, vnímané do té doby jako „vnitřní záležitost ČSFR“, medializovat i na mezinárodní scéně. Ing. Vavroušek, CSc. a ing. Stoklasa, CSc. z FVŽP dokonce dokázali vzbudit zájem o Jezeří i u britského korunního prince Charlese, který pak v roce 1991 Jezeří navštívil. Zhrozil se stavu zámku i pohledu z Jezeří na Velkolom ČSA, které

*Princ Charles,
ing. Ivan Dejmál,
ing. Josef Vavroušek,
RNDr. Jan Marek, CSc.
Jezeří 1991.
(z videozáznamu)*

si předtím prohlédl i z letadla. Svůj letoun si tehdy pilotoval sám a tak si jako po desetiletích první zahraniční pilot ze Západu také vyzkoušel armádou opuštěné žatecké letiště. Od jeho návštěvy jsme si tajně slibovali významný finanční příspěvek na obnovu zámku Jezeří. Tato návštěvu posílená naděje se vlivem dalších událostí nenaplnila. Podobně skončily naděje spojované s potomkem Lobkowiczů, kterým byl zámek vrácen v restituci. Bylo to i nad jeho síly a rodina předala zámek zpět státu.

V usneseních vlády k materiálům o ozdravení životního prostředí nejvíce postižených oblastí ČSR, kde bylo Federálnímu ministerstvu paliv a energetiky mimo jiné uloženo do 8 let odsířit nebo odstavit všechny své elektrárny (do té doby se o tom jen mluvilo), se poprvé objevil úkol pro Ministerstvo životního prostředí, které tehdy bylo i ústředním orgánem státní správy pro územní plánování a stavební řád a pro geologii: stanovit v SHP, na Sokolovsku a na Ostravsko-Karvinsku „územní ekologické limity pro těžbu a energetiku“, zpracovat je do územně plánovací dokumentace a připravit podklady pro odpis zásob uhlí za takto stanovenými liniemi. Postupně pak byly vládě předkládány materiály nejdříve jen pro lom Chabařovice, pak pro zbytek SHP, Sokolovsko-Chebsko a Ostravsko-Karvinsko. Vláda svými usneseními tyto nepřekročitelné linie (hranice těžby) schválila na základě přesných zákresů do map. Zároveň bylo v usneseních zakotveno, že budou zásoby uhlí za těmito liniemi odepsány a že se nejpozději do roku 2005 (tedy tehdy za 14 let) vláda v přípravě energetické politiky na období po roce 2005 k zásobám uhlí za liniemi vrátí, aby prověřila, zda neexistuje jiný, šetrnější způsob těžby než povrchové dobývání, který by je umožňoval využít.

Územní plánování a stavební řád, jakož i část kompetencí v geologii přešly po roce 1992 z Ministerstva životního prostředí na Ministerstvo hospodářství ČR, vedené ing. Karlem Dybou, CSc. Zatímco úkoly na úseku územního plánování, s nimiž jsem (nerad) spolu s kompetencemi na MH ČR přešel, byly splněny, odpis zásob, až na lom Chabařovice, nikdy připraven nebyl. Když přešly kompetence pro územní plánování a stavební řád na nově vytvořené Ministerstvo pro místní rozvoj a v geologii zčásti na Ministerstvo průmyslu a obchodu, politická vůle plnit tato usnesení vlády a vymáhat jejich důsledné dotažení do správních rozhodnutí příslušných úřadů slábla, až se vytratila docela.

V roce 1993 jsem byl z MH ČR pro spor s ministrem Dybou ve věci vedení jižního obchvatu dálnice D5 kolem Plzně opět „odejit“. Mohl jsem dál sledovat vývoj jen z povzdálí z pozice výrobního náměstka ředitele projektového ústavu pro územní plánování Terplan Praha. Tam byly územní ekologické limity těžby v SHP v navazujících pracích respektovány až do mého návratu na MŽP v roce 2000.

Těžařům a Ministerstvu průmyslu a obchodu však nedaly nikdy spát. Blížící se rok

2005, uvedený v usneseních vlády k „územním ekologickým limitům těžby a energetiky“ jako rok, kdy se vláda k tématu zásob uhlí za závaznými liniemi v rámci projednávání návrhu energetické politiky pro období po roce 2005 vrátí, pojali jako výzvu k jejich zpochybnění a zrušení.

Ve Státní energetické koncepci, zpracovávané v letech 2003 – 2004, již nepokryté tvrdili, že rokem 2005 platnost limitů skončí a že podle prognózy potřeb uhlí a elektřiny v ČR již do roku 2030 vyžadují postupy těžeb jejich „prolomení“. Zejména u dolu Čs. armády je podle nich rozhodnutí v tomto smyslu akutní již nyní, protože na něm záleží, zda obnovit technologická zařízení a orientovat postup těžební fronty na východ, nebo technologii neobnovovat, těžbu ukončit a důl zavřít již někdy po roce 2010 – 2013.

Předkladatelé koncepce se v ní při zdůvodňování, proč musí těžba pokračovat za stanovené územní limity, mimo jiné zaklínají i obavou ze ztráty velkého počtu pracovních míst v těžbě a energetice. Právě oni však způsobili ztrátu desítek tisíc pracovních míst likvidací výrobních i nevýrobních fondů povrchovou těžbou i opuštěním hlubinné těžby, šetrnější k osídlení i přírodě! Současně popírají i možnost vzniku nových pracovních míst v oblasti, vázané na rozvoj obnovitelných zdrojů energie.

Ministerstvo životního prostředí za mého opětovného a zase jen dočasného působení připravilo vlastní alternativu. Ze stejných podkladů jako MPO v ní však došlo k závěru, že k využití zásob uhlí za liniemi, natož k prolomení územních ekologických limitů těžby a energetiky nemusí dojít nejen do roku 2030, ale ani do roku 2050. To za předpokladu, že bude věnována dostatečná pozornost úsporám (na výrobu srovnatelných produktů spotřebujeme 1,7 x víc energie než vyspělé země světa, ještě větší rozdíl je v oblasti tepelných ztrát budov, kde jsme několik desítek let pozadu v progresivních izolacích stavebního fondu) a obnovitelným zdrojům energie (sluneční záření, voda, vítr, geotermální energie, biomasa, skládkové plyny apod.), že bude zachován přiměřený podíl energie z ropy, zemního plynu a dnešní podíl jaderné energie a že nebudeme vyrábět energii a těžit uhlí pro vývoz, ale budeme jeho zásoby šetřit – a to nejen jako palivo, ale jako chemickou surovinu pro budoucí mnohem sofistikovanější využití dalšími generacemi, kdy bude možné uhlí těžit k přírodě a životnímu prostředí mnohem šetrnějšími postupy a technologiemi, než je současná barbarská velkolomová těžba, která neumožňuje ani selektivní těžbu a využití doprovodných surovin z nadloží, meziloží a podloží uhelných slojí jako jsou šterkopísky, keramické jíly, kaolin apod.

Tak se podařilo vládě tehdejšího premiéra Vladimíra Špidly přesvědčit, aby nepřijala původní návrh MPO, ale kompromisní usnesení, v němž prolomení „územních ekologických limitů těžby“ není uvedeno, tím méně schváleno. Četná vystoupení před-

stavitelů MPO, zejména ministra ing. Milana Urbana a jeho náměstka ing. Martina Peciny ale dokládají, že MPO o zrušení limitů dále usiluje. Děje se tak na nátlak energetické a uhelné lobby při příležitosti připravované privatizace dosud státních podílů v tamních poloprivátních uhelných společnostech. MPO se nechová jako státní orgán, zřízený k obhajobě veřejných a dlouhodobých zájmů, ale jako prodloužená ruka obhájby soukromých, skupinových a krátkodobých zájmů podnikatelské sféry, která doufá, že se jí podaří rozhodující zásoby vytěžit a prodat ještě před účinností ekologické daňové reformy a nutností započítat do ceny uhlí i externality, tzn. náklady, které zatím sice vznikají v souvislosti s těžbou a jejich ziskem, ale hradí je dosud státní nebo jiné veřejné rozpočty, a dokonce i jiné poškozované subjekty, včetně soukromých, díky nadále platné „postbolševické“ horní legislativě a praxi báňských úřadů.

Autoři této publikace jsou přesvědčeni, že územní ekologické limity těžby a energetiky v SHP nejen nesmějí být prolomeny, ale musejí být potvrzeny jako trvalé. Že je potřeba nastolit radikálně jiný vztah ke zděděným přírodním i kulturním hodnotám, že je nutné smířit se s našimi předchůdci v území a dnešními sousedy, smířit se s tolik zraňovanou přírodou a krajinou i se sebou samými navzájem. Sesuv 3 miliónů kubíků zeminy bezprostředně ohrožující stabilitu arboreta pod Jezeřím, starší sesuvy pod Jizerkou a na dalších místech úpatí Krušných hor, ke kterým došlo během posledních 16 let, usvědčují těžaře, že neměli pravdu, když ujišťovali obce, správní úřady i veřejnost, že se nemůže nic stát, že to mají pod kontrolou. Postup skryvky ve velkolomu Čs. armády už dnes fakticky narušil vinou sesuvu ochranné pásmo arboreta a zámku Jezeří. Jeho pokračování východním směrem a těžba uhelné slaje v hloubce pod ním by znamenaly nejen prolomení stanovených územních ekologických limitů těžby, ale i bezprostřední ohrožení stability ochranného pilíře arboreta a zámku Jezeří, Černic, Horního Jiřetína a Janova. Dnes už tedy nejde jen o pasivní hájení stanovených územních limitů těžby, ale o okamžité zastavení devastující velkolomové povrchové těžby dosavadním způsobem, zajištění stability svahů arboreta a Jezeří a přehodnocení možnosti a způsobu využití zásob za dnes dosaženými liniemi.

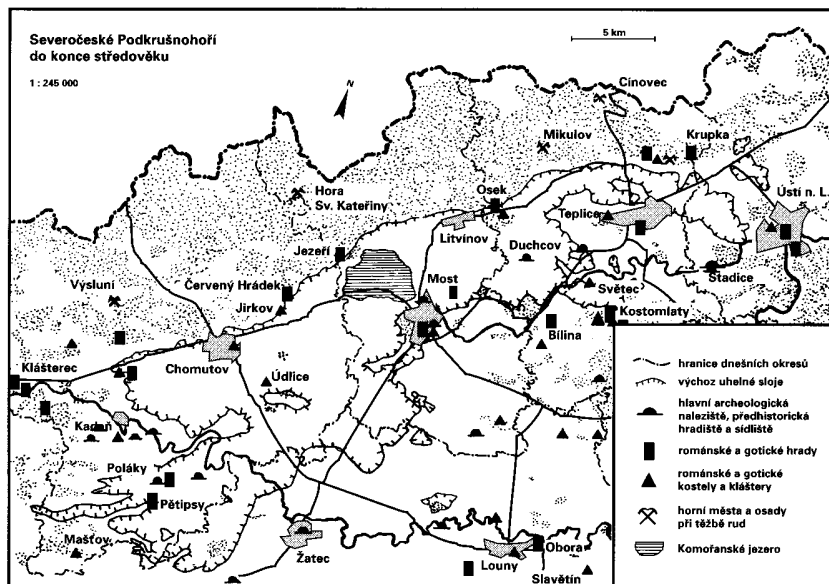
Jen tak tu bude možné žít trvale a spokojeně, v domově, který je možno zvelebovat a chránit. Už nechceme, aby se lidé museli opakovaně stěhovat, ustupovat těžbě, přicházet o své prostředí k životu. Chceme tu pracovat a kulturně užívat darů přírody, ne je rabovat. Nic víc, nic méně.

HISTORIE SEVEROČESKÉ KRAJINY A OSÍDLENÍ

Ing. arch. Martin Říha, Petr Pakosta

Krajina severozápadních Čech s Krušnými horami, Sokolovskou a Severočeskou hnědouhelnou pávní, Českým středohořím a Poohřím je výsledkem miliony let trvajících horotvorných pochodů. Krušnohorské krystalinikum vzniklo v hercynském vrásnění na přelomu starších a mladších prvohor, kdy byly metamorfními procesy postiženy starší horniny různého stáří i původu. Zhruba šlo o sedimenty, prosycené hlubinnými magmatity, a hlubinné magmatity. Vznikly z nich na základě charakteru původních hornin a intenzity metamorfózních procesů ortoruly, pararuly, krystalické břidlice, krystalické vápence, svory a fylity. Jako součást Českého masivu bylo krušnohorské krystalinikum součástí hercynského evropského horstva. V druhohorách masiv několikrát poklesl a opět byl vyzdvižen. S tím spojené erozivní a akumuláční procesy z něj do konce druhohor vytvořily zarovnanou parovinu, jejíž deska byla na začátku třetihor okrajově rozlámána saxonským vrásněním. Na severozápadním zlomu Českého masivu vznikla vyvýšenina Krušných hor a podkrušnohorská příkopová propadlina, během třetihor byla vyplněna jezerními sedimenty, které ve starších vrstvách obsahují hnědouhelné slaje. Ukládání mocných vrstev odumřelé organické hmoty tehdejší tropické vegetace patrně souvisí s opakovaným katastrofálním vlivem vulkánů vznikajícího Českého středohoří a Doupovských hor. Krajinu pak dotvořilo střídání chladných a teplých období, působení vody, vegetace, vývoje rostlinných a živočišných druhů od počátku čtvrtohor až podnes. Teprve v posledním tisíciletí se dá mluvit o narůstající úloze lidských aktivit na jejím utváření.

Území Severočeské pánve však bylo osídleno již na konci paleolitu, v období magdalenu v 8. tisíciletí před naším letopočtem. Jedna z nejvýznamnějších sídelních lokalit té doby byla nalezena v oblasti někdejšího Komořanského jezera, byla však spolu s nadloží uhelné slaje odtěžena. Stejný osud potkal i další významné archeologické lokality, jako naleziště neolitické kultury lineární keramiky u Ervěnic ze 6. tisíciletí př. n. l., která již byla kulturou zemědělskou, a lokalitu následné kultury vypichované keramiky v Chabařovicích z 5. tisíciletí př. n. l. Jiný významný doklad života v Podkrušnohoří – lokalita nejstarších důlních stařin ve střední Evropě se systémem šachet a chodeb pravěkých pazourkových dolů z počátku 3. tisíciletí př. n. l. – naopak zanikl stavbou tušimické elektrárny. Tyto a další nálezy ukazují, že od 6. tisíciletí př. n. l. byla oblast pánve již osídlena kontinuálně a nejméně od konce neolitu, tedy od 4. tisíciletí př. n. l., i ve všech zemědělsky obdělátných částech tohoto území. Od těch dob až do středověku tu

člověk přetvářel původní lesnatou a bažinatou krajinu na pestrou mozaiku se střídáním lesů, luk, pastvin, polí, vodních ploch, toků, mokřadů, lidských sídel, cest, strážních hradů, tržnic a často i opevněných měst na křižovatkách obchodních cest, při brodech přes zdejší řeky a v těžištích zemědělských oblastí.

Tvárnost osídlení i jednotlivých vesnic a měst dávala ve středověku feudální správa spolu s rostoucí mocí církve – vedle „panských“ staveb (hrady, zámky, městské paláce) a světských sídel a staveb se v obraze měst, vesnic i krajiny uplatňovaly stále výrazněji kostely, kláštery, poutní místa apod. Sídla se postupně funkčně i velikostí diferencovala podle přírodních podmínek, polohy, hospodářského významu a významu ve správním uspořádání, podle obdržených práv i možností své obrany. Epidemie moru a jiných nakažlivých chorob si vynutily první hygienicky motivované regulace umístění některých řemesel v sídlech, zlepšení v zásobování sídel vodou a jejich odkanalizování.

Zvláštním, pro Krušné hory a Podkrušnohoří charakteristickým fenoménem byla a jsou nikoliv „evolučně“ narostlá, ale uměle založená „horní“ (hornická) města, která byla po objevu a počátku využívání zdejšího nerostného bohatství (kovové rudy, polodrahokamy, arsen ad.) zakládána lokátory na přelomu středověku a novověku.

V architektonickém výrazu byla doba jejich vzniku spojena s přechodem od gotiky k renesanci, kdy docházelo ke vzniku mnoha nových typů občanských staveb veřejného charakteru, jako jsou radnice, školy, tržnice, lázně, ale také pivovary, řemeslné dílny apod.

V souvislosti s vývojem měst začíná potřeba určité regulace rozmístování různých funkcí v sídlech podle charakteru, výstavnosti nebo naopak škodlivosti k okolí a lidskému zdraví v cechovních řádech. S nárůstem problémů hygienických i obranných se objevovaly zárodky „urbanismu“ z profesí lokátorů, stavitelů (kameníků, zedníků, tesařů), geometrů (zeměměřičů), vojáků, odborníků na opevňování a výtvarných umělců. Mlynáři a rybníkáři vytvářeli základ profese vodohospodářů, uhlíři, řemeslníci a zpracovatelé rud, tkalci a další zpracovatelské profese vytvářeli zárodky pro příští manufakturní a později průmysl. Rozvoj měst a vesnic, nová výstavba i řemesla vytvářely poptávku po těžbě dřeva, stavebního kamene, keramických jíílů pro cihlářskou a keramickou výrobu, kovových rud, písku. Měnil se už nejen vegetační pokryv krajiny, ale i její půdní profil a horninové prostředí, začal se měnit krajinný ráz. Kolem důlních štol a šachet vznikaly novotvary důlních odvalů, docházelo k prvním cílevědomým převodům vody a k budování náhonů pro vodní mlýny a hamry, k vysoušení mokřadů, k melioracím, k regulacím a přemostování toků, k úpravám vybrané „císařské“ cestní sítě pro těžší provoz nákladními formanskými povozy a k budování přeprahacích stanic. Stále to však ještě byla harmonická, drobná a pestrá mozaika přírodních a lidmi vytvořených prvků v krajině, ekologicky stabilní, s negativními vlivy lidí na životní prostředí omezenými na drobné lokality, měřitelné na dnešní ary.

Krásná krajina a zbytky projevů sopečné činnosti v existenci četných termálních a mineralizovaných vývěřů a pramenů dávaly vzniknout v tomto území dalším specifickým sídlům – léčebným lázním. Ta dále zpestřila krajinný ráz a různorodost forem využití přírodních zdrojů území. Přinášela další specifické stavební typy lázeňských léčebných domů, domů pro přechodné ubytování hostů, kolonád a promenád, míčoven a heren, přírodních divadel, divadelních a koncertních sálů, jízdáren, pavilónů v parcích, upravených turistických cest s vyhlídkami a odpočívadly, krajinné kompozice okolí lázeňských sídel.

Zásadní předěl přinesl do tohoto území objev zásob a možností využití energetického potenciálu hnědého uhlí v obou Podkrušnohorských pánvích. Zpočátku měřítkem nepatrná a technologicky primitivní mělce povrchová „selská“ těžba se postupně, se vzrůstajícími nároky vznikajících manufaktur, později průmyslu a železniční dopravy, měnila na náročnou, zejména hlubinnou těžbu ve stále těžších geologických

podmínkách. Povrchová těžba se dále rozvíjela tam, kde byla uhelná sloj mělce pod povrchem, nebo dokonce vystupovala až na povrch či „na den“, jak se tehdy říkalo. Uhlí pro svou vysokou výhřevnost rychle nahradilo ve výrobě i vytápění domácností do té doby převládající dřevo a dřevěné uhlí a spolu s vynálezem a rozšířením parního stroje umožnilo nebývalý rozvoj průmyslu. Spolu s rozvojem železnice pak způsobilo převrat i v dopravě. Uhlí je fenomén, který umožnil „průmyslovou revoluci“. Umožnil rychlou koncentrací drobných řemeslnických a manufakturních výrobních objektů do průmyslových objektů s mechanickým rozvodem „hybné síly“ soustavami transmisí a řemenových převodů po výrobních halách, jejichž zprostředkující úlohu v přenosu energie o mnoho později převzal elektrický proud. Charakterem výroby byly ovšem průmyslové provozovny odkázány na zdroj pracovních sil a energie, a proto se zakládaly nejen ve městech, ale často při vodních tocích a dopravních trasách v krajině. Mnohá odvětví potřebovala velká množství vody pro své výrobní procesy a využívala v nich i energetický potenciál vodních toků. Tak vznikly četné továrny v údolích při vodních tocích. K získávání surové vody byly vybudovány hradící objekty na tocích v obydlených údolích i jako solitéry ve volné krajině. Jejich měřítka, architektura i způsob využití přírodních podmínek však v začátcích průmyslové revoluce stále ještě jevily určitý respekt k okolí, k charakteru místa a zdrojů. Lidé ještě neměli tak narušený a pouze zprostředkovaný vztah k přírodě jako dnes ve velkých městech. Osvícené panstvo si dokázalo představit většinu možných negativních vlivů výroby na okolí a snažilo se jim dodržováním určitých zásad čelit. Lze říci, že tento ekologicky relativně příznivý stav se udržel až do rozpadu Rakousko-Uherska po I. světové válce a více méně i v období „první republiky“ až do roku 1938. Tehdy největší a nejmodernější elektrárnou v SHP byla elektrárna v Ervěnicích postavená roku 1926. Její instalovaný výkon 70 MW představuje jen zlomek kapacity dnešních elektráren v SHP, stačila však k zásobování Prahy a rozsáhlého spotřebitelského průmyslu, prvních městských elektrických drah ve městech SHP, včetně Ústí nad Labem. Větší jizvy v krajině představovaly těžní věže a rostoucí odvaly hlubinných dolů a z dnešního pohledu malé povrchové doly s korečkovými rypadly. Šlo však stále o řád desítek hektarů, nikoliv desítek či stovek kilometrů čtverečních zdevastované krajiny. V území SHP bylo stále plnohodnotné krajinné zázemí sídel, těžba až na ojedinělé havarijní epizody (katastrofální průval termálních vod teplejších pramenů do dolu Döllinger v roce 1879) neohrožovala lázeňskou funkci.

Vedle přírodního bohatství včetně nádherné a pestré krajiny bylo území bohaté na kulturní památky. Byly zde celé městské i vesnické památkové soubory, četné hrady a zámky, kláštery, kostely, parky a arboreta či jezera. Ekonomický rozvoj zvyšoval rozsah

i kvalitu osídlení. Díky lázním, které navštěvovaly osobnosti kulturního a politického života z celé Evropy, Ruska a dalších světadílů, žilo obyvatelstvo bohatým společenským a kulturním životem. Vrchol rozkvětu v tomto smyslu nastal koncem 19. a začátkem 20. století.

Totéž se bohužel nedá říci – v dnešní terminologii – o „sociálním a ekonomickém pilíři dlouhodobé udržitelnosti života v Krušných horách a Podkrušnohoří“. Rostoucí rozdíl v životní úrovni horníků, dělnictva, drobných zemědělců a živnostníků a společenské smetánky včetně místních velkopodnikatelů zde provázely průmyslovou revolucí od jejího počátku na přelomu 18. a 19. století. Už za Rakousko-Uherska vedly k občasným sociálním nepokojům, které byly posilovány jak německým nacionalismem, tak emancipačními snahami českého národního obrození. Přispívala k tomu skutečnost, že většina dolů i průmyslu byla v rukou německých podnikatelů. Ani po I. světové válce se vztahy mezi německou většinou a českou menšinou obyvatel v pohraničí nezlepšily. Naopak. K národním resentimentům z dob Rakousko-Uherska přibývalo trauma německého pokusu odtrhnout Sudety od nově vzniklé Československé republiky a připojit je jako provincii Deutschböhmen k Rakousku. Česko-německé vztahy se dále vyhroutil za velké hospodářské krize, která po prvním globálním krachu na světových burzách, odstartovaném v roce 1929 v New Yorku, postihla začátkem 30. let 20. století celý tehdejší hospodářsky vyspělý svět.

Důsledkem těchto podmínek a vývoje v sousedním Německu, kde se v roce 1933 dostali k moci nacisté, bylo rostoucí napětí v celém českém pohraničí s Německem a Rakouskem, kde žila silná německá „menšina“ (v některých místech Sudet tvořila přes 90 % obyvatel! a celkově byla početnější než Slováci). Národnostní i sociální konflikty se prolínaly a podněcovaly vzájemné názorové a slovní přestřelky, které přerůstaly v násilné a ozbrojené konflikty německých obyvatel se státní moci v českých rukou či obou národností navzájem. České obyvatelstvo bylo z pohraničí po Mnichovské dohodě vyhnáno, pokud se nepřihlásilo k Říši. Za války byly přírodní zdroje, průmyslové, zemědělský a lidský potenciál Protektorátu a tím spíše k Německu připojeného Podkrušnohoří plně zapojeny do německého válečného hospodářství. V Záluží u Mostu vyrostl závod na výrobu syntetického benzínu z uhlí, české zbrojovky a strojírný, letecké továrny i textilky vyráběly zbraně, vozidla, munici a výstroj pro německou armádu. Těžba uhlí a výroba byly šroubovány na maximum. Nebylo ani pomyšlení na opravy a údržbu stavebních fondů, na životní prostředí, na kulturní spolupráci či sociální ohledy. Za války začala nejen materiální, ale i duchovní devastace Krušných hor a Podkrušnohoří. Tato devastace se bohužel po válce nezastavila.

Krajina za Chemopetrolem Litvínov, duben 1993.

Plošně pojaté vysídlení německého obyvatelstva z Krušných hor a Podkrušnohoří mělo v ryze německých oblastech – což byl případ velké části pánevní oblasti – daleko více devastující účinky na hospodářský a společenský život, kulturu, vztahy lidí k přírodě i k sobě navzájem než v oblastech, kde Němci tvořili menší podíl předválečného obyvatelstva. S německým obyvatelstvem „odešly“ bohužel často i kvalifikovanost, smysl pro pořádek, vztah k městům, obcím, kulturnímu dědictví, přírodě a krajině. V první vlně dosídlenců z vnitrozemí Čech, Moravy, Slezska i ze Slovenska, bylo mnoho „zlatokopů“, kteří po vyrabování a vykradení opuštěného německého majetku zase zakrátko zmizeli. Přistěhovalci z Podkarpatské Rusi, Češi a Slováci, navrátilší se z Volyně, z Maďarska, z Rumunska a z dalších zemí Balkánu, se v převážné většině případů nemohli úrovní vědomí a hospodaření rovnat vyhnáním Němcům. Také postupně přicházející kvalifikovaní dosídlenci se zde pod vlivem nedávno skončené války často chovali jako v dobytém „nepřátelském území“ bez jakékoli úcty k dědictví po cizím národu. Mnozí, nemajíce zde kořeny, považovali vše německé – saskou a lužickou architekturu a kulturu – za bezcenné a nepřátelské. V potřebě nahradit německé „českým“, ničili lehkomyšlně po staletí budované vztahy a hodnoty, zanedbávali údržbu a opravy, nechali zcela zchátrat bytový fond, továrny, zemědělské usedlosti, dopravní a technickou infrastrukturu včetně původního promyšleného vodního hospodářství, občanskou a kulturní vybavenost, hřbitovy, kostely i síť zařízení pro rekreaci v krajině. V mnohých městech byly vyházeny úřední listiny a dokumentace, psané v němčině – od středověkých rukopisů po archivy stavebních úřadů.

Komunistický režim, nastolený po roce 1948, využíval umně zklamání obyvatel západními spojenci z doby Mnichova, protiněmecké nacionální vášně a své ideologie k pokračování psychózy strachu a nepřátelství k Západu a připoutal ČSR k Sovětskému svazu. Krušné hory a Podkrušnohoří se staly pro SSSR bezprecedentně levným zdrojem uranu, uhlí a energie. Československé národní hospodářství, za první republiky proslulé vyváženým poměrem těžkého hutního, chemického a strojírenského průmyslu s průmyslem lehkým, zpracovatelským, s vysokou mírou zhodnocení vstupních surovin, se stalo „kovárnou socialistického tábora“ s převahou hutního a dalšího těžkého průmyslu, náročného na suroviny a energie. Tato orientace těžce poškodila celé československé národní hospodářství, zdevastovala některé menší regiony země, jako Příbramsko, Kladensko, Žacléřsko – Svatoňovicko v Podkrkonoší, Hodonínsko na jižní Moravě, ale nejzřejměji se projevila na Ostravsko-Karvinsku a v Sokolovsko-čebbské a Severočeské pánvi. Zde došlo k velkoplošným devastacím krajiny povrchovou těžbou uhlí a důlními poklesy po hlubinné těžbě, těžbou kaolinu, štěrkopísku, písku, keramických

jílů a kameniva pro stavebnictví, výstavbou obrovských elektráren, rozvodných soustav elektřiny a tepla a úložišť elektrárenských popílků v řádu stovek kilometrů čtverečních. Do války zachovaný harmonický ráz krajiny, s obými úbočími a náhorními plošinami Krušných hor, pokrytých lesy a rašeliništi, oběma pánvemi s úrodnou zemědělskou půdou a vodními plochami pod horami, s lázněmi a četnými památkami, krásnými kuželi, homolemi a vulkanickými skalisky Českého středohoří a Doupovských hor s hlubokými údolímí a čistými vodními toky, byl přeměněn na „průmyslovou krajinu“, plnou terénních novotvarů po přesunech milionů kubíků hornin a zemin, průmyslových a skladovacích objektů, skládek a smetišť. Hustota liniových staveb dopravní a technické infrastruktury roztříštila souvislou krajinu do těžko přístupných a obhospodařovatelných fragmentů, porušila její harmonii, obyvatelnost a prostupnost pro zvěř i pro člověka. Zmizela přirozená rostlinná společenstva a nahradily je zaplevelené plochy, invazní druhy nepůvodních rostlin a živočichů. Zmizely obce, v kterých žily desítky tisíc obyvatel, a tisíce kulturních památek a přírodních pamětihodností.

Dokonce i tlak na selektivní ukládání cenných partií nadloží, meziloží a podloží uhelné sloje, obsahující zásoby štěrkopísku, keramických jílů apod., se ukázal jako neúčinný. Nikdy se neuskutečnily slibované záměry na využití těchto surovin. V letech 1990–91 zpracovaly projektové organizace za spoluúčasti dolů projekty na dvě velkokapacitní cihelny, které by využívaly nadložní vysoce kvalitní cihlářské a keramické jíly. Dokonce již byly vytvořeny mnohatisícitunové deponie pro budoucí výrobu. Předpoklad přímých i doprovodných pracovních sil se pohyboval v řádu několika set lidí. Je rok 2005, cihelny nestojí dodnes a na deponiích jsou dávno provedeny lesnické rekultivace, aby lidé zapomněli. Tak se plnily a plní sliby těžařů.

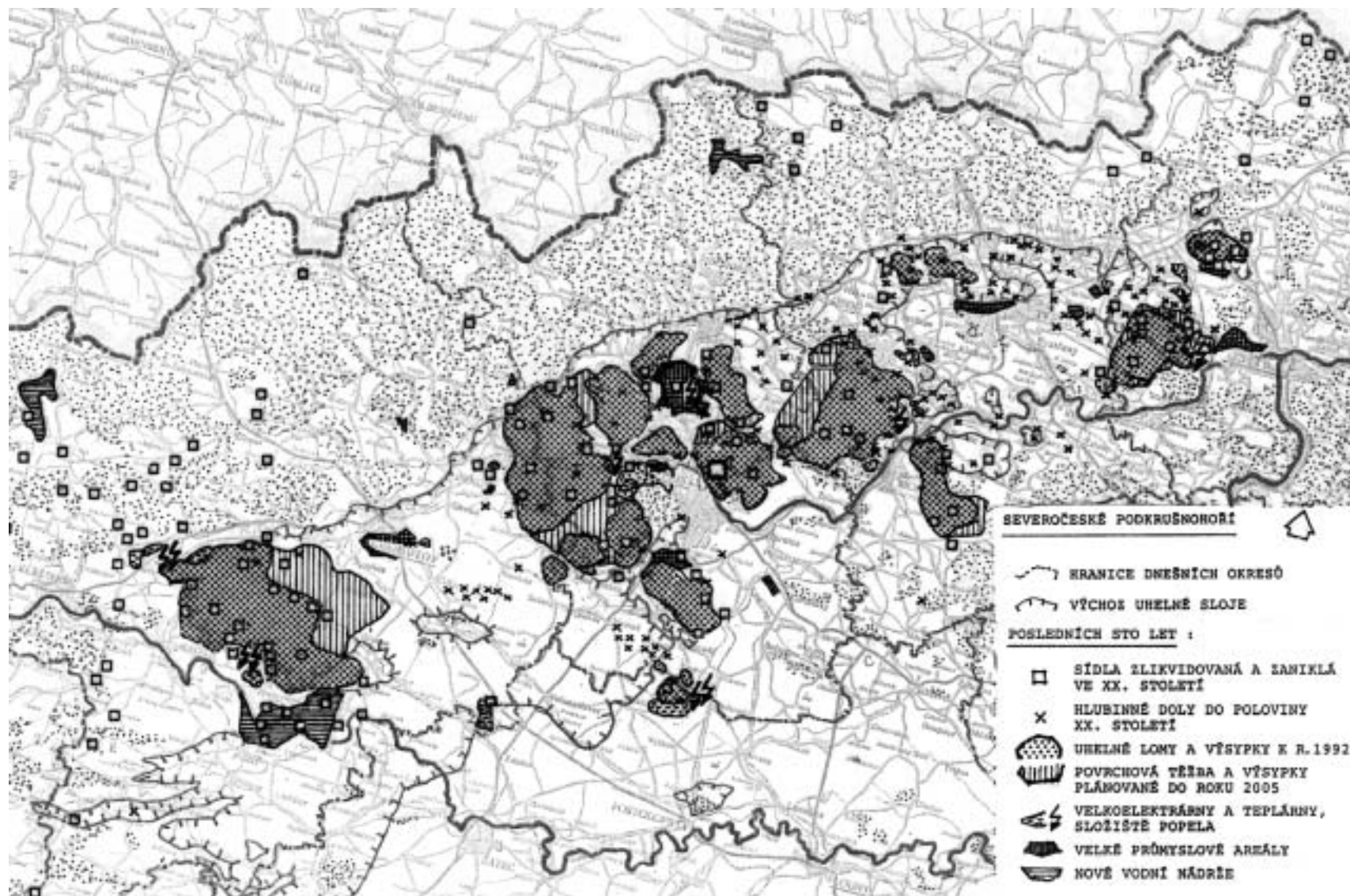
Na dvě generace zmizel u většiny obyvatel i kulturní vztah ke zděděnému přírodnímu a kulturnímu dědictví. Teprve dnešní mladší generace obyvatel už mají v kraji zabudované vlastní kořeny a nově nabytý vztah k domovu posiluje jejich vůli uchránit zbytek zděděných hodnot a napravit alespoň některé škody z minulosti. Poslední zmizelá obec Libkovice na Mostecku sice ještě podlehla setrvačnosti „rozjeté mašiny“ těžby, ale na ní se poprvé probudil a projevil organizovaný odpor proti pokračování dosavadní praxe. Místní obyvatelé se osmělili ozvat a klást odpor výkupům nemovitostí za směšné úřední odhadní ceny, neumožňující ani koupit náhradního bytu v nájemním domě, natož rodinného domku. Přidali se k nim i ekologičtí aktivisté odjinud a poprvé bylo dosaženo i značné publicity případu ve sdělovacích prostředcích. Právě případ Libkovic vyvolal diskusi o možnostech jiných, šetrnějších metod dolování, umožňujících zachování krajiny s jejími historickými i živými hodnotami.

Sídla a obce zaniklé v Severočeské pánvi po roce 1945

Název	Počet obyvatel*	Okres	Důvod	Rok					
Ahnikov	B	Chomutov	povrchový důl Nástup	1983	Most	25 700	Most	povrchový důl Ležáky	1966
Albrechtice	B	Most	povrchový důl Lenin	1982	Nakléřov	A	Ústí n. L.	vojenský újezd	1949
Běšice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967	Naší	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1981
Brančíky	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1980	Nechranice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967
Brany	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1980	Nové Sedlo n. B.	C	Chomutov	povrchový důl Čs. armáda	1966
Břešťany	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1965	Otovice	A	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice	1976
Břežánky	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1964	Panenská	A	Ústí n. L.	vojenský újezd	1949
Bylany	B	Most	povrchový důl Ležáky	1977	Pařidla	A	Most	povrchový důl Ležáky	1969
Bystřice	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1965	Pláň	A	Most	povrchový důl Ležáky	1955
Čachovice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1965	Podhoří	A	Ústí n. L.	povrchový důl a skládka	1961
Čermnky	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1965	Podhůří	A	Chomutov	povrchový důl Čs. armáda	1974
Český Újezd	A	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice		Pohlody	B	Chomutov	povrchový důl Šverma	1977
Čtrnáct Dvorců	A	Most	hlubinné doly Vítězného února	1982	Pohradice	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1960
Čepihory	B	Most	povrchový důl Ležáky		Prahy	A	Chomutov	elektrárna Tušimice	1972
Dělouš	A	Ústí n. L.	povrchový důl Zápotocký	1967	Pruněřov	C	Chomutov	pov. důl Nástup a el. Pruněřov	1962
Dříněk	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1970	Přezetice	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1969
Dolní Litvínov	B	Most	hlubinné doly Vítězného února	1960	Přísečnice	C	Chomutov	vodní nádrž Přísečnice	1972
Dřínov	C	Most	povrchový důl Lenin	1976	Račice	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1981
Dolní Jiretín	C	Most	hlubinné doly Vítězného února	1983	Radovesice	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1966
Dolina	B	Chomutov	vodní nádrž Přísečnice	1979	Roudná	A	Ústí n. L.	povrchový důl Zápotocký	1967
Dolany	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967	Rusová	C	Chomutov	vodní nádrž Přísečnice	1970
Drahonice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967	Růžodol	A	Most	hlubinné doly Vítězného února	1959
Drmaly	A	Chomutov	povrchový důl Čs. armáda	1975	Skyčice	A	Most	skládka odpadů	1965
Ervénice	D	Most	povrchový důl Lenin	1959	Slatínice	A	Most	povrchový důl Ležáky	1969
Fláje	A	Most	vodní nádrž Fláje	1959	Souš	C	Most	povrchový důl Lenin	1970
Hajníště	A	Teplice	povrchový důl	1960	Staré Verneřice	A	Teplice	povrchový důl	1959
Hájovna		Chomutov	vodní nádrž Přísečnice	1979	Stránce	A	Most	povrchový důl Lenin	1971
Hetov	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1967	Střimice	A	Most	povrchový důl Ležáky	1960
Holešice	C	Most	povrchový důl Lenin	1979	Stržžovice	A	Ústí n. L.	zařízení dolů	1972
Hořany	C	Most	povrchový důl Šverma	1980	Studánka	A	Ústí n. L.	povrchový důl Zápotocký	1971
Hrbovice	B	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice	1989	Třebošice	C	Most	průmyslová výstavba	1980
Hrdlovka	D	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1978	Třískolupy	A	Louny	kalová jáma	1972
Chotěnice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967	Tuchomyšl	C	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice	1974
Chotovenka	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1970	Tušimice	A	Chomutov	pov. důl Nástup a el. Tušimice	1967
Jenišův Újezd	C	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1975	Újezd		Teplice	povrchový důl	1972
Jezeří	A	Most	sesuv půdy	1952	Újezd	A	Chomutov	povrchový důl Šverma	1970
Kamenice	A	Ústí n. L.	povrchový důl Zápotocký	1970	Úžín	A	Ústí n. L.	povrchový důl a plynárna	1962
Kamenná Voda	A	Most	povrchový důl Lenin	1973	Varvažov	C	Ústí n. L.	povrchový důl Zápotocký	1962
Komoňany	C	Most	povrchový důl Čs. armáda	1985	Veľebudice	A	Most	průmyslová výstavba	1960
Konobříže	C	Most	povrchový důl Ležáky	1977	Verněřov	C	Chomutov	plaviště popílku z el. Pruněřov	1988
Kopisty	D	Most	povrchový důl Ležáky	1977	Vrchnice	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1969
Kralupy u Ch.	C	Chomutov	povrchový důl Nástup	1982	Vršany	A	Most	povrchový důl Vršany	1975
Krbice	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1982	Vyklice	C	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice	1979
Kundratice	C	Chomutov	povrchový důl Čs. armáda	1972	Vysočany	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1974
Kyjice	B	Chomutov	důl Čs. armáda a vodní nádrž	1974	Zálužany	A	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice	1974
Lochočice	A	Ústí n. L.	povrchový důl Chabařovice	1976	Záluží	C	Most	chemické závody	1972
Libkovic	C	Most	hlubinné doly Vítězného února	1990	Zásada	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1982
Ledvice	C	Teplice	elektrárna Ledvice		Ždov	A	Chomutov	povrchový důl	
Libouš	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1979	Židovice	A	Most	povrchový důl Lenin	1974
Lipetín		Most	hlubinné doly Vítězného února		Zichlice	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1987
Liptice	B	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1974					
Lomazice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967					
Lužice	A	Chomutov	vodní nádrž Nechranice	1967					
Lyskovic	A	Teplice	povrchový důl Maxim Gorkij	1970					
Michanice	A	Chomutov	povrchový důl Žizka	1955					
Milžany	A	Chomutov	povrchový důl Nástup	1965					

* A - do 500 obyvatel, B - 500 - 1000 obyvatel, C - 1000 - 5000 obyvatel,
D - nad 5000 obyvatel (průměr sčítání lidu v letech 1930, 1950, 1961 a 1970)
Chybějící údaje se nepodařilo zjistit

Kromě obcí a sídel zlikvidovaných kvůli těžbě uhlí, stavbě vodních nádrží a ostatní průmyslové činnosti existovala v Severočeské pánvi celá řada obcí, které zanikly po odsunu sudetských Němců.

Podle zadání Ministerstva průmyslu ČR (ministra Dlouhého) a Ministerstva životního prostředí ČR (ministra Bendy) byla vypracována podrobná analýza s návrhem „Nové metody hlubinného dolování bez poklesu povrchu se zachováním krajiny“ (s využitím ukládání solidifikovaných – neutralizovaných odpadů do vydolovaných podzemních prostor). Byl dokonce určen pokusný polygon na dole Koh-i-noor na Mostecku. Mnohastránková dvouletá práce byla předána a převzata se souhlasným pokyčováním zadavatelů v roce 1995. Dodnes je však ignorovaná těmi, kteří na tom mohli postavit budoucnost nejen svoji, ale i Mostecku a jeho obyvatel. Vše je uloženo někde ve spodním šuplíku na MPO a MŽP a na štěstí i u autorů. Nakonec z toho tedy nebylo nic. Zato Libkovic byly v předstihu zbourány, aniž by se pod nimi jakýmkoli způsobem těžilo.

V čem spočívá tato metoda? Zjednodušeně řečeno: Speciálně upravené vytěžené prostory hlubinného dolu se zaplní tekutou tuhnoucí směsí s upraveným odpadem (receptura byla vypracována ČVUT v Brně), která se do podzemí napouští potrubím a po ztvrdnutí nedovolí, aby nadložní vrstvy poklesly do vytěžené slaje. Stejným způsobem se postupuje v těžbě vedle zaplněných prostor – výsledně s větší výtěžností ložiska a s větším ekonomickým efektem, neboť za ukládání nebo likvidaci odpadu musí jeho producenti platit. Dolům by se tak zmenšily finanční náklady na hlubinnou těžbu a vyzdvižení vydobytého uhlí.

Připravovanému osudu se dokázaly vzepřít Chabařovice na Ústecku – na rozdíl od Libkovic úspěšně. Postoj reprezentace jejich samosprávy podpořily orgány veřejné a politické správy okresu i města Ústí nad Labem, což vládě za tehdejší situace umožnilo politicky bezkonfliktní přijetí prvního usnesení, které stanovilo závazné územní ekologické hranice, za něž se nesměla dostat těžba ani její negativní důsledky na životní prostředí. To byla chvíle obratu, o němž jsme se my, jeho aktéři v „polistopadové“ veřejné správě, domnívali, že bude trvalý. Nestalo se. Boj pokračuje i po 15 letech.

STRUČNÉ DĚJINY TŘICETILETÉ VÁLKY TĚŽBY UHLÍ A OCHRANY ÚZEMÍ

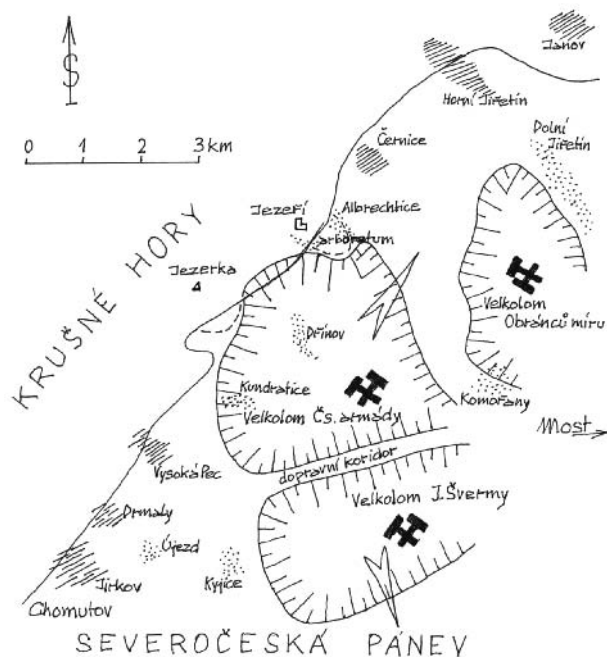
RNDr. Jan Marek, CSc.

Již zde bylo popsáno, jak se z původní hlubinné a malolomové povrchové těžby měnily měřítko a technologie těžby na velkolomy, aby bylo možné uspokojit rostoucí požadavky energeticky náročného těžkého průmyslu. Starší hlubinné doly, dříve rozptýlené v pánevních oblastech, postupně zanikaly. Neovlivňovaly do té míry krajinné prostředí jako otevřené povrchové velkolomy, ale neumožňovaly úplné vydobytí ložiska a práce v nich byla velmi namáhavá a často nebezpečná. Těžba ve velkolomech má řadu předností, umožňuje vyšší mechanizaci, odstraňuje nebezpečí nenadálých výbuchů důlních plynů nebo propadů nadloží, umožňuje téměř úplné vydobytí ložiska, ovšem za cenu drastických nevratných změn celého prostředí. Krajinu doslova „obrací na ruby“. Vzniká charakteristická „měsíční krajina“ s obrovskými těžebními jamami, výsypkami hlušiny, spleť účelových komunikací, zahalená do věčných mlh s elektrárenským popílkem a pachem sirnatých a fenolových uhelnatých zplodin.

Od 50. let minulého století nastal všeobecný rozvoj těžby v otevřených velkolomech. Před jejich postupem zaniklo 106 původních sídel, včetně historické zástavby královského města Mostu. Někjaký odpor místních obyvatel se v podmínkách totalitního systému nepředpokládal a řadu desetiletí ani žádný nenastal. Ostatně, většina obyvatel nebyla původních, přišli až po odsunu Němců, nějaký hlubší vztah k prostředí neměli a velká část z nich byla existenčně závislá na práci související s uhelnou těžbou.

V zájmové oblasti, při hranici Chomutovska a Mostecku, byly začátkem 70. let v rozvoji 3 povrchové velkolomy: Jana Švermy, Čs. armády a Obránců míru. Z nich dva se z centrální části pánve rozšiřovaly směrem k úpatí Krušných hor. Tam v té době byl ještě v provozu starý hlubinný důl Maršal Koněv (dříve Grohmann). Předmětem těžby je jednotná uhelná slaj s průměrnou mocností cca 25 m, která se však nachází až vespod pánevního souvrství. Nad ní spočívá mohutná vrstva nadložních jílovců, kterou je nutno při velkolomové těžbě kompletně odtěžovat, přemísťovat a ukládat do výsypkových hald.

Na generálním ředitelství severočeských uhelných dolů v Mostě tehdy padlo rozhodnutí, že hlubinný důl Koněv ukončí provoz koncem 70. let a velkolom Obránců míru nepostoupí až k úpatí Krušných hor, nýbrž bude v polovině 80. let zastaven a následně zasypan. Zbylé uhelné zásoby při krušnohorském úpatí má vytěžit velkolom Čs. armády. Ten se po dosažení úpatí u Vysoké Pece měl stočit a podél krušnohorského úpatí postupovat směrem na severovýchod. Při tom měly být postupně zlikvidovány a odtěže-

*Situační náčrtek území mezi Mostem a Chomutovem
s vyznačením plánovaného postupu velkolomové těžby uhlí*

ny obce Podhůří, Kundařice, Jezeří, Albrechtice, Dřínov, Cernice, Horní Jiřetín, Janov a dále měl provoz plynule přejít do plánovaného velkolomu Koh-i-noor, který by pokračoval k Hamru a dolní části Litvínova.

Před plánovaným postupem velkolomu Čs. armády bylo třeba uskutečnit řadu náročných a nákladných opatření. Hlavní podkrušnohorská silnice I/13 byla k roku 1975 přeložena blíže k úpatí hor. Vedle ní bylo vybudováno koryto vodního převaděče, který zachytával vody horských potoků a sváděl je do velké Dřínovské nádrže pod Jezeřím. Tato plošně rozsáhlá umělá nádrž, protékána říčkou Bílinou, však sama stála v cestě plánovanému postupu velkolomu. Měla být proto vypuštěna a bylo nutno vyprojektovat náhradní vodohospodářská díla. Horské potoky měly být přehrazeny a převedeny do jiného povodí, nová podkrušnohorská silnice přerušena a odtěžena, Bílina převedena potrubím v umělém tělese nového dopravního koridoru Most – Chomutov.

Hlavní průzkumné práce

Náhradní vodohospodářská opatření se ukázala jako neobyčejně komplikovaná. Projekty jednotlivých děl bylo nutno vícekrát přepracovávat podle výsledků inženýrsko-geologických průzkumů, které objednával zprvu s. p. Vodohospodářský rozvoj a výstavba u Stavební geologie n. p. Praha. V letech 1970–1972 se prováděl komplexní průzkum pro hráz a nádrž na Bílině pod Jirkovem u Kyjic. Podmínky pro výstavbu dlouhé sypané hráze byly ověřeny jako málo vhodné v prostředí pestrého deltového vývoje pánevního souvrství, v blízkosti těžební jámy uhelného velkolomu Jana Švermy. Výstavba se přesto uskutečnila, avšak bylo nutno posunout hráz, prostor před hrází trvale zabezpečovat technicky komplikovanou odvodňovací bariérou a zlikvidovat obce Kyjice a Újezd. V rámci komplexního průzkumu jsem měl na starosti hlavně průzkumy nalezišť konstrukčních materiálů a dokumentaci podzemní štoly, ražené ze dna uhelného velkolomu ke starému zatopenému hlubinnému dolu Lobkowicz u Pohlod. V této chodbě hrozily nečekané průvaly důlních vod, ale bylo možno získat jedinečné poznatky o tektonické porušenosti pánevních sedimentů ve spodní partii uhlonosného souvrství.

Poznatky z průzkumů u Kyjic jsem spojil s poznatky získanými již dříve při výstavbě mohutné sypané hráze na Ohři u Nechranic, kde jsem v polovině 60. let vykonával geologický dozor a dokumentoval všechny dočasné umělé odkryvy. K následujícím účelovým průzkumům v předpolí rozšiřovaných uhelných velkolomů jsem přišel vybaven poznatky a zkušenostmi z pánevního prostředí. To uvádím proto, že jsem se brzy dostal do názorových sporů s některými místními geology, kteří se domnívali, že jejich dlouholeté působení při těžbě uhlí v „domácím prostředí“ v centrální oblasti pánve je opravňuje i k jedině správnému výkladu geologických poměrů při okraji pánve a že nějaký neznámý geolog z Prahy je nemá co poučovat.

Průzkumné práce prokázaly, že projektovaná díla náhradních vodních nádrží na Bílině u Březence a na Vesnickém potoce u Kundařic nelze uskutečnit bez velkých rizik. V případě nějaké poruchy v hrázi by nádrž u Březence mohla ohrozit obytnou zástavbu Jirkova včetně nového sídliště, nádrž u Kundařic pak provoz v rozšířené těžební jámě uhelného velkolomu Čs. armády. Vodohospodářským projektantům nezbývalo, než Vesnický potok odvést novým korytem do Kyjické nádrže a pro Šramnický a Černický (Albrechtický) potok vyprojektovat zčásti tunelové, zčásti povrchové převedení v krušnohorských svazích do nádrže na Loupnici u Záluží. Průzkumy v letech 1974–1978 přinesly opět jedinečné poznatky o povaze krušnohorského krystalinického masívu v blízkosti okraje uhelné pánve.

Zámek Jezeří ve svahu Krušných hor nad vodní plochou Dřínovské nádrže. Vpravo obec Albrechtice. Hluboko pod nádrží i obcí je uhelná sloj, která zasahuje až k úpatí horského svahu. Snímek z r. 1978, kdy ještě nedošlo k rozšíření uhelného velkolomu do těchto míst.

Rozsah uhelného ložiska, jakož i výskyt, mocnost, uložení uhelné slaje a její technologické charakteristiky byly z větší části známy již ze starších ložiskově zaměřených vrtných průzkumů, realizovaných od poloviny 19. století a silně rozvinutých po roce 1948, i z průběhu dobývání ve starších hlubinných dolech. Pro postup otevřených velkolomů ke krušnohorskému úpatí však chyběly poznatky o povaze krystalinického masivu Krušných hor. Tento masiv, který sousedí s uhelnou pánví a výškově přesahuje její úroveň až o 700 m, zůstal pro geology, působící v uhelné pánvi i pro báňské projektanty a vedoucí různých důlních provozů územím téměř neznámým. Celý masiv byl považován za pevný a stabilní element, který dobývání v pánvi nijak podstatně neovlivní. Uhlí se tam nevyskytuje.

Počátkem 70. let byly uhelné velkolomy vzdáleny od krušnohorských svahů ještě asi 3 km a vedení severočeských dolů za hlavní technický problém budoucího dobývání při krušnohorském úpatí považovalo zvládnutí přítoků povrchových a podzemních vod do otevřené těžební jámy. Proto u Stavební geologie Praha objednalo rozsáhlý průzkum na řešení hydrogeologických poměrů v širokém předpolí rozšiřovaných velkolomů, včetně svahů Krušných hor i jejich vrcholové oblasti. Součástí tohoto průzkumu mělo být podrobné inženýrsko-geologické mapování tohoto území, aby byly rozpoznány a charakterizovány čtvrtohorní pokryvné útvary a jejich hydraulické funkce. Tím jsem byl pověřen já. Do roku 1976 jsem podrobně prozkoumal prvních asi 20 km² území při okraji pánve, svahy hor i vrcholovou oblast hor v okolí Vysoké Pece, Kundratic, Jezeří, Nové Vsi a Albrechtic a zjistil skutečnosti, které radikálně měnily dosavadní představy důlních představitelů o snadné vydobytnosti uhelných zásob pod krušnohorskými svahy.

Při excerptci výsledků starších ložiskových průzkumů, při přehodnocování obrovského množství popisů průzkumných vrtů jsem zjistil spoustu opomenutých údajů o poruchových zónách v pánevním souvrství, o deformacích při vrtání v prostředí okraje pánve. Musel jsem se pustit do přehodnocování dokumentace dobývání ve starých hlubinných dolech a v povrchových malodolech, včetně protokolů o návštěvách báňských inspektorů. Zajišťoval jsem průběh a pravděpodobné příčiny různých havárií při těžbě, důvod likvidace obce Jezeří, porušené vlivem těžby na hlubinném dole Koněv v letech 1952–1954, i důvod opuštění těžebního revíru pod Jezeřím. Pátral jsem v různých archivech po příčinách a průběhu zániku Komofanského jezera, které do poloviny 19. století pokrývalo pánevní plošinu mezi Krušnými horami a Mostem. Zabýval jsem se stavebním vývojem zámku Jezeří i dalších hradů v okolí a hledal obecné charakteristiky a důvody jejich výstavby ve svahu Krušných hor. Zjišťoval jsem litologickou povahu

a strukturní skladbu krystalinického horského masivu a zabýval se teoriemi jeho vývoje, zvláště vývoje horských svahů. Zcela nově jsem prozkoumal, zmapoval a obecně charakterizoval poměry čtvrtohorních pokryvných útvarů v oblasti hor i v oblasti uhelné pánve. Hlavně však jsem musel téměř od základu vyřešit problematiku tektoniky a uplatnění tříštivých poruch v masivu krystalinika i v prostředí okraje pánve. Brzy po zahájení průzkumu jsem totiž přišel na závažný deficit poznatků o tektonice v podkladech staršího základního geologického výzkumu, o jednotlivých poruchových zónách a diskontinuitách, o jejich vlivu na geologickou stavbu a na mechanické chování horninových celků. V terénu jsem našel množství dokladů starých i nedávných svahových deformací, sesuvů a skalních zřícení z horských svahů a potvrdil rozsah i mocnost největších zřícení, jaké v celém Českém masivu byly nalezeny právě v blízkosti Jezeří.

Přitom jsem souběžně sledoval všechny ostatní práce v rámci objednaného hydrogeologického průzkumu, postup uhelné těžby, ložiskové doplňkové průzkumy jiných organizací i různé příležitostné odkryvy při překládání komunikací apod. a všude pořizoval vlastní dokumentaci.

Z toho pak vyplynul závěr, že uhelný velkolom Čs. armády, s hloubkou těžební jámy cca 200 m, bez zkušeností s dobýváním pod strmými horskými svahy, má jako první otevřený důlní velkoprovaz zasáhnout do pásma úpatí Krušných hor právě v té partii, která se z inženýrsko-geologického hlediska jevila jako nejproblematičtější a nejrizikovější. Problémy hydrogeologické jsou řešitelné a technicky zvládnutelné, ale o možnostech rozšíření velkolomů do pásma úpatí krušných hor bude rozhodovat zvládnutí osobitých, nečekaných a obtížně řešitelných problémů inženýrsko-geologických a geotechnických. Prioritní význam má řešení tektoniky, řešení stability závěrných svahů těžebních jam a horských svahů v jejich předpolí. Tyto problematiky měly být vyřešeny v dostatečném předstihu před postupem uhelné těžby už při základním geologickém výzkumu oblasti a báňská projekce se měla s nimi uspokojivě vyrovnat. V popisované situaci tomu tak ale nebylo. Přitom uhelný velkolom se rychle blížil kritickým místům. Navíc se ukázalo, že pro řešení neexistují žádné odpovídající příklady ze světové literatury ani žádné prakticky vyzkoušené postupy, které by se daly napodobit.

V rámci kritického pásma se jako nejrizikovější jevil úsek krušnohorského svahu, kde ve výšce cca 100 m nad úpatím vyčnívá skalní ostroh se zámek Jezeří. V případě realizace těžebních záměrů v původní podobě měl zámek spočinout ve výšce 300 m přímo nad zející těžební jámou velkolomu. Odlehčením paty tektonicky porušeného krystalinického masivu hrozilo reálné nebezpečí, že dojde k náhlému zřícení skalního ostrohu se zámek do těžební jámy. Tím by byl nevratně zničen nejen horský svah se

svými skalisky a cennými lesními bukovými a dubovými porosty, ale i kulturní památka nejvyšší kategorie a současně dominanta Mostecku přilehlého Podkrušnohoří. Byla by zavalena těžební jáma velkolomu s dobývací technikou a pracujícími horníky, znehodnoceny uhelné zásoby a navíc zmařeny investice vložené do rozšíření velkolomu a zničena rozmanitá pomocná a náhradní zařízení v okolí. Situace rychle špěla k ekologické, ekonomické, technické i společenské katastrofě, aniž by si ji báňští projektanti a zodpovědní činitelé severočeských dolů uvědomovali.

Lidskou činností a neuváženými technickými zásahy se mohly napodobit podmínky, za kterých v nedávné geologické minulosti na sousedních svazích Jezerky a Jánského vrchu došlo ke gigantickým skalním zřícením, k odvalení cca 30 milionů m³ krystalinických hmot do prostředí pánve.

Na generálním ředitelství severočeských dolů v Mostě, ve Výzkumném ústavu hnědého uhlí i v Báňských projektech v Teplicích působila řada geologů, kteří se v té době drželi teorie o netektonickém původu různých nepravidelností v pánevním souvrství. Přičítali je vlivům deltového vývoje anebo účinkům pleistocenního zalednění. Tektonické poruchové zóny až na výjimky neuznávali. Výzdvih Krušných hor dokonce považovali za výsledek vrásnění, samozřejmě bez vlivu nějakých tektonických zlomů. Takové názory v pánevní oblasti převládaly posledních 10 – 15 let. Vedení dolů a báňská projekce je přijímaly se sympatiemi, protože si nevynucovaly žádná zvláštní technická opatření v provozu velkolomu, natož nějaké zásadní změny v technologii dobývání. Já jsem se svými názory a interpretacemi zůstal prakticky sám. A ještě jsem proti sobě popudil starou, renomovanou organizaci základního výzkumu republiky – Ústřední ústav geologický, protože jsem poukázal na nedostatky v řešení fundamentálních problémů geologického vývoje oblasti.

Nastal problém s odevzdáním výsledků průzkumu, jestliže přinášel poznatky zjevně nepříznivé pro objednatele (vedení Severočeských uhelných dolů) i pro celý politicko-ekonomicko-mocenský establishment (nutno připomenout, že šlo o dobu „normalizace“ komunistického totalitního systému, s pronásledováním všech, kdo se nějak přičili současnému režimu). Celou věc jsem přesto vzal na sebe a bez předběžného souhlasu nadřízených resortních orgánů jsem v polovině roku 1977 problematiku publikoval i s příslušnými závěry a interpretacemi, a to současně v odborných časopisech „Geologický průzkum“ a „Památky a příroda“.

Články vyšly pod názvem: „Inženýrsko-geologické problémy vyvolané rozšířením uhelných velkolomů k úpatí Krušných hor“ a „Záchrana zámku Jezeří jako inženýrsko-geologický problém“.

Do závěrečné zprávy o mapování čtvrtohorních pokryvných útvarů z roku 1976 jsem nad rámec požadovaných úkonů připojil další dvě kapitoly: o tektonice a o geodynamických jevech. Ve snaze zvrátit nebo zpochybnit tyto poznatky a interpretace uspořádalo vedení dolů oponentní řízení, kde za oponenty povolalo čelné geologické odborníky z Čs. akademie věd a z Vysoké školy báňské z Ostravy. Oponentní řízení jsem ale ustál a svoje závěry a interpretace úspěšně obhájil.

Publikované články ovšem způsobily poprask, a to i v nejvyšších politických kruzích, od Ústředního výboru KSČ přes krajské, městské, podnikové, uliční a nevím jaké stranické výbory, v několika ministerstvech a jejich podřízených podnicích, včetně resortu Ústředního geologického úřadu a vedení Stavební geologie. Vedení mého vlastního podniku se vyhnulo odpovědnosti prohlášením, že garantuje pouze výsledky prací, které byly objednány. Podnikový výbor KSČ dlouho diskutoval o tom, zdali a jak mne má potrestat, ale na ničem se nedohodl. Vedení Severočeských dolů označilo moje závěry a interpretace za „hypotetické, neprokázané a všeobecně nepřijímané“. Byl jsem označen za osobu nepřátelskou režimu, za katastrofika a nepřítel rozvoje československé energetiky. Byl nade mnou zřízen služební i politický dozor, byl mi zakázán přístup do areálu uhelného velkodolu.

Bitva o Jezeří

Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody jsem už v roce 1975 informoval o tom, jaké nebezpečí hrozí památkovému objektu Jezeří a okolním horským svahům. Se souhlasem střediska jsem si v opuštěné staré věži zámku zřídil stálé terénní pracoviště.

Po odevzdání závěrečné zprávy o inženýrsko-geologickém mapování a hlavně po zveřejnění uvedených článků začalo být kritické území populární. Čs. televize mne vyzvala, abych na nádvoří zámku vystoupil v ekonomickém pořadu „Stojí to za to?“. Na Jezeří se začaly objevovat novináři, političtí funkcionáři, přední osobnosti vědy, celé výpravy z okruhu Obvodního báňského úřadu v Mostě, Báňských projektů v Teplicích, krajského střediska Státní památkové péče z Ústí nad Labem, z Ústředního ústavu geologického, různých ústavů Čs. akademie věd a z vysokých škol z Prahy, Brna, Ostravy, Bratislavy i Košic. Dorazil v té době jediný publicista s otevřeně ekologickým zaměřením – Josef Velek. S tímto mladým autorem známých knih „Jak jsem bránil přírodu“, „Příběhy pro dvě nohy“ a dalších, které se vládnoucímu politickému režimu jen málo líbily, jsme strávili ve věži zámku několik debatních večerů. Začal psát o problému Jezeří novou knihu. Tu ale nedokončil. Zanedlouho zahynul při potápění v Rudém moři. Zlé jazyky tvrdily, že mu k tomu někdo trochu napomohl.

Se vzrůstající popularitou území kolem Jezeří ostře kontrastoval hrozivě zanedbaný stav zámku. Veliký objekt byl od roku 1954 opuštěn, zbaven všeho mobiliáře (vykraden), pouze platonicky spravovaný krajským střediskem Státní památkové péče prostřednictvím jednoho hlídače. Rychle chátral. Byl mimo zájem okresních či krajských politických orgánů. Aby si příslušné politické a správní orgány a zejména báňské instituce uvědomily, o jak cenný objekt jde, sepsal jsem přehled jeho historického a stavebního vývoje, zhodnotil jeho význam a uveřejnil v oborovém časopisu severočeských dolů „Hnědé uhlí“.

Praktickým výsledkem toho bylo, že Státní památková péče i generální ředitelství severočeských uhelných dolů zhruba současně objednal u Stavební geologie Praha nový podrobný, účelově zaměřený inženýrsko-geologický průzkum prostoru Jezeří. Bylo předem zřejmé, že tento průzkum má hlavně potvrdit anebo vyvrátit moje závěry a interpretace z předchozího inženýrsko-geologického mapování. Stejně tak bylo zřejmé, že se neobejde bez netradičních a nákladných báňských metod, štol, šachet a hlubokých jádrových vrtů. Nebylo předem jasné, kam je umístit, jaké mají mít dimenze, kdo je vyprojektuje, kdo a jak je zrealizuje, kdo je zaplatí. Na každé důlní dílo musel být odborně zpracovaný projekt. Aby se tyto věci vyjasnily, strávil jsem nejprve celý rok 1977 podrobným průzkumem sklepů a dalších podzemních prostor v areálu zámku Jezeří a nechal provést geofyzikální měření na několika profilech podél zámeckých budov a na okolních svazích, kde jsem předtím prognózoval přítomnost tektonických poruchových zón. Teprve potom jsem navrhl další, technicky náročné práce. Celý záměr jsem nechal posoudit nejvyšším odborným kapacitám, starým profesorům Quido Zárubovi a Vojtěchu Menclovi, zakladatelům vědního oboru inženýrské geologie. Oba přišli několikrát na Jezeří, nehledě na svůj pokročilý věk kolem 80 let.

Vypracováním technických projektů na realizaci báňských prací byla pověřena skupina projektantů z Báňských projektů Teplice, posledních, kteří v oblasti Severočeské pánve ještě uměli projektovat hlubinná díla. Při úpatí svahu pod zámek jsem navrhl svislou šachtu a dvě horizontální štoly pod sebou, ražené směrem proti horám, spodní štola měla být ražena ze dna šachty. Měly zachytit a projít předpokládané tektonické poruchové zóny. Báňští projektanti ale po roce práce od projektování odstoupili. Navíc nebyl v dosahu nikdo, kdo by byl ochoten navržené práce zrealizovat.

Ústřední výbor KSČ rozhodl, že náklady na navržené práce mají hradit severočeské doly (Doly V. I. Lenina, později přejmenované na Mosteckou uhelnou společnost). Tak jsem si od ředitele Stavební geologie vypůjčil ředitelskou Tatru 613 se šoférem, do vozu posadil dva vývojové pracovníky dolů, vybavené podpisovým právem a s razítkem

Průzkum podzemních prostor pod zámek Jezeří a v jeho okolí v roce 1977.

v kapse, a začali jsme objíždět Československo. U známých firem zajišťujících báňská díla jsme se pokoušeli uzavřít na místě smlouvu na práce u Jezeří. Neuspěli jsme ani v Rýmařově ani ve Zlatých Horách u Jeseníku ani v Žilině ani ve Spišské Nové Vsi.

Mezitím Výstavba dolů uranového průmyslu (VDUP) z Jáchymova zahájila v horském svahu nad Jezeřím ražbu vodohospodářské štoly pro převedení Šramnického potoka a potom i ražbu druhé štoly u Albrechtic pro převedení Černického potoka do nádrže na Loupnici. Ražbu obou štol jsem sledoval se svými spolupracovnicí více než rok. Pořizovali jsme podrobnou dokumentaci geologických jevů zachycených v hloubce krystalinického masivu, abychom měli dostatek srovnávacího materiálu k chystanému průzkumu pod Jezeřím. Tyto práce jsme ale mohli provádět pouze v nočních hodinách, kdy v podzemí neprobíhala ražba. Aby toho nebylo málo, přibrali jsme si ještě dokumentaci nové tříkilometrové odvodňovací štoly v Jáchymově.

Díky spolupráci s VDUP Jáchymov se podařilo po dokončení uvedených prací přemluvit řádně této firmy k provedení alespoň části navržených průzkumných báňských děl pod Jezeřím. Podařilo se hlavně realizovat nejdůležitější dílo – horizontální štolu raženou z úpatí hor do krystalinického masivu přímo pod zámek, dlouhou 430 m. Štolu jsme během ražby průběžně geologicky dokumentovali, často opět v nočních hodinách. Před portálem štoly byly vyhloubeny hluboké jádrové vrty, ve štolě byl vyhlouben podzemní vrt, do podzákladí zámku byl vyhlouben šikmý jádrový vrt. Všechny skalní útvary v okolí zámku jsme podrobně dokumentovali. Byly změřeny všechny pukliny, analyzovány geodynamické jevy a další skutečnosti. V okolí zámku jsme našli a zdokumentovali pozůstatky středověkých dobývek na železnou rudu a na jejich zpracování ve starých „vlčích pecích“, jejichž zbytky se ještě dochovaly. Tyto nálezy jsem publikoval v oborovém časopisu „Rudy“, což později vedlo k jejich zahrnutí do seznamu státem chráněných technických památek.

Průzkum v prostoru Jezeří trval více než 4 roky a byl dokončen v roce 1981. Zcela potvrdil poznatky a závěry z předchozího inženýrsko-geologického mapování, které vedení severočeských dolů v roce 1976 nechtělo akceptovat. Potvrdil existenci mocných tektonických poruchových zón při úpatí hor a v horském svahu, různé anomálie v úložných poměrech pánevních sedimentů při okraji ložiska a v režimu podzemních vod a hlavně potvrdil labilní pozici skalního ostrohu, na kterém spočívá zámek.

Závěrečnou zprávu o průzkumu Jezeří jsem psal na lůžku Institutu klinické a experimentální medicíny v Praze – Krči, kam jsem se dostal po zdravotním kolapsu v důsledku nadměrné fyzické námahy, dlouhodobého psychického vypětí, vlivem nebezpečných prací v podzemí a ubytování v nevytápěných prostorách věže zámku Jezeří.

Když mě v IKEM dali trochu dohromady, obhájil jsem soubor poznatků a zobecněných zkušeností jako kandidátskou disertační práci na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Práci posuzovali nejvýše graduovaní odborníci ze tří různých vysokých škol, do jejichž oborů práce nějak zasáhla: geotechnik prof. Mencl z VUT Brno, inženýrský geolog a hydrogeolog prof. Homola z VŠB Ostrava a geomorfolog prof. Král z PřF UK Praha. Ocenili ji jako nejlepší za celá léta a nejzávažnější v rámci celé československé federace, s přímým dopadem na hospodářské poměry celého státu. Zdálo se, že boje ustanou a bude následovat spočívání na vavřínech. Skutečnost byla vzápětí trochu jiná.

Výsledky průzkumu měl potvrdit matematický výpočet stability svahu. Ovšem svahu extrémně vysokého, jehož celistvost byla narušena tektonickými zónami a jehož pata měla být odlehčena uhelnou těžbou. Nebyl po ruce nikdo, kdo by se chtěl ujmout

*Interiér zámku Jezeří
v 80. letech 20. století.*

takového úkolu bez dostatku předchozích zkušeností a bez příkladů ze světové literatury. Nakonec se výpočtu ujali naši nesporně nejzkušenější odborníci, emeritní profesori VUT Brno geotechnik Vojtěch Mencl a matematik Ladislav Mejzlík. Použili u nás tehdy novou metodu konečných prvků s využitím počítačové techniky. Na katedře geotechniky Stavební fakulty VUT Brno byl sestaven i fyzický model z ekvivalentních materiálů (zámek Jezeří byl v něm namodelován dvěma kostkami cukru).

Zatímco profesori počítali, docenti a asistenti v bílých pláštích pracovali s fyzickým modelem umístěným mezi průhlednými stěnami z plexiskla. Lopatičkou odhrabávali jemný písek, který nahrazoval pánevní sedimenty, čímž napodobovali těžbu ve velkolo-

mu. Stav sousedního krystalinika byl sledován pomocí sítě zaměřených bodů, očekával se pohyb, čemuž jsem pozorně přihlížel nejen já, ale i renomovaní odborníci z ČSAV. Po odhrabání všech sedimentů se až do noci nic nepohnulo, kostky cukru zůstaly na svém místě. Druhý den ráno jsme našli masiv zhroutilý i s kostkami cukru.

Matematický výpočet potvrdil, že odtěžení svrchních cca 2/3 sedimentů při patě svahu by ještě nemuselo způsobit stabilní kolaps celého svahu, avšak přímé podloží zámku by trpělo deformacemi v rozsahu do 10 cm. K celkovému stabilnímu kolapsu by došlo při další těžbě pánevní výplně. (Uhelná sloj se nachází ve spodní partii sedimentárního souvrství.)

Z průběhu matematického i fyzického modelování též ale vyplynul deficit některých vstupních informací, jejichž důležitost se projevila až v průběhu modelování, kupř. o roli nespojitých obzorů podzemní vody, o velikosti a orientaci přirozené napjatosti v krystalinickém masivu při patě svahu, o roli pomalých sekulárních pohybů masivu vlivem vnitřních geologických sil apod. Proto se prostor Jezeří vzápětí stal testovacím územím, kde se rozmanité odborné instituce a celé týmy specialistů snažily zkoušet různé empirické přístupy k modelování, provádět parametrické studie a zpětné analýzy. Nakonec se Stavební geologie Praha stala nositelem rozsáhlého státního výzkumného úkolu: „Výzkum stabilních problémů otvírky uhelných lomů při úpatí Krušných hor“. V jeho rámci jsem si ponechal část „Výzkum tektonického rozvolnění krystalinika“. Pomocí šikmých a horizontálních jádrových vrtů jsem na horských svazích v okolí Jezeří ověřoval přítomnost tektonických poruch a zón, ověřoval jejich morfologické uplatnění v povrchu terénu a zkoušel možnosti uplatnění různých geotechnických aparatur na sledování změn napětí a případných pohybů v masivu. Výzkum skončil v roce 1986.

Po odevzdání výsledků podrobného průzkumu Jezeří vedení dolů objednalo podrobné inženýrsko-geologické průzkumy v obdobně kritických místech pod Jezerkou, u Černic a u Horního Jiřetína, opět s užitím náročných báňských prací. Provedení báňských prací se ujala osvědčená firma VDUP Jáchymov, v té době už dokázala realizovat kromě horizontálních štol i svislé šachty. Současně byl zahájen komplexní průzkum sousedního úseku v předpolí zastaveného velkolomu Obránců míru, od Jezeří až k Janovu, v rozsahu dalších cca 20 km². V jeho rámci už hlavní pozornost byla věnována problémům stability svahů hor i stability závěrných svahů projektovaného velkolomu. Pokračoval jsem v podrobném inženýrsko-geologickém mapování tohoto úseku a sledoval všechny ostatní průzkumné i výzkumné práce.

Hned po skončení podrobného průzkumu Jezeří jsem v roce 1981 formou semináře na krajském středisku SPPOP v Ústí nad Labem informoval pracovníky Státní památkové

Průzkumná štola pod zámekem Jezeří - hlavní objekt podrobného inženýrsko-geologického průzkumu.

péče a ochrany přírody o jeho výsledcích a o prognózách dalších postupů uhelné těžby. Semináře se zúčastnili i vedoucí tehdy nového mládežnického ochrannářského hnutí „Brontosaurus“ z Mostu a Litvínova – Miroslav Brožik a Petr Pakosta. Vyzval jsem je, aby za pomoci mladých ekologických aktivistů napomohli záchraně a rehabilitaci zdevastovaného zámku, jeho zahrad a kdysi parkově upravených prostor v jeho okolí. Brontosauri

Počátky rozšiřování uhelného velkolomu do blízkosti zámku Jezeří v 80. letech.

účinně přiložili ruku k dílu se souhlasem krajského střediska SPPOP, ale s velkou neolibostí okresního výboru Komunistické strany v Mostě. Ta jejich počínání považovala za narušení stranických směrnic, které jednoznačně upřednostňovaly uhelnou těžbu. Nedočkali se vděku, ani když vyklidili a připravili k rekonstrukci zdevastovaný františkánský špitál v Mostě, určený k demolici.

Mládežníci provozovali v Litvínově „Docela malé divadlo“, kam zvali známé osobnosti z ekologicky zaměřených oborů k besedám s místními obyvateli. V roce 1982 pozvali i mne, abych přednášel na téma „Budeme podpírat Krušné hory?“. Ohlas byl značný. Ve veřejnosti Litvínova, Mostu a okolních obcí se oživil zájem nejen o zachování

Jezeří, ale i okolní krajiny a ostatních zbývajících sídel. K dalším besedám byli pozváni kupř. náměstek ústředí SPPOP dr. Skřivánek, renomovaní pracovníci Ústavu krajinné ekologie ČSAV dr. Vaněk, ing. Stoklasa a další. Všichni podpořili další existenci zámku.

Podrobné průzkumy pod Jezerkou, u Černic a u Horního Jiřetína přinesly s nevelkými variantami obdobné poznatky jako průzkum u Jezeří. Svahy a úpatí hor jsou modifikovány tektonickými poruchovými zónami mocnými až několik desítek metrů. V jejich rozsahu jsou krystalické horniny podrcené až rozložené na písčito-jílovitou zeminu. Rozmanitými zlomovými i nezlomovými deformacemi je porušeno i pánevní souvrství při okraji pánve.

Nastal problém, jak se s tím báňská projekce a těžba vyrovnají. Stále se totiž držely původního projektu a usilovaly o úplné vytěžení uhlí velkolomovým způsobem až k okraji ložiska, byť za cenu neúměrných nákladů a zvláštních opatření, jejichž technická a energetická náročnost zjevně přerůstala případný zisk z vytěženého uhlí.

Vznikaly až fantastické projekty o stabilizaci krušnohorského svahu pomocí série předpjatých kotev, dlouhých až 80 m, vrtaných z etážovitě seřezávaných částí svahu. Anebo o odtěžení celé povrchové partie krystalinického masivu tak, aby před závěrným svahem uhelného velkolomu zůstaly horské svahy upravené do stabilního sklonu asi 35°. Což by si samozřejmě vyžádalo předchozí odtěžení veškerých lesních porostů, veškerého půdního pokryvu, všech vyčnívajících skalních útvarů a samozřejmě zámku Jezeří. Tato varianta dospěla dokonce až k vypracování prováděcího projektu, pod který se podepsal bývalý hlavní architekt města Mostu ing. Kubricht, v té době už projektant Báňských projektů. Za tím účelem vedení dolů, Výzkumného ústavu hnědého uhlí v Mostě a Báňských projektů v Teplicích podaly v roce 1982 na Ministerstvo kultury společnou žádost o sejmутí památkové ochrany z areálu zámku Jezeří i z okolních svahů Krušných hor.

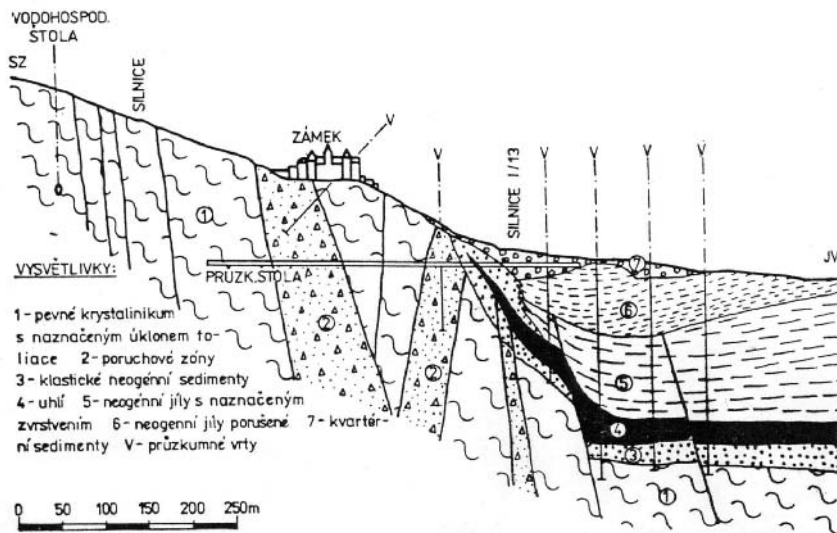
O jednání svolaném v té věci na Ministerstvu kultury jsem se dozvěděl večer při besedě s ing. Stoklasou u „Docela malém divadle“ v Litvínově. Po besedě na závažné téma, zdali má větší cenu uhlí, anebo místní krajina, památky a zdraví obyvatel, která se protáhla až do půlnoci, jsem vyjel terénním vozem do Prahy. Chtěl jsem se doma umýt, převléknout a zúčastnit se ráno rozhodujícího jednání. Cestou v noci v únorové sněhové plískanici jsem u Panenského Týnce nepostřehl zvýšený nájezd na novou obchvatovou silnici a havaroval v příkopě. Z převráceného vozidla jsem vylezl zadním okénkem, dřív než by mohlo dojít k výbuchu běžícího motoru a k požáru vozu. Stihl jsem vyřídit havárii s lounskými policisty, chytout v Lounech první autobus do Prahy a účastnit se řízení na ministerstvu i zasáhnout do jednání. Návrh důlních organizací na sejmутí památkové

ochrany pro areál Jezeří a na rozšíření dobývacího prostoru do vrcholové partie Krušných hor neprošel.

Zmíněné jednání však mělo tragickou dohru. Ředitel krajského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí n. L. ing. Kašpárek dostal infarkt a druhý den zemřel.

Záměr dolů na likvidaci zámku Jezeří a okolních horských svahů vyvolal v letech 1981–1987 dlouhou a často vášnivou polemiku v denním tisku i v dalších komunikačních prostředcích i na různých odborných konferencích.

Záporná stanoviska vyjadřovaly známé osobnosti z oblasti kultury, historie, ochrany přírody a památek, představitelé místního obyvatelstva, mládežnická ekologická hnutí i publicisté. Inicioval jsem vypravení monotematického čísla populárně odborného časopisu „Památky a příroda“, které bylo věnováno problematice Jezeří. Vyšlo v roce 1983, přičemž redakce ještě odmítla zařadit příspěvek našeho největšího odborníka na stavební památky dr. Líbala, který rozhodně obhajoval zachování Jezeří.

Geologický řez krušnohorským svahem s okrajovou partií severočeské uhelné pánve v prostoru Jezeří. Výsledek podrobného inženýrsko-geologického průzkumu z let 1977-1981. Tento obrázek obletěl celý odborný svět.

V roce 1985 padla za oběť příprava na důlní těžbu pod Jezeřím obec Albrechtice. Jak bylo v kraji obvyklé, bourané domy se staly předmětem rabování. V tomto období jsem byl na Jezeří zatčen i se svými spolupracovníky a na okresním oddělení VB v Mostě jsme byli obviněni z vykradení zámku. Akce byla zřejmě zinscenovaná baňskými aktivisty. Po dlouhém vyšetřování byl sepsán obsáhlý protokol, k dalším perzekucím nedošlo, avšak nadále jsem byl policejně sledován i v pražském bydlíšti.

Zámek Jezeří se z pohledu důlních činitelů postupně stával čím dál tím více nenáviděným objektem jako údajná překážka dalšího postupu uhelné těžby. Přestože spočívá mimo rozsah uhelného ložiska. Oficiální správce objektu – krajské středisko SPPOP v Ústí nad Labem, které nestačilo ani na prostou údržbu, se obávalo investovat své omezené prostředky do objektu ohroženého likvidací, na kterou již byl vypracován projekt. Několikrát vyvinulo snahu zbavit se zchátralého objektu – převedením do majetku dolů! Dokonce zrušilo místo jediného zaměstnance – hlídače zámku. Takže poslední překážkou tohoto záměru byla přítomnost moje a mých 2 – 6 spolupracovníků na tomto terénním pracovišti, které jsme odmítli opustit.

Problematika Jezeří se mezitím dostala na mezinárodní fórum. Bylo o ní referováno na geologických, hydrogeologických, inženýrsko-geologických a geotechnických konferencích po celém světě (Melbourne, Washington, Norimberk, Granada, Moskva aj.), ovšem většinou jinými osobami. Po odevzdání závěrečné zprávy o průzkumu se našlo kupodivu dost ambiciózních odborníků, kteří byli ochotni podané výsledky, závěry a interpretace prohlašovat za svoje a chlubit se jimi. Já jsem nesměl ani přečíst svůj referát na světovém geologickém kongresu v roce 1984 v Moskvě. Ale vypravil jsem krátký film o problematice stability krušnohorských svahů pod vlivem uhelné těžby do amerického Washingtonu i příspěvek na obdobné téma do australského Melbourne. Spolu s ing. arch. Zdeňkem Stáhlíkem z Terplanu Praha jsme se stali odbornými poradci dalšího umělecky pojatého krátkého filmu o problémech kolem Jezeří a Krušných hor.

V době tuhé politické „normalizace“ byla ovšem nejzávažnější stanoviska uváděna v „Rudém právu“, v ústředním tiskovém orgánu vševládné Komunistické strany. A zde sehrála mimořádnou roli redaktorka Jindra Čekalová. Nebála se zveřejňovat stanoviska, která se zjevně přičila dosavadním ideovým stanoviskům a směrnicích zmíněné státostřany, ať už pod svým jménem, anebo podepsané zjevně nekonformními jednotlivci, a to bez ohledu na nelibost tehdejšího šéfredaktora s. Kojzara a ohrožení vlastní existence.

V roce 1985 došlo k hromadné návštěvě redaktorů denních a populárních tiskovin do kritické oblasti kolem Jezeří. Redakce časopisu „Věda a technika mládeži“ mne oslavila jako vítěze v celostátní soutěži objevitelů a vynálezců „Jak jsem na to přišel“.

Pravá část zámku spočívá na pevné žulorule, levá část na tektonické poruchové zóně, ve které je hornina rozložená na písčitojilovitou zeminu.

V roce 1986 došlo k výjezdnímu zasedání krajských, okresních a městských tajemníků Komunistické strany do oblasti Jezeří s cílem politicky podpořit a zajistit nerušený chod uhelné těžby. K účasti se vnutila i redaktorka Rudého práva Čekalová (kterou v této funkci nebylo možno odmítnout) a ta si jako svého odborného poradce přivedla mne (jako oceňovaný oportunistu režimu bych se takového zasedání jinak zúčastnit nemohl). Komisi tajemníků jsem podal komplexní výklad problematiky, zavedl je na hráz vypouštěného Dřínovského jezera, provedl je zdevastovaným zámekem a zúčastnil se i závěrečného jednání v Domě kultury v Mostě. Z 12 stranických exponentů, původně zaujatých ve prospěch pokračující uhelné těžby, jich nakonec 11 hlasovalo pro omezení těžby a zachování zámku Jezeří. Závěrečné stanovisko zformuloval krajský tajemník KSČ s. Šenkýř.

Na jaře r. 1987 proto došlo k návštěvě reformně naladěného tajemníka Ústředního výboru KSČ, místopředsedy vlády a předsedy meziresortní komise Rudolfa Hegenbarta na Jezeří. Přijel s několika ministry a v doprovodu generálního ředitele severočeských

dolů, oblečeného do neúplné hornické uniformy. Na terase zámku, s výhledem do pánve si vyslechl výklad generálního ředitele o postupu, stálých úspěších a světlých perspektivách uhelné těžby. Potom výklad můj. Načež si vyžádal k prostudování moje publikované práce a během další pochůzky mne už neustále držel za loket. Před závěrem exkurze mne na nádvoří zámku posadil na jednu ze dvou židlí, které byly k dispozici, na druhou se posadil sám. A skupina ministrů s generálním ředitelem SHD musela stát v půlkruhu a koukat na nás. Myslím, že v tomto momentu muselo být všem účastníkům jasno, že je v podstatě rozhodnuto.

Rudolf Hegenbart nepochybně potom ještě musel překonávat odpor konzervativních členů ÚV KSČ a jednat i s představiteli mezinárodní „Rady vzájemné hospodářské pomoci“ řízené z Moskvy. Definitivní a oficiální rozhodnutí dlouho nepřicházelo. Proto jsem v říjnu r. 1987 vystoupil v populárním televizním pořadu „Vysílá studio Jezerka“ a urgoval politické rozhodnutí. Následovaly nevráživé reakce Městského výboru KSČ v Praze a opětné vyškrtnutí mého jména ze seznamu navržených na státní cenu. Moderátorka pořadu Jana Fořtová raději emigrovala do zahraničí. Nicméně na jaře r. 1988 konečně vyšlo rozhodnutí vlády: Zámek Jezeří bude zachován a rekonstruován. Uhelná těžba musí zajistit stabilitu svahu v jeho podloží. Na rekonstrukci zámku vláda určila prostředky ze zvláštních zdrojů (Sazka, Sportka, televizní Mates).

Vedení dolů a Báňská projekce byly donuceny k z jejich hlediska nevídanému řešení: pod nejkritičtějšími úseky hlavního krušnohorského svahu ponechat netěžené části pánevního souvrství i s uhelnou slojí, kterou nelze vytěžit otevřeným velkolomem. Tyto části mají plnit funkci pilířů, které musejí zabezpečit stabilitu tektonicky porušených horských svahů a tím i bezpečnost provozu v otevřené těžební jámě. Pilíř pod Jezerkou váže cca 10 milionů tun uhlí, pilíř pod Jezeřím 20 – 30 milionů tun uhlí. Území pilířů i jejich okolí musí ovšem být pod kontrolou geomechanického i geodetického monitoringu. Nepodařilo se už zachránit obec Albrechtice, která byla krátce předtím zlikvidována (jak se brzy ukázalo, vcelku zbytečně).

Hned po oslavě vítězství bylo nutno řešit problém, kdo se ujme celkové rekonstrukce náročného objektu. Nabízel se Průmstav Pardubice, závod Chomutov, velká a zavedená firma, jenže její generální ředitel převzetí zakázky zakázal. Za první peníze, které na konto Jezeří došly, se postavilo kovové lešení kolem hlavní budovy zámku a malá stavební četa JZD Žalany u Teplic začala s opravou střechy. Když zjistila, že úkol je nad její síly, předala jej Státnímu statku Most.

Nevelká skupina dlouholetých bojovníků za záchranu Jezeří s větším okruhem sympatizantů se v roce 1988 ustavila jako „Společnost na záchranu Jezeří“. V době

mírného politického uvolnění se řádně zaregistrovala u Ministerstva vnitra. Později byl název tohoto občanského sdružení pozměněn na „Společnost za obnovu Jezeří“, aby lépe vyjadřoval současné cíle a snahy. Nešlo jen o záchranu historického stavebního objektu, ale i o obnovu okolního prostředí a zbytků původní krajiny. Následně došlo k pozoruhodnému paradoxu: Protagonisté Společnosti z řad odborníků různých vědních oborů a územního plánování, dříve stojící v opozici vůči vedoucí politické garnituře, se stali neoficiálním poradním sborem tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany! Toho, který si dal do programu řešení dlouho zanedbávaných a skutečně neodkladných problémů ekologické povahy, Rudolfa Hegenbarta. Byli jsme svoláváni podle potřeby a scházeli se v Praze, většinou ve sklepě Terplanu. Mimořádně v říjnu 1988 též v málo známé krušnohorské osadě se starou hornickou minulostí v Hoře Sv. Kateřiny při společné oslavě jubilejních narozenin ekologického aktivisty Petra Pakosty a mých.

Zanedlouho však začal stranický a vládní režim „praskat ve švech“ a v listopadu 1989 se zhroutil. Pro Jezeří to mělo závažné následky. Dřívější vševládné postavení severočeských dolů ztratilo politickou podporu a brzy i ekonomickou sílu. Byly nuceny zredukovat objemy těžby na zlomek dřívějšího stavu, čímž se zpomalil postup velkolomu Čs. armády. Musely se aspoň částečně začít chovat „ekologicky“, neboť takový byl všeobecný požadavek nové doby.

Na Jezeří se množily návštěvy nových státních představitelů, ministrů, poslanců, předsedy České vlády Petra Pitharta i prezidenta Václava Havla. V roce 1990 dorazil z USA vnuk posledního předválečného majitele William Lobkowicz, usadil se trvale v Praze a zažádal o restituci zámku. Jeden ze skupiny mých spolupracovníků z Jezeří dr. František Jeniš, který se vydal na výpravu „S Tatrou okolo světa“, zahynul v horách Pákistánu.

V roce 1991 přijeli na první oficiální návštěvu Československa britský korunní princ Charles s princeznou Dianou. Pro závěr návštěvy ekologicky naladěného prince byla s Kancelářím prezidenta republiky dohodnuta návštěva Mosteckca, poznamenaného velkoplošnými devastacemi v důsledku těžby uhlí, a též zámku Jezeří, který sotva unikl záměrům na likvidaci. Diana odletěla do Anglie, princ Charles s doprovodem přiletěli letadlem, které princ sám pilotoval, na opuštěné vojenské letiště u Žatce. Namísto prezidenta Havla s ním přiletěl kancléř Schwarzenberg, v doprovodu byli britský velvyslanec, federální ministr životního prostředí Josef Vavroušek, český ministr životního prostředí Ivan Dejmal, novinář Pavel Tigrid. Při průjezdu pánevní oblastí jsem poskytl všeobecný výklad na hrázi Dřínovského jezera a na torzu přerušené silnice pod Jezeřím. Potom kolona vozů dorazila na Jezeří, kde na horní zahradě prince uvítali

Návštěva britského korunního prince Charlese na Jezeří v květnu 1991.

předseda Parlamentu Milan Uhde a rodina Lobkowiczů. Na hlavním nádvoří jsem přednesl přehled historie zámku a na terase s výhledem do jámy velkolomu se vzácné návštěvě naskytl pohled do zející jámy velkolomu a na krajinu, která právě padá za oběť nárokům energetiky. Princ byl upřímně ohromen. Když jsem mu představil aktivisty Společnosti za obnovu Jezeří, pronesl: „Nezávidím vám vaši práci“. A zapsal se jako člen Společnosti. Stejně tak učinili Milan Uhde a Pavel Tigrid.

O uskutečnění návštěvy samozřejmě informovaly regionální, celostátní i zahraniční sdělovací prostředky. Teprve po ní bylo možno považovat areál zámku Jezeří s přilehlým horským svahem za zachráněný i v novém politickém režimu, celá záležitost byla i mediálně ve veřejnosti dostatečně zpopularizovaná.

Na obnovu Jezeří princ přislíbil přispět finanční pomocí ze světových zdrojů. Aby bylo možno nějakou takovou pomoc přijmout, Společnost za obnovu Jezeří založila „Nadaci pro obnovu Jezeří“ s ekonomem ing. Jaroslavem Stoklasou jako předsedou, a u mostecké banky založila účet. První vklad vložil pražský architekt Karel Císař, autor projektu na rekonstrukci zámku. Ale další peníze už nedošly. Princ svůj slib splnil, jenže

peníze skončily v Praze. Byly použity na rekonstrukci barokních zahrad pod pražským hradem a snad i na výměnu několika soch na Karlově mostě. Peníze ze zvláštních fondů, které poskytoval stát prostřednictvím krajského úřadu, přicházely až do jeho zrušení v roce 1993. Potom přicházet přestaly.

Prostřednictvím ing. Stoklasy, který se mezitím stal poradcem ministra Vavrouška jsme se pokusili prosadit využití Jezeří jako mezinárodního střediska pro studium možností rehabilitace extrémně zdevastované krajiny. Něco podobného existuje v Rakousku, kde stát pro mezinárodní ekologické projekty poskytl zámek Laxenburg, zkonfiskovaný Habsburkům. Ing. Stoklasa návrh prosazoval v různých ministerských i zahraničních ekologických kruzích, ale prosadit se ho nepodařilo.

Zámek Jezeří v novém politickém režimu ztratil jistou výjimečnost jako památkový objekt zachráněný těsně před likvidací. I jiné regiony začaly uplatňovat finanční nároky na rekonstrukci zchátralých památkových objektů, kupř. město Brno pro svůj Špilberk. V této situaci stát ochotně vyhověl nároku restituentů a zámek Jezeří předal nazpět rodině Lobkowiczů.

Bývalé hospodářské zázemí zámku, panství Jezeří – Nové Sedlo nad Bílinou padlo za oběť uhelných velkolomů. Restituenti za ně žádnou náhradu nedostali. Zůstal jen lesní majetek v Krušných horách, ale znehodnocený imisemi a klimatickými změnami v důsledku spalování uhlí v tepelných elektrárnách. Získali nazpět ještě asi 10 jiných objektů, většina z nich byla ve zdevastovaném stavu a bez hospodářských zázemí. Brzy dospěli k názoru, že Jezeří neudrží. William Lobkowicz mi zámek nabídl bezúplatným převodem. Velkorysou nabídku jsem musel zdvořile odmítnout, za sebe i za Společnost, jejímž jsem předsedou. Nebylo jasné, jak bychom ve zchátralém objektu zajišťovali ostrahu, požární bezpečnost, zdroje pitné vody a další náležitosti. Dostatek peněz na rekonstrukci nikdo z nás neměl.

Vzniklo nebezpečí z druhé strany. Rodina Lobkowiczů nutně potřebovala prostředky na obnovu ostatních restituovaných objektů. Aby nějaké prostředky získala, rozhodla se nabídnout zámek Jezeří k prodeji. V situaci, jaká se vlivem uhelné těžby vyvinula, bylo zřejmé, že případným zájemcem o koupi zdevastovaného objektu by nejspíš byly jenom zdejší uhelné doly. Nikoliv proto, aby ho využily pro umístění svého ředitelství nebo jako rekreační zařízení pro své zaměstnance, nýbrž proto, aby nenáviděný objekt konečně mohly zlikvidovat. Jako majitelům by jim v tom nikdo nemohl zabránit. Takže celé předchozí úsilí o jeho záchranu by mohlo přijít nazmar.

Proto bylo nutno bojovat dál. Na rodinu Lobkowiczů jsem se obrátil dlouhým dopisem, ve kterém jsem apeloval na její morální povinnost vůči objektu, který vlastnila

víc než 300 let, na její odpovědnost k dějinám českého státu, které v mnoha případech významně ovlivňovala právě z Jezeří. Argumentoval jsem, že v dané situaci nelze zámek prodat, nýbrž jedině odevzdat nazpět do vlastnictví státu. A příslušníci historické české šlechty uposlechli! Státní orgány bylo zase třeba přesvědčit, že objekt, který nechaly zchátrat a potom se ho zbavily, musejí převzít znovu do své péče a dokončit rekonstrukci. Nebylo to jednoduché, ale i to se podařilo. Trochu napomohl můj věhlas v kruzích státní památkové péče a ochrany přírody, trochu jména Milana Uhde a Pavla Tigrida v seznamu členů Společnosti za obnovu Jezeří a určité ohlas návštěvy prince Charlese.

Princ Charles ale nebyl jedinou korunovanou hlavou, která přišla na Jezeří. V roce 1994 opět v rámci oficiální státní návštěvy dorazila i holandská královna Beatrix s manželem princem Klausem v doprovodu holandského velvyslance, kancléře Dobrovského a ministrů Dlouhého a Bendy. Podle představ prezidentské kanceláře měl po uvítání na zahradě zámku následovat výhled z „Charlesovy vyhlídky“ a výklad generálního ředitele severočeských dolů. Proti tomu se vzbouřili místní ekologičtí aktivisté. U kancléře republiky Dobrovského prosadili, že výklad na Jezeří podám jedině já. Důlní ředitel se pak může pochlubit úspěchy důlní činnosti dole v pánvi. Sympatické královně jsem předal pamětní pojednání „Krušné hory, Jezeří and related matters“ a hrstečku surových českých granátů. Královna prohlásila „že by chtěla být záchraně Jezeří a krajiny co nejvíc nápomocná“. Bohužel pro nával dalších událostí její ochotu

*Královna Beatrix
s manželem,
Jezeří 1994.*

nikdo nevyužil. Ministři Benda (životní prostředí) a Dlouhý (průmysl a obchod) neřekli nic a ani později vůči Jezeří žádnou viditelnou aktivitu nevyvinuli.

Po zcela výjimečném převzetí již zestituovaného objektu nazpět do správy státu vkládá stát do rekonstrukce trochu peněz, mnohem méně, než kolik náročný objekt potřebuje. Takže práce pokračují jen pomalu. Nicméně s odstupem 10 let lze ocenit, že zámek už svítí do krajiny novou střešní krytinou, opravenými komínovými hlavicemi, mědí pokrytými báněmi a zlacenými makovicemi na věžích. Části zámku byly zpřístupněny veřejnosti. Funkci kastelána převzala zdejší rodačka Hana Krejčová, dříve zpěvačka teplického divadla, s vřelým vztahem k místnímu prostředí a zámku. Třeba se ještě dočkáme dokončení rekonstrukce.

Nadace pro obnovu Jezeří byla zrušena. Společnost za obnovu Jezeří zrušena nebyla a trvá dál. I když úsilí o záchranu Jezeří bylo úspěšně završeno, stále se vynořují problémy v jeho okolí, na nichž se musí podílet nebo kterých se musí ujmout pod tlakem aktuálních událostí. I když se pravidelně neschází, stále je schopna zaktivizovat své stabilní jádro a poskytnout potenciál nabytých vědomostí a zkušeností tam, kde je zapotřebí.

Záchrana Jezeří se stala jednou vyhranou bitvou z několika velkých bitev, které v té době svedli jednotlivci a ekologické iniciativy proti stranicky a mocensky prosazovaným megalomanským projektům. Nedošlo k výstavbě velké přehradu na Berounce u Křivoklátu ani k výstavbě výškového hotelu na vrcholu Sněžky. Nepodařilo se zabránit jenom výstavbě automobilového závodního okruhu v příměstských lesích Brna, který zcela zničil pojem idylického prostředí Mrštíkova „Pohádky máje“. V době totalitního režimu to bylo možno považovat za slušný úspěch.

Zápas o arboretum

Po skončení podrobného inženýrsko-geologického průzkumu Jezeří v roce 1981 přiměly jeho výsledky vedení severočeských dolů k požadavku urychleně objasnit poměry obdobně kritického úseku při patě krušnohorského svahu pod vrchem Jezerka. V tomto úseku nevyčnívá ze svahu žádný zámek, ale horský svah je strmější a vyšší než u Jezeří. V geologicky nedávné minulosti byl postižen obrovským skalním zřícením, jehož projevy byly identifikovány a potvrzeny. A uhelný velkolom Čs. armády měl do tohoto úseku zasáhnout ještě dřív než k Jezeří.

Líčit podrobnosti průzkumu by zabralo mnoho místa. Byly zde rovněž užity báňské práce, šachta a dvě štoly. V průběhu průzkumu došlo k sesuvu, který zasáhl do hloubky cca 60 m a znemožnil další práce. Výsledky byly podobné jako u Jezeří. Při úpatí hor byla potvrzena existence mohutné tektonické poruchové zóny. Druhá poruchová zóna výše

Obyvatelé z okolí vyjádřili svůj názor na autobusové zastávce pod Jezeřím.

ve svahu začátkem čtvrtohorního období způsobila při vyklenování horského masivu zřícení jeho exponované přední partie (k tomu u Jezeří zatím nedošlo).

Uhelná těžba proto byla nucena i pod tímto svahem ponechat nevelký pilíř s obsahem cca 10 milionů tun uhlí. Ale v celém následujícím úseku až k Jezeří, v délce cca 2 km postupovala v rozmezí let 1982–1990 podle původního projektu. Do horských svahů zasáhla řadou skryvkových řezů, které nazvala „odlehčovacímí“.

Z inženýrsko-geologického hlediska tím způsobila podříznutí dlouhého úseku paty svahu, narušeného tektonickými zónami. Řezy zasáhly do výšky až 70 m nad úroveň úpatí svahu. Skalní blok, který vyčníval ze svahu Jánského vrchu v podobné pozici jako blok v podzákladí zámku Jezeří, byl z důvodu zajištění bezpečnosti těžby v předstihu odtěžen. Byl však odstraněn nejpevnější element svahu a zůstalo málo pevné až zcela

Úsek krušnohorského svahu mezi Jezerkou a Jezeřím zasažený těžbou v průběhu 80. let. Podříznutí svahu způsobilo sesouvání, které místy pokračuje i v současnosti.

rozložené krystalinikum narušené tektonickými diskontinuitami a zónami několika geometrických systémů. Tyto poměry čekaly už jen na nějaký spouštěcí mechanismus, kterým mohlo být kupř. delší deštivé období anebo otřes, způsobený trhacími pracemi v těžební jámě, aby došlo k nebezpečnému sesouvání.

Nová hlavní podkrušnohorská silnice I/13, která byla k roku 1975 přeložena blíže k úpatí hor, byla v těchto místech po necelých 13 letech opět odtěžena. Zůstaly navzájem nepropojená torza pod Jezerkou a pod Jezeřím. Podél silničního torza pod Jezeřím byly později položeny dvě důlní železnice na odvoz sutí ze svahů pod Jezerkou a Jánským vrchem. Těmito účelovými komunikacemi a navíc ještě ochranným důlním odvodňovacím příkopem byl „dolní zámecký park“ s cennými porosty a velikou kulturní historickou hodnotou oddělen od porostů na horském svahu v okolí zámku tj. od „horního zámeckého parku“. Málem došlo k výstavbě důlního nádraží a k částečnému odtěžení svahu pod zámkem na výšku cca 50 m, jak bylo uvedeno. Po bouři protestů odborných kruhů i veřejnosti tento záměr naštěstí nebyl uskutečněn. Důlní železnice byly demontovány po několika letech minimálního provozu v roce 1990.

Než se začátkem 90. let konečně rozhodlo, že pod Jezeřím zůstane stabilizační pilíř, byla v předstihu zlikvidována obec Dřínov i s cennou barokní kaplí, zlikvidována i obec Albrechtice a vypouštěla se Dřínovská vodní nádrž, největší v Čechách. Příprava předpolí pro postup velkolomu Čs. armády zlikvidovala stromové porosty v jihovýchodní části zámeckého parku kolem bývalé silnice z Jezeří do Dřínova i starobylý „Jiříkův dub“, ke kterému se vázala historicky podložená pověst, že pod ním v polovině 15. století leželo vojsko krále Jiřího z Poděbrad, když tuto oblast bránilo proti snahám o odtržení ve prospěch Saska.

Za takové situace Ministerstvo kultury podlehlou soustředěnému nátlaku vedení SHD a v domnění, že uhelná těžba nemá jinou možnost než pokračovat dosavadním způsobem i pod Jezeřím, sejmulo památkovou ochranu od „dolního zámeckého parku“ (nepřesně od „arboreta“).

Vlastní „arboretum“ tvoří centrální jádro tohoto bývalého, potom zredukovaného parku. Park byl v době své největší slávy kolem poloviny 19. století považován za nejkrásnější v Evropě, obsahoval i staré stromy z původních porostů na břehu bývalého Komořanského jezera. Poslední z nich, tzv. „Albrechtický dub“ při severním okraji arboreta byl už ve středověku zapsán v Deskách zemských jako jeden ze 12 starých „hraničních dubů“ podél úpatí Krušných hor. Jeho stáří se odhadovalo na víc než 1000 let. Byl sice vykotlaný, ale stále ještě živý. Když byla uhelná těžba donucena ponechat pod Jezeřím netežený úsek pro zajištění stability krušnohorského svahu, projevila se zbytečnost předčasné likvidace obce Albrechtice. Když vláda ČR v roce 1991 stanovila pro postup těžby územní limity, rozsah chráněného území byl geometricky vázán na tento strom. Zřejmě jako výraz pomsty ekologickým hnutím, která z pohledu těžebních aktivistů zavinila omezení postupu velkolomu, byl v roce 1993 několikrát podpálen a nakonec stržen. Trestní oznámení na „neznámého pachatele“ nebylo vyřízeno dodnes.

Arboretum jako zbylé jádro „dolního zámeckého parku“ je v současnosti sice ohlédáno ze všech stran, ale stále ještě pokrývá dosti velkou plochu pod zámkem Jezeří, obsahuje cenné porosty a po skončení uhelné těžby nebo po přechodu těžebních front by se mohlo stát jádrem regenerace zdevastované krajiny. Pro tuto regeneraci vypracovali profesoři Surý a Fic ze zahradnické fakulty Vysoké školy zemědělské v Lednici na Moravě pilotní projekt.

Přes uvedené nepříznivé zásahy má arboretum nejlepší perspektivy k zachování, protože spočívá v rozsahu pilíře zajišťujícího stabilitu krušnohorského svahu pod zámkem Jezeří. Hned po rozhodnutí, že uhelná těžba musí respektovat tento pilíř, bylo

Pohled z Krušných hor na stabilizační pilíř pod zámek Jezeří se zachovaným arboretem. Uhelný velkolom v pozadí.

arboretum znova pokryto památkovou ochranou a ředitel Památkového ústavu v Ústí nad Labem, odborník na zámecké parky ing. Pavel Hušek pro ně stanovil dosti široké ochranné pásmo, které musí uhelná těžba respektovat.

V úseku krušnohorských svahů mezi Jezerkou a Jezeří došlo v průběhu 80. let k jejich podříznutí skrývkovými řezy velkolomu v délce cca 2 km. Následně se zasažené svahy začaly sesouvat, jak předpověděla moje závěrečná zpráva o inženýrsko-geologickém mapování 10 let předtím. Stabilizační pilíř pod Jezerkou byl sice vybaven monitorovacími aparaturami a automatickým registračním střediskem, přesto v roce 1984 došlo v těsném sousedství sledovaného pilíře k náhlému sesuvu s kubaturou cca 4 milionů m³. Další sesuvy se postupně uvolňovaly směrem k Jezeří. Zasáhly větší počet skrývkových etáží a ohrozily i těžební zařízení ve dně jámy velkolomu.

V době, kdy píšu tyto řádky, v červnu 2005 došlo k novému velkému sesuvu z okraje stabilizačního pilíře pod Jezeří, do jámy velkolomu. Zatím není jasné, do jaké míry došlo k porušení území arboreta nebo jeho ochranného pásma, ani jakým způsobem bude sesuv stabilizován, aby nedošlo k jeho postupnému rozšíření.

Prostor arboreta však utrpěl ještě jinou újmu. Aby se zamezilo vzniku sesuvů ve skrývkových i těžebních řezech velkolomu, rozhodlo se vedení dolů budovat podzemní těsnící stěny v údolích horských potoků. Měly zabránit průnikům mělkých podzemních vod do dolové jámy. Povrchové vody horských potoků byly již dříve z předpolí těžby odvedeny do jiných povodí, jak bylo uvedeno. Do roku 1989 došlo k vybudování těsnící stěny v údolí Vesnického potoka pod Jezerkou i druhé stěny v údolí Šramnického potoka pod Jezeří. K budování dalších připravovaných bariér severně od Jezeří a u Albrechtic už nedošlo vzhledem ke změně politického režimu. V důsledku uskutečněných technických zásahů Šramnický potok již neprotéká arboretem a prostor arboreta byl zbaven i dotací většiny dalších povrchových i podzemních vod. Bývalé vodní nádrže v arboretu jsou proto většinou vyschlé. Pro obnovu vodního režimu bude nutno realizovat náročná náhradní opatření. Pokus o ně byl zahájen prostřednictvím Ministerstva životního prostředí už v roce 1993, ale pak celá akce jaksi usnula. Asi se čeká, až se těžební jáma od arboreta vzdálí.

Začátkem 90. let jsem se zúčastnil jednání na odboru kultury Okresního úřadu v Mostě se zástupci dolů o úpravách při hraně závěrného svahu velkolomu Čs. armády podél arboreta. Bylo dohodnuto, že doly nesmějí v rámci ochranného pásma narušit kořenové systémy chráněných stromů. Jménem Společnosti za obnovu Jezeří jsem dal souhlas ke zřízení kompostárny v prostoru mezi severním okrajem arboreta a silnicí procházející bývalými Albrechticemi. Kompostárna má sloužit finálním sadovým úpravám závěrného svahu velkolomu.

Budoucnost Černic a Horního Jiřetína

Po vytěžení uhlí v prostoru bývalé Dřínovské vodní nádrže východně od Jezeří (s výjimkou stabilizačního pilíře pod zámek) zbývá směrem k Litvínovu k dotěžení úzký prostor mezi úpatím Krušných hor a jamou zrušeného velkolomu Obránců míru. Do tohoto prostoru se chystá proniknout velkolom Čs. armády (VČSA). Zůstává záhadou, proč vedení dolů rozhodlo těžbu velkolomu Obránců míru (VOM) koncem 80. let zastavit a dotěžení zbývajících uhelných zásob v jeho předpolí ponechal velkolomu Čs. armády. Jde o zásadně chybné rozhodnutí, protože VOM by měl s dalším postupem mnohem méně problémů než VČSA.

Před čelem VČSA je pásmo pro těžbu v otevřené jámě obdobně problematické jako pásmo mezi Jezerkou a Jezeří. Krystalinický masiv ve svahu hor je rozčleněn tektonickými poruchovými zónami do soustavy dílčích ker a kulís. Ve svahu nad Černicemi je galerie bizarních skalních výchozů podélně tektonicky izolovaná z obou stran.

U bývalých Albrechtic je schodovitě rozčleněný svah, na jednom z výčnělků jsou zbytky středověkého hradu. Do blízkosti úpatí svahů zasáhla starší hlubinná těžba uhlí a část území je poddolována a jinak narušená. Prostor je zúžen nejen zaspávanou jamou zrušeného VOM, ale i tělesem jeho vnější výsypky. Svahem hor podélně procházejí dvě vodohospodářské štoly, kudy jsou převáděny vody Šramnického a Černického potoka do nádrže u Záluží. Případné porušení těchto štol nějakým pohybem horninového masivu vlivem těžby při úpatí svahu by mohlo mít velmi negativní dopad na stabilitu svahů. Negativním prvkem je i existence několik metrů mocné vrstvy jílovitých splachů při úpatí hor pod kvartérním pokryvem, se sníženými smykovými charakteristikami. Souhrn těchto negativ velmi problematizuje záměry na dotěžení uhelných zásob otevřeným velkolomem.

Celá tato oblast byla do roku 1987 pokryta nejen podrobným inženýrsko-geologickým mapováním, ale i komplexními průzkumy s užitím množství svislých i horizontálních jádrových vrtů, kopaných sond a dalších děl. Dva stabilní zvláště kritické úseky

Čelní pohled na uhelný velkolom v polovině roku 2005, kdy se z čela stabilizačního pilíře pod Jezeřím uvolnil mohutný sesuv v kubatuře cca 3 miliony m³ pánevních sedimentů.

u Černic a u Horního Jiřetína byly prozkoumány pomocí náročných báňských děl – štol a šachet. Na větším množství geologických řezů byla vyšetřována stabilita různými metodami. Soubor závěrečných zpráv z problematice oblasti Černice – Horní Jiřetín – Janov za průzkumnou organizaci Stavební geologie Praha připodepsala zkušená báňská inženýrka, o jejíž loajalitu k soudobému (normalizačnímu) politickému režimu tentokrát nemohlo být nejmenších pochyb. V průběhu 80. let v těžbě oblasti současně probíhaly i práce na řešení státního výzkumného úkolu, zaměřeného právě na stabilitní problémy velkolomové těžby při úpatí horského masivu.

Získané poznatky a interpretace vedou k závěru, že dobývání v hluboké otevřené jámě by narazilo na obtížně řešitelné problémy, bylo by nebezpečné a pro krajinu devastující. Zbývající uhelné zásoby v tomto pásmu by bylo vhodnější ponechat pro využití jinými dobývacími způsoby, které by současně byly šetrnější ke krajině i k dosavadnímu osídlení.

Tyto závěry měly podíl na tom, že v roce 1991 bylo přijato usnesení vlády č. 444 o územních limitech pro těžbu uhlí při úpatí Krušných hor. Území Černic a Horního Jiřetína je těmito limity chráněno do roku 2005. Očekávalo se, že do té doby budou vyvinuty a prakticky vyzkoušeny alternativní způsoby využití uhelné substance. Nestalo se tak. VČSA postupuje dál starou metodou, která se sice osvědčila v centrální oblasti pánve, ale pod svahy Krušných hor narazila na problémy, které jsem zmínil.

V roce 1994 jsem na Úřad vlády ČR vypravil jménem Společnosti za obnovu Jezeří podnět, aby územní limity pro povrchovou těžbu uhlí u Černic a Horního Jiřetína zůstaly v platnosti i po roce 2005. Odpověď nepřišla.

Na oživené snahy Českého báňského úřadu z roku 1998 o prolomení územních limitů jsem reagoval ostře laděným polemickým článkem: „Těžba hnědého uhlí a územní limity při úpatí Krušných hor“ v odborném časopisu „Uhlí – rudy – geologický průzkum“ v říjnu téhož roku. Podrobil jsem kritice množství článků těžařských odborníků, zdůvodňujících velkolomovou těžbu, i názory těžařského „guru“ prof. Josefa Hojgara, bývalého dlouholetého technického ředitele severočeských uhelných dolů, a znovu jsem poukázal na geologická rizika oblasti. Prof. Hojdar už zbytek svého života se mnou nepromluvil, další těžařští aktivisté se mi opět vyhýbají.

Nový mohutný sesuv, cca 3 miliony m³, z června 2005 v místech bývalých Albrechtic, který zasáhl okraj chráněného arboreta, zřejmě úvahy o dalším osudu Černic a Horního Jiřetína ovlivní podstatným způsobem.

SOUČASNÝ STAV

Ing. arch. Martin Říha, ing. Marie Lafarová, Petr Pakosta

Za 15 let od „sametové revoluce“ se v osídlení, krajině a životním prostředí severních Čech, v hlavách, duších a srdcích lidí již mnohé změnilo k lepšímu. Z přírodního a kulturního bohatství, které tento kraj představoval do roku 1938, se ale zachovalo už tak málo, že je imperativem doby onen zbytek uchránit.

V celé SHP nelze dnes najít žádný souvislejší úsek, který by dosud nebyl dotčen těžbou nebo jejími důsledky. Hlavní, ústřední část pánve s nejmocnější a nejkvalitnější slojí je dnes do značné míry přetěžena hlubinnou těžbou. Do těchto míst se vrátila povrchová lomová těžba, která velkoplošně likviduje svými dolovými poli a výsypkami poslední zbytky rostlých půd. Přírodní struktury byly dávno redukovány pod únosné minimum.

O to větší přírodní, ekologický a krajinářský význam pro pánev krajinu má sousedící svah Krušných hor a přilehlé území na úpatí a pod úpatím, celá dochovaná enkláva krajiny původní trasou Jiřetínského potoka a se sídly Černice a Horní Jiřetín, která sahá až na styk s výsypkou lomu Obránců míru.

S úsekem pánve od Jezeří po Horní Jiřetín, kde probíhá těžba VČSA, sousedí nejcennější úsek svahu Krušných hor. Zdejší nejstrmější úklon svahu, pestrá členitost svahu a velký klimatický spád daly vznik vysoké stanovištní rozmanitosti. Zároveň strmý sklon svahu a složitě členěný reliéf bránily v minulosti intenzivnějšímu hospodářskému využití a narušování přírodní struktury, takže jde o úsek nejzachovalejší. Dochované listnaté porosty lépe odolávají imisní zátěži na rozdíl od vrcholové plošiny Krušných hor, kde v důsledku hospodářských činností byla od středověku měněna skladba lesa až po smrkové monokultury, což vyústilo v destrukci porostů vlivem imisní zátěže. Na svahu se nachází nejzachovalejší komplex bukového stupně nadregionálního významu, kde byl vymezen územní systém ekologické stability. Značná část ploch, zasahující až na a pod úpatí svahu, je zařazena do genové základny buku. V celém úseku kontaktní zóny mezi doubravním a bukovým stupněm jsou soustředěny další porosty přirozené vegetace stromového, keřového a bylinného patra, jejichž složení je velmi bohaté a tvoří hlavní ohniska genové základny Krušných hor. Další významné genofondové plochy s pestrou druhovou skladbou se vyskytují též na lesních okrajích a přecházejí do sousedních otevřených ploch. Důležité prvky vegetace doprovázejí horské potoky, vyúsťující z hlubokých zářezů ve svahu do otevřené krajiny.

Při úpatí svahu je dochována (jako nikde jinde podél pánve) málo dotčená krajinná enkláva. I když zde místně došlo k nevhodným zásahům (rozorání části travních porostů,

intenzivní sad na černém úhoru), je zde stále soustředěn genofond úplné škály traviných lučních a mokřadních porostů (mezofilní, termofilní, slanomilné, slatinné), dubohabrových hájů, vegetačních doprovodů vodních toků a ploch s mimořádným účinkem na ekologickou stabilitu, což dokazují například samovolné asanační procesy, které probíhají na styku s územím narušeným těžbou, nebo různá stádia sukcese v okolí převaděče Šramnického a Albrechtického potoka jak v úseku při svahové úpatnici bukového stupně, tak i dále pod svahem, ve vazbě na sousedící mezofilní luční porosty. Nebylo přerušeno spojení Krušných hor a centrální pánve Jiřetínským potokem. Celá enkláva představuje rezervu pro renaturalizaci na rozsáhlých plochách přilehlého přetěžovaného území.

Za 15 let od roku 1989 je na mnoha historických městech a památkách znát, že lidé v kraji a jejich samosprávy si toho jsou vědomi. Historická jádra mnohých měst ožila, zmizely známky chátrání, četné domy a památky se rozzářily do nové krásy v Klášterci nad Ohří, Kadani, ve Vejprtech, Chomutově, Jirkově, Horním Jiřetíně, Hoře Sv. Kateřiny, Litvínově, Oseku, Duchcově, Teplicích, Dubí, Krupce, v Chabařovicích, Ústí nad Labem. Pomalu, ale přece jen se opravuje zámek Jezeří, který měl „na kahánku“, zachován zůstal Červený Hrádek, i když pohledy z nich jsou do jiného kraje, než jaký pamatují z dřívějších časů. Zdělili jsme však z doby budování socialismu také obrovská panelová sídliště ve všech větších městech, která díky odbytému řemeslu, malé životnosti některých částí a zanedbané údržbě budou vyžadovat obrovské vklady investic do oprav, zateplování obvodových a střešních pláštů, výměn oken, výtahů, instalací. V četných obcích jsme zdělili „Chánovy v menším“ – gheta romského etnika, což je rovněž potřeba řešit spolu s rostoucími počty nezaměstnaných, bezdomovců, lidí žijících pod hranicí existenčního minima. V sociálním státě, jak se deklarují naše vlády, bychom se snad neměli vracet do dob gründerkého kapitalismu. Zdělili jsme tisíce černých nebo sice legálních, ale v minulosti špatně vedených skládek odpadů, často průmyslových a nebezpečných, kontaminovaných území, opuštěných průmyslových budov a ploch, tzv. „brownfields“, které je třeba vrátit do života nebo rekultivovat zpět na přírodní plochy. Zdělili jsme obrovské plochy více méně rekultivovaných, ale dosud nestabilních vnějších i vnitřních výsypek a složišť popílku, na kterých se ještě desítky let nebude moci nic bezpečně stavět. Stejnou hrozbou jsou poddolovaná území a stará důlní díla, zčásti neznámá, zčásti známá, ale nedostatečně zabezpečená, ke kterým se nikdo nehlásí. Bude toho ještě hodně, co bude nutno po minulém „hospodaření“ ještě pořádně „uklidit“, aby to zase byl dobrý kraj k bezpečnému, zdravému, plnohodnotnému životu.

Zatímco místní už ke kraji našli nový vztah a chtějí ho zvelebovat, politické a hospodářské změny po roce 1989 a příležitost privatizace dolů a energetiky přivádějí do území novou generaci „zlatokopů“, tušící možné zisky z dalšího bezohledného rabování zdejšího přírodního bohatství a jeho prodeje. „Co nejdříve a co nejdříve, po nás potopa. My tam nebydlíme a kvalitní životní prostředí a prostory pro rekreaci si dokážeme zařídit v pro nás dostupných turistických rájích celého světa, takže co bychom se ohlíželi na nějaké životní prostředí v SHP. Že by se mohly zásoby, uhlí uložené za stanovenými ochrannými liniemi těžby, uchránit pro příští generace? Proč? Že je škoda uhlí jako budoucí potenciální cennou chemickou surovinu spálit v dnešních zařízeních s bídou účinností na výrobu energie? Jen ať se další generace o sebe starají samy. Že to spalování přes fungující odsíření a denitrifikaci pořád ještě produkuje milióny tun oxidu uhličitého (CO₂) a přispívá tak ke skleníkovému efektu globálního oteplování atmosféry Země, dalšími produkty spalování pak k narušování ochranné ozónové vrstvy Země? Tuhle příčinnou souvislost přeci nikdo jednoznačně neprokázal a pochybují o ní i někteří vědci. Proč bychom se právě my měli omezovat, když náš „příspěvek“ ke globálnímu objemu těchto emisí je oproti velkým průmyslovým mocnostem mizivý? Že třetinu vytěženého uhlí a třetinu z uhlí vyrobené elektřiny vyvážíme a s ní i naše neobnovitelné zdroje a naše životní prostředí? Není to v rozporu se zákonem ani jiným předpisem!“ To je v kostce jejich postoje.

Takto teď přemýšlejí bohužel nejen těžaři a energetici. Takhle krátkozrace jsou schopni uvažovat i mnozí další obyvatelé a spotřebitelé, dokonce i pracovníci veřejné správy až po ministerstva, placení za hájení veřejných zájmů, nikoliv dílčích zájmových lobbistických skupin. A v této současné situaci se nacházíme nyní, zde historie přechází v současnost.

Těžba se k liniím územních ekologických limitů těžby přibližuje nejvíce na Velkodole Československé armády u jižních svahů Krušných hor kolem zámku Jezeří, sídel Černice a Horní Jiřetín. O něco později se k nim přiblíží na velkodole Bílina v blízkosti sídel Mariánské Radčice, Louka a Lom. Blíží se konec životnosti některých velkostrojů a zakladačů, zajišťujících skrývku a těžbu, blíží se termín privatizace zbylých státních podílů v severočeských dolech. Potenciální kupci logicky potřebují vědět, zda jim tyto podíly umožní jen dotěžit zásoby před stanovenými hranicemi těžby, nebo budou alespoň někde puštěni za ně. Podle toho budou rozhodovat, zda vůbec koupit, a pokud ano, zda vynaložit prostředky jen na prodloužení životnosti stávajících těžebních celků, nebo investovat s vyhlídkou na slušnou návratnost do nových zařízení. Jejich tlak na jasné rozhodnutí orgánů veřejné správy právě teď je pochopitelný, logický a legitimní.

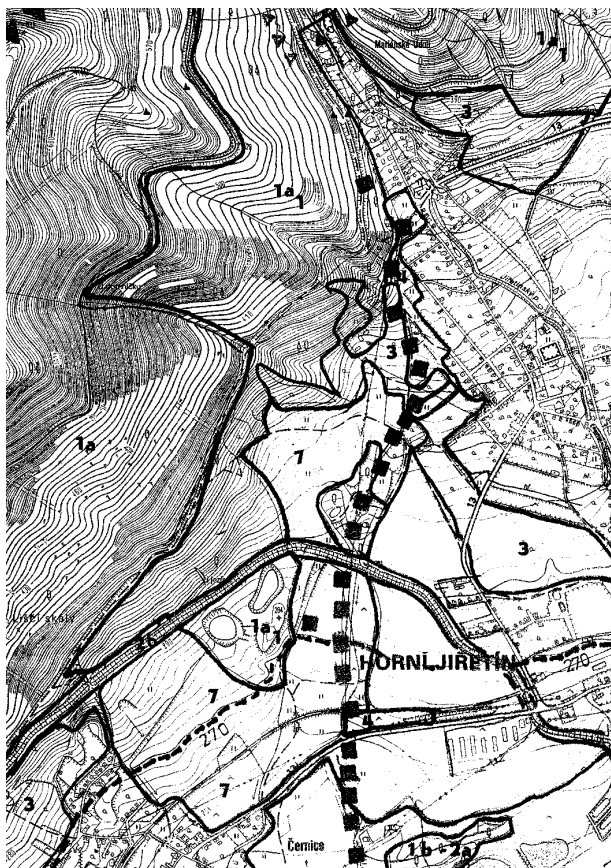
Současný právní stav je takový, že v dotčeném území platí zatím stále Územní plán velkého územního celku (ÚPN VÚC) ústecko–chomutovské sídelní regionální aglomerace ve znění změny, schválené vládou ČR v roce 1988, jehož platnost v roce 2005 měla skončit. Ten limity i ve výhledu po návrhovém období respektuje. Hranice těžby určené v ÚPN VÚC by měly respektovat i platné (schválené) územní plány sídelních útvarů nebo podle novější terminologie obcí v SHP, neboť jejich soulad s ÚPN VÚC vyžaduje stavební zákon.

Pro Ústecký kraj je v současné době zpracováván nový územní plán velkého územního celku, který v konceptu obsahuje na žádost zadavatele – Krajského úřadu v Ústí nad Labem – jak alternativu respektování územních ekologických limitů těžby i po roce 2030, tak jejich „prolomení“ jak u VČSA, tak u dolu Bílina. Doporučuje přitom po komplexním vyhodnocení důsledků obou variant zachování limitů. Na úrovni konceptu by měly být z hlediska vlivů na životní prostředí obě zpracované varianty znovu posouzeny i v povinném procesu SEA (z anglického „Strategic Environmental Assessment“ – strategické posouzení vlivů na životní prostředí).

V souborném stanovisku, završujícím proces projednání a posouzení konceptu včetně vlivů na životní prostředí, by mělo zastupitelstvo Ústeckého kraje dát zpracovateli územního plánu jednoznačný pokyn, jak zpracovat invariantní návrh územního plánu, podle kterého se bude řídit další desítky let funkční využívání území, jeho zdrojů a umísťování staveb. Je tedy svrchovaně důležité, jaká stanoviska kraj jako pořizovatel územního plánu obdrží od dotčených orgánů státní správy, městských a obecních úřadů jako orgánů samosprávy, od veřejnosti a zájmových organizací. Podle nich se musí rozhodnout, jaký pokyn k dokončení územního plánu vydá.

Situace je z hlediska sledovaného zájmu (nedopustit další devastaci území a zajistit trvalé respektování územních ekologických limitů těžby) zdánlivě složitá v tom, že v území jsou prakticky pro všechna ložiska uhlí stanoveny dobývací prostory dávno před tím, než byly v územně plánovacích podkladech stanoveny a do územně plánovací dokumentace zakotveny územní ekologické limity těžby. Tyto správní akty jsou tedy zdánlivě v rozporu. Usnesení vlády k limitům těžby však ministru pro hospodářskou politiku a rozvoj vedle úkolu *vycházet z omezení dle bodu I. při koncipování státní energetické politiky České republiky do roku 2005* uložilo též *za závaznými liniemi odpovídajícím způsobem upravit vyhlášené dobývací prostory a provést odpis zásob*. Přestože horní zákon v současném platném znění obsahuje mnoho „socialistických reliktnů“ (jako např. veřejný zájem na přednostním vytěžení zásob obsažených v ložisku před ostatním funkčním využitím území), lze v navazujících řízeních před báňskými úřady o schválení

plánů otvírky a postupu dobývání (POPD) i bez vládního usnesení „z důvodů převažujících jiných veřejných zájmů“ těžbu omezit, nebo vůbec nepovolit. Těžbu již také nelze považovat za jednoznačný veřejný zájem – jednak již netěží státní, ale privátní organizace, navíc stejnou váhu může mít veřejný zájem na uchování nerostu pro další generace, zejména lze-li oprávněně předpokládat, že budou moci využít jeho chemický, energetický a konec konců i ekonomický potenciál lépe a hospodárněji než dnešní spotřebitelé. Převážit může i veřejný zájem na ochraně přírodních nebo lidmi vytvořených kulturních hodnot.

*Pro oblast
byly zpracovány
ekologické průzkumy
a stanovena potřeba
zachování a rehabilitace
přírodních prvků
- VÚVA Praha 1991*

Žádoucí je při tom přistupovat k tomuto problému nikoliv paušálně, ale konkrétně případ od případu, se zvažováním lokálních i širších souvislostí. To však je třeba rozhodnout právě na půdorysu územního plánu. Tam je to správné kolbiště různých dílčích zájmů, včetně těch deklarovaných v legislativě jako „veřejné“. Tam se po vyslechnutí všech stran sporů, odborníků, státní správy i samosprávy mohou dohodnout kompromisní řešení a stanovit v dílčích veřejných zájmech priority ve veřejném zájmu nejvyšším, totiž aby se dalo v řešeném území kvalitně a zdravě žít, pracovat i odpočívat, aby byly zachovány základní předpoklady a podmínky pro život i ostatním živým organismům, žijícím v území, abychom je předali dalším generacím alespoň ve stejném, raději však lepším stavu, než v jakém jsme je zdědili, a v žádném případě nedopustit, aby ten stav byl naopak horší. Bylo by to v rozporu se zákonem č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, se zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny i se zákonem č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí, v platných zněních a koneckonců i se zákonem č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, v platném znění.

V tomto klání nemohou mít těžaři rozhodující slovo. Prostě proto, že jakkoliv velké uhelné zásoby v území jsou pro utváření jeho ekonomického profilu i při poklesu ročních těžeb a prodloužení jejich životnosti fenoménem přechodným, zatímco jeho jiné přírodní zdroje a kvality, včetně kulturních památek, mohou a musí být zachovány jako trvalá součást ekonomického profilu oblasti i po vytěžení uhlí. Sveřepé prosazování velkolomové povrchové těžby za liniemi, jež náměstek ministra průmyslu a obchodu ing. Martin Pecina protlačuje jako buldozer, který ničí vše před sebou a za sebou zanechává holou pláň, je z tohoto hlediska čiré barbarství.

Když byl v roce 1991 stanoven rok 2005 jako horizont připravované energetické politiky státu, nemínili jsme tím, že linie platí jen k tomuto roku, a ani usnesení vlády nic takového neříká. Jako navrhovatelé materiálu a usnesení vlády jsme na Ministerstvu životního prostředí vycházeli z předpokladů, že:

- obcím a obyvatelům chráněným těmito hranicemi musí být dána jednou pro vždy jistota jejich další existence, jinak do nich nikdo nebude ochoten investovat a budou dál chátrat tak, jako když v nich byly za socialismu vyhlášeny kvůli těžbě stavební uzávěry,
- kromě zastavěného území obcí musí být chráněno ještě i jejich určité přírodní zázemí, krajina kolem, jež umožňuje každodenní rekreaci obyvatel a regeneraci sil a zajišťuje dostatečnou vzdálenost těžebních aktivit jako zdrojů hluku, znečištění ovzduší, příčiny zaklesnutí hladiny podzemních vod a dalších případných negativních vlivů na životní prostředí a veřejné zdraví,

- musí být zachovány i další segmenty původního terénu a vegetačního pokryvu a také určitá vodní síť v krajině, které vytvářejí prvky propojeného územního systému ekologické stability krajiny, zvyšují její rozmanitost, obyvatelnost a prostupnost pro faunu i floru a mohou být výchozí „kostrou“ pro budoucí rekultivaci dnes těžbou zdevastovaných mezilehlých území,

- pro vypracování energetické politiky pro další období po roce 2005 bude po 15 letech lépe patrné, zda nové politické a hospodářské podmínky a nová legislativa pro těžbu a péči o životní prostředí přinutily těžební a energetické společnosti k rychlejším, rozsáhlejším a kvalitnějším rekultivacím, vracejícím větší část krajiny do kulturního užívání, nebo zda se do té míry změny technologické postupy těžby a ochrana okolí před jejími důsledky, takže by veřejnost mohla jinak vnímat a „snášet“ například přiblížení těžby k sídlům, provozované jiným než povrchovým způsobem,

- nový ekonomický profil oblasti se musí začít vytvářet ihned souběžně s dozníváním těžby, aby uvolňované pracovní síly z těžby a energetiky mohly plynule přecházet do nových pracovních příležitostí bez sociálních otřesů. K přilákání nových podnikatelských subjektů je třeba garantovat stabilitu osídlení a rekultivovat krajinu, další devastace by je odrazovala.

Při projednávání Aktualizace Státní energetické koncepce na přelomu let 2003–2004 a posouzení jejích vlivů na životní prostředí se ovšem ukázalo, že ani jeden z těchto předpokladů se přes určitý pokrok za oněch 15 let nesplnil. Nezměnil se dokonce v žádoucím směru ani horní zákon. Nové zákony o územním plánování a stavebním řádu, o změně jiných zákonů a o podmínkách vyvlastnění se teprve letos připravují k projednání ve vládě a v Parlamentu. Rekultivace území po těžbě postupuje pomalu, rozsah zdevastovaných ploch zůstává obrovský, na rozdíl od zahraničí u nás není patrná žádná viditelná snaha po rychlejších vyvíjení nových, na suroviny a energii úspornějších technologií a výrobků, na šetření energií ve všech sférách života, na vývoj a rozšíření obnovitelných zdrojů energie. Dodnes se využívá energetický potenciál hnědého uhlí v konečné spotřebě nanejvýš na 55 – 65 %. „Environmentální revoluce“ v energetice nás teprve čeká. Také proto je třeba vyvíjet potřebný tlak na hledání úspor i stanovením limitů těžby. V podmínkách tržního hospodářství teprve nedostatková surovina roste na ceně a inspiruje k hledání jiných řešení. Jenže to je pozdě. Nebude nic platné, když, obrazně řečeno, „teprve poslední metr uhlí bude doceněn“ jako vzácná surovina i vyšší cenou, ale do té doby se jím bude plýtvat „ekodumpingovou“ cenou, která nezahrnuje externalitu (vyvolané náklady jiných subjektů, nehranzené těžářem).

ZNÁMÉ VÝHLEDOVÉ PLÁNY A ZÁMĚRY

Ing. arch. Martin Říha, ing. Marie Lafarová, ing. Jaroslav Stoklasa, CSc., Petr Pakosta

Dnes usilují zástupci těžby a energetiky o prolomení limitů a není jasno, kam až jejich nároky nakonec dojdou. V této souvislosti je účelné si připamatovat starý báňský záměr, jak byl formulován na přelomu osmdesátých a devadesátých let, kdy zároveň s tím probíhalo i postupné formulování ekologických limitů.

Báňský záměr nekompromisně směřoval k vytěžení veškerých zásob uhlí až po výchoz sloje postupem povrchového velkolomu ČSA ke svahu Krušných hor. Uhelná sloj je při svém výchozu vyvečena do strmé polohy těsně k úpatí svahu, kde probíhá krušnohorský zlom. V případě těžby po výchoz sloje je ohrožena stabilita horského svahu. Stabilita měla být zajišťována – stejně jako už dříve na Jánském vrchu před Jezeřím – úpravou svahu nad výchozem, zásahem do krystalinika vysoko do svahu Krušných hor, po odstranění lesního porostu, půdního krytu a sutí. Byla by nevratně postižena nejcennější partie krajiny a přírody krušnohorského svahu, vybraná genová základna buku a vymezeného územního systému ekologické stability vyššího řádu. Vedle přímé likvidace porostů by došlo nad horní hranou odkrytého svahu k otevření porostních stěn, zaklesnutí podpovrchových vod, a lze tudíž předpokládat posun hydrické charakteristiky daného území k vysušnějším typům stanoviště s nástupem degradačních typů porostů.

Postup lomu by přerušil dnešní přeložku potoků, které sem byly odvedeny z prostoru těžby u Jezeří (Šramnický s Albrechtickým). Přeložka je dnes vedena štolami mezi údolími obou potoků a dále k severovýchodu s vyústěním nad Černicemi. Odtud je vedena otevřeným korytem podél svahu k Hornímu Jiřetínu a do Jiřetínského potoka. Těžba po výchoz sloje mezi Černicemi a Horním Jiřetím je podmíněna převedením obou potoků pro změnu jihozápadním směrem. Štoly by musely být raženy v nejcennějších partiích svahu nad Jezeřím a přes Jánský vrch a Jezerku do Vesnického potoka. Překládání toků by bylo spojeno s hlubinným horizontálním odvodněním pro vedení štol v tektonicky narušených zónách svahu, zásahem do horských údolí a toků, tentokrát vysoko nad úpatím, dále s budováním vzdouvacích objektů, štěrkových loží, přístupových cest a ploch pro deponie materiálu po dobu výstavby objektů a s budováním ochranných staveb v závěrech údolí pro zachycení periodických odtoků z rozsáhlých podpovodí. Další předpokládané pokračování těžby směrem na východ od Horního Jiřetína by vyžadovalo částečné štolování, částečné vybudování otevřeného přiváděče, vedeného v Krušných horách k podchycení všech horských toků od Jiřetínského

potoka až po Hamr, s obdobnými důsledky v podpovodí, jaké má dnešní převedení Šramnického a Albrechtického potoka.

Z krušnohorského svahu by pak měly být z důvodů stability odtěženy svahové hmoty až do výše nad 400 m n. m., přičemž nejhlubší místo lomu u Horního Jiřetína je 60 m n. m. I v případě částečného přispání svahu vnitřní výsypkou (pravděpodobně maximálně do výše 280 m n. m.) by značná část svahu zůstala navždy odkrytá a navazovala by – v daleko větším rozsahu – na odkryté svahy na Jánském vrchu a Jezeří. Přítom rozsáhlé nadregionální biocentrum zaujímá celý svah Krušných hor od Mariánského údolí na severozápadě, přes Jánský vrch po Jedlovou na jihozápadě. Místo po krajině úpatní zóny s Černicemi, Horním Jiřetínem a Jiřetínským potokem by tedy zaujala vnitřní výsypka s technicky omezenou výškou, ponechávající v podstatě od Jánského vrchu a Jezeří odkrytý vysoký skalní svah jako trvalou zábranu úspěšné rehabilitace pánevní krajiny a osídlení.

Koncept nového územního plánu VÚC Ústeckého kraje obsahuje na základě pokynu zadavatele dvě varianty. Vedle doporučené, která respektuje ekologické limity těžby, stanovené vládním usnesením z r. 1991, i variantu druhou – překročení limitů s konečnou hranicí skrývky u svahu při vrstevnici cca 300 m n. m. Podle této varianty by nemělo dojít k přímému zásahu těžby do svahu. Cenné bukové porosty na okrajích svahu (genová základna buku) by však byly narušeny přemístěním přeložky potoků (Šramnický s Albrechtickým) nad úpatím. Pokud by nebylo možné přeložku toků nad hranici lomu umístit, vedly by se potoky vysoko ve svazích stejným způsobem a se stejnými devastáčními účinky jako v případě těžby po výchoz sloje. Stejně by byla zlikvidována celá dochovaná krajina pod úpatím včetně Černic a Horního Jiřetína.

Varianta vyžádaná sice Krajským úřadem, ale nedoporučená zpracovateli územního plánu, má tedy likvidační účinky na krajinu a sídla a podvazuje možnosti následné rehabilitace krajiny.

Nutno dodat, že zástupci těžby nikdy takto omezený (zhruba vrstevnicí 300 m n. m.) rozsah povrchového lomu ČSA při svahu Krušných hor neakceptovali. Jak je známo z báňských úvah z doby, kdy se formulovaly ekologické limity, jejich protiargumentem bylo – vedle blokování uhlí v ochranném pilíři – neúnosné zúžení porubní fronty. Pilíř situovaný severně od vyrubaného lomu Obránců míru by dle nich bránil plynulému postupu lomu do centrální části pánve. Jako jedinou přijatelnou možnost prosazovali odtěžení svahu Krušných hor a uvolnění veškerých zásob uhlí při výchozu sloje. Právem lze předpokládat, že jakmile by jim bylo umožněno vstoupit do území, které je dosud chráněno limity, vrátí se ke svým původním požadavkům.

Pokračování těžby až po výchoz sloje by vyžadovalo takovéto odkrytí vysoko do svahu a likvidaci nejcennějších porostů.

Zásahy lomu ČSA do svahu Krušných hor v prostoru Jánský vrch na západ od ochranného pilíře zámku Jezeří a Albrechtického arboreta. Odstranění lesa, půdního pokryvu a stupňovité odtěžení části svahu. Stejně následky pro nejcennější část svahu krušnohorského svahu by mělo porušení územních ekologických limitů, postup lomu ČSA do prostoru Černice - Horní Jiřetín a těžby po výchoz sloje.

Stanovené ekologické linie těžby dle vládního usnesení chrání přírodu a krajinu horského svahu, úpatí i krajinnou enklávu pod úpatím včetně sídel Černic a Horního Jiřetína. Potvrzuje se, že stanovené územní ekologické limity povrchové těžby vycházejí z objektivního poznání reality v daném prostoru (které se navíc stále prohlubuje o nové zkušenosti s nestabilitou svahu a přilehlého úpatí) a je nezbytné respektovat je beze zbytku jako definitivní. Navíc – jak ukazuje sesuv 3 mil. kubíků zeminy, zasahující zátrhy a poklesy až do ochranného pásma arboreta u zámku Jezeří – je žádoucí okamžité zastavení skrývky lomu ČSA ještě před vymezenou linií. Varianta respektující limity vylučuje přímé i nepřímé negativní zásahy do nejcennějšího úseku krušnohorského svahu a ohrožení území pod ním. Umožňuje zachování dnešní sítě vodních toků v území s navazujícími ekostabilizačními prvky a odsouvá zbytkovou jámu po velkolomu ČSA do přijatelné vzdálenosti od svahu. Území nedotčené povrchovou těžbou zaujímá celou plochu rostlého terénu mezi svahem Krušných hor a bývalým lomem Obránců míru, včetně okrajových částí Albrechtické výsypky.

Ponechání a rozvíjení enklávy předpolí krušnohorského svahu v těsném sousedství zámku Jezeří zachraňuje sídla Horní Jiřetín a Černice a nenahraditelný přírodní a krajinný fond a potenciál pro obnovu devastované krajiny mostecké části pánve. Navíc se v návaznosti na zámek Jezeří může stát důležitým mezinárodním (jako kdysi) kulturním a též turistickým centrem celé pánve a místem, odkud bude obhospodařována následná obnovená krajina po těžbě. Černice a Horní Jiřetín mají nenahraditelnou cenu nejen pro své obyvatele, ale zároveň z hlediska budoucího osídlení celé pánve, udržují jeho kontinuitu. Respektování územních limitů těžby také zachovává dosavadní přístup k zámku Jezeří a hlavně přístup k obcím Hora Svaté Kateřiny a Nová Ves v Horách a k vrcholovým partiím hor.

Aktualizace Státní energetické koncepce, předložená ministrem průmyslu a obchodu Urbanem a schválená vládou premiéra Špidly na jaře 2004, sice na nátlak MŽP, kraje, obcí a veřejnosti již neobsahovala ustanovení, že limity je třeba zrušit. Také ale nepotvrdila jejich další, tím méně trvalou platnost. Po vstupu České republiky do Evropské unie se náš trh stává součástí evropského trhu a těžba našich zásob uhlí a výroba energie se jeví jako dobrý obchod. Pracovníci resortu energetiky proto nadále ve svých představách s prolomením limitů těžby počítají a spojují s tím své podnikatelské i politické záměry. Netají se tím, že v dohledné době přijdou do území, které by rádi získali, s novými nabídkami. Vědí, že dnes již nemohou nabízet směšné částky za výkup nemovitostí podle úředního odhadu a náhradní byt v paneláku někde v cizím městě, kde se neznají ani partaje bydlící na stejném poschodí.

Hodnota uhelných zásob za liniemi těžby jim bude stát za daleko atraktivnější nabídkou. Soukromé firmy nemusejí respektovat předpisy o oceňování nemovitostí, jako to musely činit podniky státní nebo polostátní. Mohou přijít s nabídkou vyšších výkupních cen nemovitostí, nabízet výstavbu náhradních nových rodinných domků na území nezasazeném těžbou, dokonce celých nových vesnic, aby zůstala zachovaná celá občanská komunita. Slíbí, že vystaví technickou i občanskou vybavenost, třeba i s kostelem. Budou to zkoušet vyjednáváním. Nikoliv prostřednictvím zastupitelstev měst a obcí, ale s majiteli nemovitostí jednotlivě, na principu „rozděl a panuj“. Využijí vysokého věku některých obyvatel, kteří už nestačí na údržbu a opravy domku, na obstarávání topení na zimu, vyvážení septiku, hospodaření na pozemku. Medovými hlasy jim budou líčit, že nájemní byt s dálkovým ústředním vytápěním, tekoucí teplou a studenou vodou, kanalizací, telefonem a společnou televizní kabelovou přípojkou je právě to, co na stáří potřebují. A někteří mohou podlehnout.

Je to systém známý a osvědčený v ostravsko-karvinském revíru, kde se takto již dávno postupuje v územích ohrožených důlními poklesy. Obyvatelé, zpočátku vzdorující, náhle vidí, že se bourá vykoupený dům sousedů, pak další... Podlamuje to morálku. Lidé nechtějí žít v nejistotě, a i když jim představitelé obce slibují, že pokud budou jednotní, ubrání se, najednou se zavře obchod, protože s klesajícím počtem zákazníků už je ztrátový, zruší se mateřská školka nebo škola, protože není dost dětí. Musejí za obchody, školou, školkou, lékařem jezdit jinam. A už se veze celá obec a těžař tak dosáhne svého. Do dolu zmizí další vesnice a zahrady kvetoucích ovocných stromů.

Ale nejen to. Mizí nenahraditelné citové vazby k místům, kde jsme se narodili, kde jsme žili. Ta místa totiž už nejsou. Mizí po generace budované sociální a kulturní vazby, pojmy jako sousedství, kde se znali příslušníci několika předcházejících generací. Mizí ale i nenahraditelné přírodní vazby, mění se nevyzpytatelně odtokové poměry, hladiny spodních vod, vegetace, zvířena. Lidé, jejichž duševní výbava je uspořádána genetickým vývojem tak, že bez duševních a fyzických traumat snesou jen určitou míru změn světa kolem sebe, ztrácejí takovým násilným vytržením z kořenů část sebe a svého duševního zdraví, orientaci a opěrné body na své mentální mapě při cestě životem. Jenže tohle se v plánech těžařů ani v koncepcích Ministerstva průmyslu a obchodu nedočtete. To se musí zažít, jinak se tomu nechce věřit. Jen hlupák se učí vlastními chybami tam, kde již existuje a je sdělena stejná zkušenost jiných. Věřte mi, při své práci jsem již mluvil s několika stovkami obětí těžby, výstavby elektráren, přehrad, hraničních pásem a vojenských prostorů – a nejde to vrátit. Někteří lidé se před těžbou stěhovali již třikrát za život. Dovedete si představit, co je to za peklo?

Soudní lidé s vizí mají pro tento kraj jiné plány. Současným povrchovým způsobem dotěžit jen ty zásoby, lokalizované před stanovenými liniemi územních ekologických limitů těžby, které lze vydobýt bez ohrožení sídel, krajiny i vlastních horníků a území zdevastované těžbou co nejrychleji zrekultivovat. Na VČSA skrývku a těžbu východním směrem zastavit okamžitě a stabilizovat sesuvem ohrožené svahy včetně přitížení jejich paty dosypáním vnitřní výsypky pod nimi.

Souběžně již budovat v kraji jinou, náhradní, dlouhodobě udržitelnou ekonomickou strukturu, nezávislou tolik na vyčerpateľných zásobách uhlí, ale založenou na nových oborech výroby a na technologiích s nižší energetickou a surovinovou náročností, s vyšší přidanou hodnotou lidského umu, kvalifikace a dovednosti na dosahované tržní ceně. Jak bude uhlí neustále ubývat, bude čím dále tím cennější a bude potřeba ho šetřit. Nevyvážet ho z třetiny, nespalovat s bídnou účinností a jednu třetinu vyrobené elektřiny nevyvážet do zahraničí, protože našim potomkům bude chybět. Uhlodivky z uhlí mohou být základem sofistikovanějšího využití pro chemický průmysl budoucnosti, kvalifikovanou chemii, farmaceutický průmysl. Zásoby uhlí snižují naši závislost na dovozech ropy a zemního plynu již dnes, ale s poklesem jejich zásob ve světě se mohou zásoby uhlí stát i pro naše potomky ještě mnohem důležitější!

Po „generálním úklidu“ v Krušných horách a Podkrušnohoří se znovu stanou zemědělské a lesní hospodářství, rybníční hospodářství, lázeňství a cestovní ruch, které těžba a energetika zahaly na několik desetiletí do defenzívy, perspektivními obory podnikání. Na rozdíl od těžby uhlí tu mohou být provozovány další stovky let, nezničíme-li těžbou, energetikou a jejich emisemi přírodní zdroje – ornou půdu, termální prameny a zdroje mineralizovaných vod a zbytky přírody. Časem pak mohou být zbylá historická města a vesnice, ale i nové součásti osídlení „jako ze škatulky“ a krajina opět blízká přírodě. Namísto současného odpuzování nových potenciálních podnikatelů a obyvatel je mohou navracené aktivity znovu začít lákat k myšlence „tady bych chtěl žít a pracovat.“ Zvratem na přelomu let 1989/1990, stanovením limitů těžby v roce 1991 a obnovou sídel i rekvltivacemi při snížení těžeb jsme na cestu za svým snem již vykročili. Jsme v půli cesty. Neměli bychom to vše zahodit a zkazit návratem k praxi zhoubných desetiletí před rokem 1989. Byl by to jen návrat „energetické normalizace“ a prodloužení minulé agónie kraje o dalších cca 40 let a stejně by konec přišel.

Ostatně pokud by sami těžaři našli, byli schopni a ochotni uskutečnit jiný, k osídlení, přírodě i obyvatelům podstatně šetrnější způsob vydobytí a využití uhelných zásob, než předvádějí stávající technologií a měřítkem povrchové těžby, kdo ví, zda generace, které přijdou po nás, nakonec v nějaké jiné formě těžbu za liniemi územních ekologických

limitů v některých lokalitách a v určitém omezeném rozsahu nepovolí. V tomto smyslu je možná požadavek na odpis zásob za liniemi, obsažený v usnesení vlády z roku 1991, skutečně poněkud diskutabilní. Třeba půjde část zásob vytěžit hlubinným způsobem na zakládku, který nepůsobí takové důlní poklesy terénu jako způsoby současné, třeba půjde část uhlí pod zemí zplynovat a využít jako plyn, aniž by to muselo narušit funkční využití území na povrchu a životní prostředí. Možná se najde ještě nějaký úplně jiný šetrný způsob využití a dobývání. Je však třeba na stanovených liniích navždy zarazit ono současné „povrchové barbarství“.

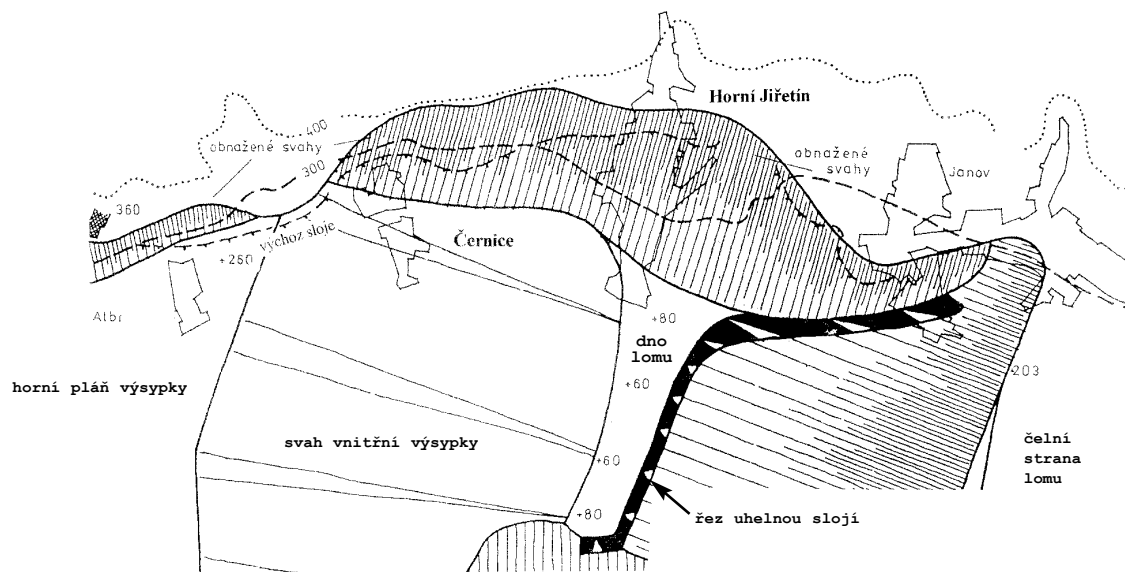
Jak již bylo uvedeno v kapitole o současném stavu, nový koncept Územního plánu velkého územního celku Ústeckého kraje, zpracovaný firmou T-plan s. r. o. na objednávku Krajského úřadu v Ústí nad Labem, obsahuje variantu s respektováním územních limitů těžby a variantu s prolomením těchto limitů a pokračováním povrchové těžby současným způsobem u VČSA na východ podél jižních svahů Krušných hor přes Černice a Horní Jiřetín k Janovu a Litvínovu, u lomu Bílina postupem k západu na bývalé Libkovic a k Mariánským Radčicím a Lomu. Varianty s jiným způsobem těžby nebo využitím uhelných zásob na místě za liniemi územních ekologických limitů těžby bohužel neuvažuje, protože ani od MPO ani ČBÚ nebo od těžařů takový požadavek nebyl uplatněn. Je to však jediné reálné řešení, jak alespoň část uhelných zásob za liniemi šetrně k osídlení i přírodě alespoň v budoucnu využít. Je ostatně s podivem, že se tím bohatě dimenzované kapacity výzkumu již dávno nezabývají a nenabízejí celospolečensky přijatelná řešení.

Po likvidaci Libkovic je případný posun hranice možné těžby Velkolomu Bílina v podstatě lícitací o to, kolik krajiny a jak velké pásmo hygienické ochrany před hlukem a prašností si vydobudou Braňany, Mariánské Radčice, Louka a Lom a kolik jí je třeba zachovat jako součást regionálního územního systému ekologické stability krajiny. Není principiálně nemožný, pokud by s tím tyto obce vyslovily souhlas, protože pro ně není „likvidační“.

Naproti tomu u velkodolu ČSA je postup za stanovené linie na severozápad nepochybně likvidační nejen pro Černice a Horní Jiřetín, ale i pro přístup k zámku Jezeří, pro přístup z vnitrozemí do obcí na Krušných horách jako Hora Sv. Kateřiny, Nová Ves v Horách, Bradnov, pro důležité biocentrum a navazující biokoridory v bučinách na jižních svazích Krušných hor od Jezeří až po Janov u Litvínova, pro vodní režim a odtokové poměry od zbytků arboreta pod Jezeřím přes zbytky Dolního Jiřetína až po zbytky Komořan, neboť by toto území přišlo o vody, stékající z Krušných hor, napájející Jiřetínský potok a horizonty spodních vod kolem něj. Tyto vody by musely být zachyco-

Karel Krejčí, poslední nedobrovolně vystěhovaný obyvatel zlikvidovaných Libkovic, ve svém novém bydlišti v Mostě, listopad 1993.

Důsledky prolomení limitů lomem ČSA.

Postup lomu ČSA dle územních ekologických limitů těžby končí před Černicemi. Pokud by limity byly prolomeny, lze očekávat opětovnou snahu o těžbu veškerých zásob uhlí po výchoz sloje. Důsledky dobře ilustruje varianta těžby z období před vyhlášením limitů (BP Teplice, 1988 - předpokládaný stav k r. 2030). Došlo by - kromě stabilizačních problémů - k ireverzibilnímu poškození části přírody a krajiny krušnohorského svahu a předpolí - a to té nejperspektivnější a nepostradatelné pro rehabilitaci pánevní krajiny. Namísto okraje nadregionálního biocentra a zbytku osídlení by pánevní krajinu lemovaly a oddělovaly od hor trvale odkryté skalní stěny.

vány na svazích Krušných hor nad hranicí těžby a obváděny po obvodu stejně jako vody Loupnického potoka patrně až do povodí potoka Bílého na východě. To jsou tak závažné zásahy do osídlení, přírody a krajiny, že by v žádném případě neměly být připuštěny. Stávající linie územních ekologických limitů těžby by zde měla být na rozdíl od velkolomu Bílina prohlášena již za trvalou.

Již na počátku osmdesátých let byla v Ústavu krajinné ekologie ČSAV zpracována studie, která se zabývala alternativou omezení těžby zhruba do stávajících limitů s tím, že hledala nové zaměření ekonomiky celého kraje po skončení těžby. Tato studie ovšem narazila na odpor nejen těžařů, ale zejména partajních funkcionářů. Právě zpracovávaná Strategie udržitelného vývoje Ústeckého kraje se na obecnější úrovni rovněž zabývá problematikou střetů těžby s ostatními zájmy v území a územními limity těžby. Ukládá jí to mimo jiné i závěr zjišťovacího řízení MŽP k oznámení této koncepce podle zákona o posuzování vlivů na životní prostředí, kde jsou územní ekologické limity těžby výslovně uvedeny mezi tématy, na něž se musí zaměřit posouzení jejich vlivů na životní prostředí.

Není tajemstvím, že značné a dosud nedotčené zásoby hnědého uhlí jsou uloženy pod areály chemických závodů v Litvínově. Již v 80. letech minulého století v souvislosti

s prověřováním tzv. „velké varianty těžby v SHP“ byla zvažována možnost dále v tomto areálu neinvestovat a před jejich dožitím postavit náhradní závody jinde, mimo uhelnou sloj tak, aby se i tyto zásoby daly vytěžit. Pak z toho sice sešlo, ale „Damoklův meč“ těžby nad nimi visí v podobě značných uhelných zásob pod nimi dál. Nabízí se otázka, zda se těžaři urputným bojem o prolomení obraných linií u Jezeří, Černic a Horního Jiřetína nechystají na výhledové pokračování těžby až do tohoto prostoru. Od východu to z velkolomu Bílina přes Lom, Mariánské Radčice a Louku u Litvínova, přes Růžodolskou výsypku a prostory již uzavřených bývalých hlubinných dolů Koh-i-noor II a Pluto II zjevně nepůjde, kdežto při postupu VČSA až k Záluží by se porubní fronta lomu dostala až do bezprostředního sousedství chemičky od západu. To by samozřejmě v případě výhledového přemístění chemičky a uvolnění těchto zásob bylo pro těžaře mnohem výhodnější, než případná budoucí otvírka ložiska samostatným lomem v plošně omezených hranicích. Lze tedy očekávat velký boj, jenž může mít v pozadí i takovéto výhledové úvahy.

KÝM CHCEME BÝT A ČÍM SE CHCEME ŽIVIT

Ing. arch. Martin Říha, ing. Jaroslav Stoklasa, CSc., Petr Pakosta

To je tedy ono zásadní dilema a téma, které si musí obyvatelé a uživatelé území Severočeské hnědouhelné pánve navzájem i ve směru k orgánům samosprávy, státní správy a podnikatelům, kteří zde působí, vyjasnit.

Luděk Munzar v závěrečném pokračování cyklu „Zpět k pramenům“ říká tato slova: *Není to samozřejmost, že jsme se narodili v tak krásné zemi. Neměli bychom se chovat tak, abychom si ji sami zničili. A nedopustíme, aby nám ji zničil někdo cizí.* Říká to sice u pramene Radbuzy, ale mělo by to platit všude, i v SHP. A tam, kde jsme svou zemi poškodili, bychom se měli snažit o nápravu. Třeba to nedokončíme a budou muset pokračovat naše děti, naši vnuci. Co bychom ale už v žádném případě dopustit neměli, je pokračování v minulém ničení, poškozování přírody a krajiny, lidských sídel, lidského zdraví pro krátkodobý a pomíjivý zisk jen pro někoho.

Pravda, je to nová a málo pohodlná výzva. Pro mnohé je pohodlnější si říci: *Vydrželi jsme to tak dlouho, tak už to vydržme dalších 40 let a vyrubejme to uhlí už všechno. Pak to tady teprve dejme do pořádku.* Jenže to už nebudeme dávat do pořádku my, ale naše vnoučata. Ta vnoučata, která už z toho uhlí nebudou mít pro sebe vůbec nic, jen starosti, jak a za co napravit, co my jsme sobecky pro svůj zisk pokazili.

Pamatuji se na dobu, kdy se rozhodlo o zboření královského města Mostu, tehdy starého přes 650 let, aby se mohlo vytěžit uhlí uložené mělce pod ním. Pravda, uhlí se dalo kopat ze středověkých sklepů některých domů. Město ale mělo unikátní historické jádro s kompozicí tří blízkých a kdysi krásných náměstí, výstavné budovy veřejného vybavení, četné památky, z nichž byl symbolicky zachráněn v 70. letech minulého století přesunem po cca 841 m dlouhé kolejové dráze jen unikátní gotický děkanský chrám Panny Marie. Těžba v uvolněném prostoru netrvala ani 30 let a uhlí už dávno proletělo komíny. Jsem si jist, že výnos z jeho vytěžení nepřevyšuje nenapravitelnou, trvalou hmotnou i kulturní škodu, kterou utrpěla tehdejší městská a severočeská občanská komunita. Ztrátu, jakou jsme likvidací města na svých duších a historickém povědomí jako občanská společnost zaplatili my všichni. Je to Pyrrhovo vítězství hmoty nad duchem. V každém případě je likvidace tohoto cenného historického města pro rozšíření povrchové těžby uhlí světovým unikátem.

Pravda, postavili jsme Nový Most, kde ze starého zůstala jen malá část města pod Hněvínem. Nejlepší tehdejší severočeskí architekti urbanisté navrhovali centrum s pokusem o moderní funkcionalistickou repliku uspořádání veřejných budov tak, aby opět

vytvářely tři veřejné prostory, jako tomu bylo ve starém Mostu. Ale málo platné, myšlenka zůstala torzem, které znají jenom odborníci. Rozplizlé otevřené kompozice panelových sídlišť ani příliš široké navazující bulváry plné spěchajících aut se nemohly vyrovnat intimitě, společenské přitažlivosti pro setkávání, korzování jako původní náměstí a uličky starého Mostu. Možná k tehdejšímu smíření s likvidací přispěla dlouholetá stavební uzávěra vyhlášená nad městem, která vedla k jeho děsivé zchátralosti na konci existence, kdy ještě posloužilo jako kulisa válečných filmů, než se definitivně propadlo do archivů, fotografií a dějin. Dopustili bychom něco takového znovu s dnešními znalostmi a zkušenostmi?

Neměli bychom si svou zemi sami dál ničit, ani to nedovolit cizím, souhlasím s Luděkem Munzarem. Tato doba je výzvou k zamyšlení, jak na nás budou vzpomínat naše děti a další generace. Zda jako na generaci, která se ani po listopadové sametové revoluci nedokázala postavit setrvačnosti destruktivních dějů z dob socialismu, nebo na generaci, která nejen dokázala tohoto molocha zastavit, ale i nastoupit cestu aktivní nápravy.

Představitelé státu, kraje a měst v Severočeské hnědouhelné pánvi se už léta poctivě snaží přilákat do kraje nové podnikatele, zaměřené na jiné ekonomické aktivity než těžba, energetika a těžký průmysl. Snaží se vytvářet nové průmyslové zóny, lákat na nízké ceny pozemků, daňové úlevy a odklad začátků jejich placení. Snaží se přispět k vytváření nových pracovních příležitostí pro pracovníky uvolňované z těžby a energetiky i podporou malého a středního podnikání ve výrobních i nevýrobních službách, v obchodu, dopravě. Vysoká a dlouhodobě se udržující nezaměstnanost v průměru nad 20 % práceschopného obyvatelstva, lokálně dosahující v některých obcích i 40 %, je hrozná. Zároveň ale představuje obrovský potenciál disponibilních pracovních sil. Proč je zatím kraj tak málo úspěšný? Proč, když už nového zahraničního investora najde, jde zase o provoz, který je z hlediska žádoucího nového ekonomického profilu i vlivů na životní prostředí a veřejné zdraví oblasti sporný a z hlediska umístění naprosto chybný, jako je tomu v případě NEMAK v Havrani?

Jsem přesvědčen, že je to způsobeno nedostatkem pozitivní vize vlastních samospráv kraje a obcí o potřebě změnit zaběhané způsoby myšlení, upnout svou veškerou energii na žádoucí zvrát nejen v ekonomickém profilu kraje, ale v jeho působení na psychiku vlastních i nově příchozích obyvatel. Orgány veřejné správy kraje i obcí jsou stále ještě příliš ovládané nebo alespoň ovlivňované lidmi spojenými s minulostí, kdysi všemocnými kádry, spojenými s těžbou a energetikou, jen nakrátko po listopadu 1989 „zakuklenými“. Z nich se náhle do nových politických a hospodářských podmínek

„vylíhli“ staronoví manažeré a lobbisté, bojující o prodloužení svého vlivu a svých prebend v nových kabátech. Mají na své straně setrvačnost myšlení některých obyvatel z minula, ke které se nově přidal strach o existenci, projeví-li svobodně svůj názor a odpor proti pokračování těžby. Mají na své straně obrovské finanční prostředky, které mohou věnovat na „přesvědčování“ lidí a na korumpování politiků. Nemají skrupule a svědomí, neboť to jen překáží v jejich zúženém ekonomickém uvažování. Obvykle v kraji nežijí, a pokud ano, není pro ně problém mít více sídel a zaplatit si jakékoliv místo na Zemi pro rekreaci. Jejich protivníci z řad kulturně a environmentálně uvědomělých, myslících občanů, nemají oproti tomu v rukou nic hmatatelného. Kulturně historické a přírodní hodnoty nebo lidské životy a zdraví se obtížněji vyjadřují v korunách. Mezi stavem prostředí a délkou života či nemocností, kriminalitou a jinými sociálně patologickými jevy se těžko prokazuje přímá příčinná souvislost, i když všichni víme, že tato souvislost existuje. Na to jsou zákony a předpisy, snahy po regulaci územními plány a další z vnějšku působící nástroje zatím krátké. Musíme v sobě znovu najít kulturu chování, která má pokoru před zázrakem stvoření a úctu ke zděděným přírodním a lidmi vytvořeným hodnotám. My sami musíme vychovat k tomuto obrazu své děti a své vnuky. A co víc, musíme sebe i své potomky naučit aktivně bojovat za tyto hodnoty, nepoddávat se pasivně nápadům barbarů, prosazujících své výnosy na účet našich ztrát.

Bývaly prý časy, kdy v každém městě skutečnou elitu s přirozenou autoritou představovali kantoři, lékaři, řemeslníci odvádějící kvalitní práci, osvícení inženýři, skuteční ekonomové bez klapek jednostranného pohledu, započítávající do společenských nákladů a ceny produktů lidských aktivit i náklady, vyvolané jiným subjektům a v tom i veřejným rozpočtům. Je načase vrátit se k těmto osvědčeným zásadám a „zdravému selskému rozumu“. Neměli bychom si nechat namlouvat, že veřejným zájmem je něco, z čeho má prospěch úzká skupina lidí, a není jím to, z čeho mají užitek všichni.

Kým tedy chceme být v tomto donedávna tak zkoušeném kraji? Především svobodnými a sebevědomými občany, kteří obnovili odpovědný vztah ke své obci, ke svým spoluobčanům, k občanské pospolitosti svého kraje a nechtějí jim škodit. Občany, kteří v tomto kraji již zapustili kořeny, mají ho rádi a chtějí ho zvelebovat k lepšímu, nikoliv ho plundrovat. Patriots, které zajímá jeho historie, hmotný a duchovní odkaz jeho dřívějších obyvatel, kteří tu žili po staletí před námi a s námi. Lidmi vzdělanými, kteří sebou nenechají snadno manipulovat, nepřijímají zjednodušený výklad dějin, ale snaží se je pochopit v celé složitosti a protikladnosti různých výkladů. Kterí dokáží být zásadoví, když jde o něco důležitého, a velkorysí, když jde o nepodstatné.

A čím se chceme živit? Poctivou prací, která není přírodou a krajinou nadnesitelnou míru. Víme, že těžbou uhlí a energetikou, založenou na jeho spalování, se nutně bude žít čím dál méně lidí. Tím více by jich mělo být ještě za existence dolů převedeno na stabilizaci a rekultivaci krajiny po těžbě a energetice, hrazené z výnosů prodeje tohoto uhlí, a to i za cenu zvýšení jeho ceny. Alespoň budou odběratelé donuceni k zvýšené a urychlené snaze po docílení úspor energie a pro všechny bude snazší se nějak vypořádat s tím, až uhlí „dojde“. Na rekultivace lze použít i stávající těžební a dopravní mechanizaci. Také v průmyslu budou zredukovány předimenzované kapacity hutí a těžkého strojírenství, nikoliv však zlikvidovány, jak konjunkturálně hlásali někteří apoštolové nového ekonomického náboženství elektroniky, biotechnologií a podobných „lahůdek“ současné doby. Nadále si svou důležitost ponechá strojírenství a elektrotechnický průmysl, kvalifikovaná chemie a farmaceutický průmysl, potravinářství, sklářský a keramický průmysl, průmysl stavebních hmot a výrobků pro stavebnictví. Konkurence z Asie patrně zredukuje tradiční textilní průmysl, pokud si s pomocí vědy a výzkumu nenajde náhradní komodity (textilie z mikrovlákn apod.). Úbytek pracovních příležitostí v těchto tradičních oborech průmyslu se jen pro špičkové odborníky podaří nahradit v nových, vysoce sofistikovaných oborech, pokud u nás nebude dále finančně „živořit“ věda a výzkum.

Je docela možné, že nějakou část pracovníků uvolňovaných z těžby bude schopná vstřebat revitalizovaná zemědělská a lesní výroba a obnovené rybníctví, a to i v oblasti jejich ekologických funkcí. Do této produkce totiž budou zapojeny znovu rozsáhlé zrekultivované plochy. Větší péči než dosud bude třeba věnovat hospodaření na kontaminované půdě, využívané pro pěstování technických a zejména energetických plodin tam, kde není z hlediska bezpečnosti potravinového řetězce žádoucí, aby byly pěstovány plodiny potravinářské produkce. Předpokládaná racionální energetická koncepce by měla být v budoucnosti co nejvíce orientována na využívání netradičních energetických zdrojů, k nimž bude patřit i energeticky využívaná biomasa. Tyto rychle rostoucí dřeviny a rostliny by měly být pěstovány zejména na rekultivovaných plochách po těžbě, kde po dlouhou dobu nebude možno pěstovat potravinářské plodiny. To by mělo platit i pro obrovské plochy v současné době ladem ležící orné půdy i na mnoha jiných místech u nás. Ostatně podpora zemědělství z veřejných rozpočtů i fondů EU bude stále více namísto na produkci orientována na mimoprodukční funkce, na obnovu a udržování biodiversity a ekologické stability krajiny, což bude vyžadovat více pracovních sil, než zprůměrněná zemědělská velkovýroba na „scelených lánech“ minulosti.

Pro řešení nezaměstnanosti i pro orientaci na nový ekonomický profil oblasti by ovšem měl být klíčový přeliv pracovních příležitostí do terciální sféry. Obchod a komerční

služby už svůj rozvoj nastoupily, ale daleko více se musí rozvinout nekomerční služby. Tedy pestrost nabídky ve školství, zdravotnictví, lázeňství, kultuře, sportu, rekreaci a cestovním ruchu, ale speciálně v Severočeské hnědouhelné pánvi v sociální péči.

Ač to dnes může vypadat jako „science fiction“, jsme přesvědčeni, že v Severočeské hnědouhelné pánvi jsou podmínky i pro určitý rozvoj vědy a výzkumu, zaměřeného právě na sofistikovanější těžbu a využití uhlí jako chemické suroviny, chemii a farmacii, lesní a vodní hospodářství a zemědělství v podmínkách rekultivovaných, ale také kontaminovaných ploch, na vývoj a pěstování nových technických a energetických plodin, na hygienu, lékařskou vědu a balneologii, speleoterapii, na nové formy rekreace, relaxace, sportu, cestovního ruchu.

Již koncem 80. let a pak zcela konkrétně v roce 1991 navrhoval ing. Stoklasa, CSc. využití zámku Jezeří po rekonstrukci právě pro výzkum. Měl zde vzniknout International Institute for Environmental Studies (IIES), který by byl financován z mezinárodních zdrojů zakládajících a členských států a za účasti špičkových vědeckých pracovníků z celého světa by se zde řešily klíčové problémy postindustriální společnosti a nápravy škod na životním prostředí. Ústav by totiž dostal v okolí unikátní modelové území, které nemá obdoby ve světě a kde by bylo možno interdisciplinárně a komplexně řešit problémy ekonomické, ekologické a sociální s cílem nastolit udržitelný rozvoj. Proč nevyhlásit na úpatí Krušných hor, s centrem na Jezeří, mezinárodní biosférickou rezervaci v rámci programu „Man and Biosphere“ (M&B) a nepropat se výzkumem o negativních účincích lidských aktivit na krajinu?

Myšlenka vznikla těsně před rokem 1989. V tomto kraji s vykořeněnými odbornými institucemi, zcela ojedinělou geograficky členěnou krajinou s maximálním průmyslovým zatížením by to byl počín, který by nejen znamenal objektivní analýzu přírodních procesů s ohledem na specifčnost a nenapodobitelnost úloh rehabilitace krajiny. Znamenalo by to patrně i přínos mezinárodních financí, protože takováto velkoplošná laboratoř se na světě patrně nikde jinde nenachází.

Zámek by tak po rekonstrukci dostal novou funkční náplň, protože při jeho odřiznutí od okolí není velká šance využívat ho jinak – a pouhé turistické návštěvy tento obrovský objekt nejsou schopny uživit.

Orgány veřejné správy, počínaje státními institucemi a konče samosprávami kraje, měst a obcí, by však měly vyhlásit a také prakticky provádět účinnou podporu takových aktivit, které k naplnění nastíněné vize povedou nebo přispějí. A deklarovat současně konec podpory z veřejných prostředků oborům neperspektivním. Zatím je tomu, bohužel, z popsanych důvodů právě naopak.

Chceme-li být sebevědomými a svobodnými občany a nikoliv politiky manipulovaným stádem, musíme být občansky a politicky aktivní, ať už prostřednictvím politických stran, nebo mimo ně. V zastupitelské demokracii není jiné cesty něco změnit, povznést se nad deziluzi ze současných poměrů. Podlehneme-li skepsi, defetistickým názorům a náladám, že „stejně nic nezměníme“, vyklízíme prostor právě oněm rabijátům, kteří netrpí skrupulemi a jdou tvrdě „za svým“ na náš úkor.

*Chátrající
zámek Jezeří
v roce 1988.*

CÍL- NÁVRAT KULTURNOSTI DO VZTAHU KE ZDĚDĚNÉMU PŘÍRODNÍMU I LIDMI VYTVOŘENÉMU BOHATSTVÍ

Ing. arch. Martin Říha

Nedělejme si iluze. Ani náš návrat do civilizované a tzv. „vyspělé“ Evropy neznamena automaticky, že se začneme chovat lépe. Ani v zemích, jimž se chceme vyrovnat, není v těchto ohledech všude vše v pořádku i tam je co zlepšovat. Mnohé prohřešky proti životnímu prostředí byly společné oběma politickým a hospodářským systémům 2. poloviny 20. století, jen se u našich západních sousedů projevily a začaly řešit dříve a v některých zemích i racionálněji a efektivněji. Některé země EU jsou na tom lépe (např. Nizozemí), některé v určitých ohledech dokonce spíše hůře než my (Belgie, Řecko), země s nejvyšším standardem životní úrovně a životního prostředí, jako Švýcarsko, Norsko jsou mimo EU. Chceme-li dosáhnout co nejvyšší kvality života, měli

Podoba parku u Jezeří v pol. 19. st.

bychom se učit u těch nejlepších, jaké politické uspořádání věcí veřejných, jaké hospodářství k takové úrovni vedou. Zjistíme, že se u nás lišíme ani ne tak politickým systémem, strukturou hospodářství, ale nedostatkem respektu k právu, vědě, výzkumu, školství, kultuře, duchovním hodnotám, k fortelu, k profesionalitě. Poznamenává to náš vztah k volbám, k orgánům zákonodárné, exekutivní i soudní moci, k nadřazeným v hierarchii řízení podniků, k policii, k armádě. Po generace, kdy jsme si nevládli sami, zakořeněná a posilovaná „plebejství“, neúcta k autoritám, nám překáží dobře volit a pak se podřizovat autoritám. Jsme nedůvěřiví a závistiví i vůči lidem, kteří jsou úspěšní díky tvrdé práci. Často nectíme zákony a předpisy, nejsme občansky uvědomělí a odpovědní sami od sebe, bez tlaku zvenčí.

Musíme se od dětství učit daleko hlouběji porozumět přírodě a krajině, přírodním a v tom i ekologickým záležitostem, ale se stejným důrazem na historii se musíme naučit rozumět sami sobě, sociálním a ekonomickým souvislostem vývoje, politice. Musíme se naučit dodržovat pravidla soužití mezi sebou navzájem a mezi námi a přírodou, na nichž jsme se shodli se svými spoluobčany. Musíme mít odvahu upozornit, když je někdo nedodržuje, a usilovat o nápravu. Musíme důsledně vyžadovat úhradu nákladů na nápravná opatření, je-li znám konkrétní viník škod, způsobených jinému nebo přírodě, nesmiřovat se úhradou z veřejných rozpočtů. Šlendrián některých nelze účtovat všem. Musíme konečně zbořit ten postsocialistický „systém kolektivní nezodpovědnosti a netečnosti“, kdy se všem daňovým poplatníkům bez skrupulí účtují hrubé chyby konkrétních pracovníků veřejné správy, ztráty polostátních či státních podniků, podvody bank a obchodních společností, pochybení nejrůznějších rad, kde veřejné zájmy měly být hájeny, ale nebyly.

Návrat etiky, dobrého vychování do správy věcí veřejných i do podnikání je naší nadějí, že se podaří postupně odstranit škody z minula, noví vlastníci se budou o nabyté majetky znovu řádně starat a zvelebovat je, nikoliv je tunelovat nebo je nechat ze spekulativních důvodů chátrat bez užitku.

REKAPITULACE A ZÁVĚR

Ing. Ivan Dejmal, ing. arch. Martin Říha, RNDr. Jan Marek, CSc., Petr Pakosta

Jedním z prvních kroků české vlády v oblasti životního prostředí po listopadu 1989 bylo stanovení priorit, které mimo jiné vyústilo ve vymezení „postižených oblastí“, pro které pak byly přijaty „programy ozdravení životního prostředí“. Pro oblast severočeské hnědouhelné pánve se tak stalo již během roku 1990. Dobově podmíněný vládní dokument však v podstatě jen „vylepšoval“ stav, ale neměnil kontinuitu života oblasti. Neprojevilo se to jen v zachování odškodného (kterému se z dob minulého režimu říkalo „pohřebné“) a anachronickým požadavkem na zajištění „přednostního zásobování oblasti ovocem a zeleninou“, ale především ve směřování investic jen na zmírnění a koncovou eliminaci škodlivých následků hospodářské exploatace, nikoli na její omezení a přizpůsobení místním podmínkám.

Takový přístup byl možný až v roce 1991, kdy do působnosti národních republik přešla z federální vlády i energetika. Federací přijatý program odsíření uhelných elektráren vyžadoval investici v řádu desítek miliard a potřebnou státní garanci úvěru musela české vládě dovolit Česká národní rada. Aby vláda zdůvodnila účelnost akce v ČNR, potřebovala věrohodnou predikci spotřeby elektrické energie. Ukázalo se však, že ji dostat nemůže, protože všechny scénáře vycházely z předpokladu, že úkolem energetiky je „zajistit dostatek levné energie pro hospodářský rozvoj“ a až o dva řády rozdílné hodnoty jednotlivých scénářů byly dány jen rozdílným odhadem intenzity a charakteru očekávaného rozvoje.

Vycházejíc z toho, že nejvážnější poškození životního prostředí naší země vzniklo právě rozvojem energetiky, rozhodla se Pithartova vláda dosavadní přístup k energetice obrátit a definovat, jak velké množství energie můžeme ekologicky přijatelným způsobem získat z vlastních zdrojů a jaký objem za stejných podmínek vyrobené energie můžeme dovézt, a tomuto limitnímu množství energie přizpůsobit orientaci hospodářského rozvoje a jeho další růst pak stimulovat jen efektivnějším využitím, nikoli zvyšováním celkového objemu disoponibilní energie, a napříště investovat nikoli do zdrojů, ale do výzkumu a vývoje, který povede k efektivnímu využívání energie a k plánování a podpoře jejich úspor.

Ministerstvo hospodářství pod vedením Karla Dyby sice nikdy energetickou koncepci podle těchto pokynů nevypracovalo, ale vláda jako celek se jimi řídila. Jejím prvním krokem v tomto směru bylo stanovení a přijetí územních limitů povrchové těžby hnědého uhlí v Severočeské hnědouhelné pánvi. Stalo se tak v roce 1991 na jednom

z červnových zasedání vlády, kde si Ministerstvo životního prostředí nechalo takový úkol uložit.

První rozhodnutí vlády o limitech těžby (usnesení č. 331/1991) bylo učiněno již v září 1991 a vztahovalo se k lomu Chabařovice. Závaznými liniemi těžby bylo uchováno stejnojmenné město, které bylo minulým režimem odepsáno. Lom šel v roce 1996 do likvidace a byl rekultivován na rekreační nádrž, která se právě napouští.

V listopadu 1991 pak vláda přijala usnesení č. 444/1991, kterým stanovila „územní ekologické limity těžby hnědého uhlí“ včetně „závazných linií omezení těžby a výsypek“. Těmito liniemi byly mimo jiné ochráněny obce Spořice, Droužkovice, Březno, Černovice, Chomutov, Jirkov, Černice a Horní Jiřetín, které měly podlehnout přibližující se těžbě. Vyloučením otvírky lomu Bylany pak byly dále ochráněny obce Havraň, Koporeč, Lišnice, Nemilkov, Polerady a Saběnice, které leží na dosud netěženém ložisku Bylany.

Vše sice začalo energetikou a jejím aktuálním dopadem na životní prostředí, krajinu a sídla, avšak pro stanovení limitů nebyla rozhodující aktuální ochrana životního prostředí, ale potřeba uchovat prvky kostry ekologické a sídelní struktury území, ve kterých je ukryta přírodní a kulturní paměť kraje, a to pro kontinuitu a jeho příští zdravý vývoj. Tedy princip zcela obecný, přesahující konkrétní situaci konkrétního regionu. Ministerstvo životního prostředí si jej odzkoušelo i na severní Moravě, kde byly obdobným způsobem stanoveny limity pro hlubinnou těžbu na jižním okraji Karvinské pánve.

Oba případy ovšem ukázaly, že územní plánování, které jako disciplína s územními limity běžně pracuje, nemá pro detailnější a operativní usměrňování chování těžaře na ložisku dostatečné nástroje. Ukázalo se také, že k uplatnění principu územních limitů těžby je sice možné využít řady jiných nástrojů – vedle mimořádného kroku, jakým je usnesení vlády, i ustanovení horního a stavebního zákona. Žádný z nich však nebyl systematický. Proto byl souběžně s limity zpracováván i návrh zákona „o ekologickém dohledu nad těžbou“, který pro to vytvářel pravidla.

Předpokládali jsme, že i kdyby se zákon zdržel, rozhodně už bude platit dřív než za časovým horizontem vládou stanovených limitů. Nestalo se tak. Česká národní rada již předlohu nestačila schválit a ministr František Benda pak po volbách zákon z nového projednání stáhl s tím, že příslušná ustanovení přejdou do nového horního zákona. Ten však do dnešního dne nespátřil světlo světa.

Krajina, lidé a jejich sídla jsou tak dodnes v ohrožení, z něhož bez dobré vůle na straně těžaře není kloudného právního východiska. Podkrušnohorské obce proto dnes bojují o zachování limitů v podstatě jako o privilegia, která nový panovník nespěchá potvrdit. Řada obcí, které leží na ložiscích jiných vyhrazených nerostů, například kera-

mických jíílů, je na tom ještě hůř. Nejsou známé, nemají zákon ani limity. Proto i pro ně, pro jejich naději, nesmí padnout Černice a Horní Jiřetín. Udržitelný rozvoj může růst třeba i na zpustlém těle, ne však na třeba i nablýskaném hrobě kulturní krajiny.

Územní ekologické limity těžby se tak staly prvním milníkem na (zatím) opuštěné cestě k udržitelnému rozvoji. Ukazuje se však, že nestačí ochránit území za nimi. Aktuální sesuv svahů pod arborem a zámek Jezeří ve velkodole Čs. armády, ale i starší sesuvy pod Hněvínem, v Čepirozích, pod Jezerkou a jinde ukazují, že těžaři nejsou s to zaručit splnění slibů o bezpečnosti výsypek a svahů, které pracují i po desítkách let. Proto přinejmenším u VČSA by bylo třeba postup lomu východním směrem zastavit okamžitě a namísto další těžby vnitřní výsypkou paty svahů co nejrychleji znovu přitížit, i za cenu odpisu zásob za dnešní dosaženou linií pro velkolomovou technologii těžby. To nevylučuje šetrnější vydobytí v budoucnu hlubinnou těžbou na zakládku, zplynováním nebo jiným ke krajíně a sídlům šetrnějším způsobem.

Územní ekologické limity těžby v Severočeské hnědouhelné pánvi by měly být zejména u velkodolu Československé armády, ale i jinde z výše uvedených důvodů potvrzeny jako trvalé. Jinak totiž nedojde k žádoucímu obratu ve vývoji území SHP. Nedojde k žádoucímu přeorientování ekonomické základny z energeticky a surovinově náročných, málo vstupy zhodnocujících oborů, na sofistikovanější výroby s vyšším podílem přidané hodnoty, s vyšší dosahovanou kilogramovou cenou, při nižších vstupech. Nedojde k žádoucímu radikálnímu zlepšení životního prostředí v kraji, které nespočívá jen v už dosaženém částečném zlepšení kvality ovzduší, ale i v regeneraci osídlení a v rekultivaci krajiny, v obnově spotřebního průmyslu a služeb včetně malého a středního podnikání, zemědělské a lesní výroby, vodního hospodářství, rekreace a cestovního ruchu jako jediných dlouhodobě perspektivních činností na rozdíl od těžby uhlí a energetiky, založené na jeho spalování. Nedojde k onomu žádoucímu psychologickému zlomu v myšlení lidí, které nám dovolí odpoutat se od doznívající minulosti a zaměřit se na zakládání lepší budoucnosti.

Nedávný sesuv 3 milionů kubíků zeminy ve velkodole Čs. armády pod arborem a zámek Jezeří považujeme za memento, kterým nám příroda připomíná naše minulé hříchy a varuje nás před pokračováním v nebezpečné praxi. Nedokážeme-li se poučit, jsme odsouzeni se skutečné katastrofy dožít. V minulosti založené nerovnováhy, spočívající v odlehčení pat svahů náchylných k sesuvům a naopak v zatěžování rostlého terénu výsypkami, budou spět k obnovení rovnováhy nezadržitelně a logicky plastickým přetvářením terénu možná celá desetiletí či staletí, ale také třeba skokem. Záleží to na struktuře a charakteru hmot, které tyto původní terény i novotvary vytvářejí, na vodním

režimu, klimatu a dalších, obtížně předpověditelných, a tím méně ovlivnitelných faktorů. Jediným systémovým řešením, jak se těmto rizikům vyhnout, je do dalších takových dobrodružství prostě nejít.

Jsme přesvědčeni a doufáme společně s obyvateli tohoto kraje, že krátkodobý zisk malé skupiny podnikatelů ani nepodstatný veřejný prospěch z něj nemohou vyvážit nevratně zničené kulturní i přírodní hodnoty, ztráty kořenů, identity občanů s obcí, s komunitou spoluobčanů, krajinou domova, kde už se od války narodily a „zakořenily“ tři generace a kde už se lidé ve vlastním zájmu nechtějí a nemohou chovat jako v čerstvě dobytém území. Nelze také odkládat nástup na trajektorii jiné ekonomické základny kraje než závislé na tenčících se zásobách uhlí a dále odrazovat podnikatele v nových, progresivních oborech od zakotvení v tomto, zatím nadále devastovaném, a proto málo atraktivním a čistém prostředí.

Vyzýváme na pomoc v tomto úsilí všechny, kdo se s takovým programem ztotožňují, kdo mají tento kraj rádi a kdo vidí dál než do vlastního talíře.

Velkolom trvale ohrožuje i území za linií těžby, jak ukazuje sesuv cca 3 milionů m³ v ochranném pílří arboreta v červnu 2005.

Důvodová zpráva

Zpráva

o územních ekologických limitech těžby hnědého uhlí

a energetiky v Severočeské hnědouhelné pánevi

Při projednávání kontrolní zprávy o plnění úkolů z usnesení vlády České republiky č. 287/90 o ozdravení životního prostředí v Severočeském kraji dne 15. května 1991 uložila vláda ČR svým usnesením č. 166 ministru pro hospodářskou politiku a rozvoj mimo jiné "vycházet při zpracování návrhu palivoenergetické politiky státu nejen z energetických požadavků odběratelů, ale i z limitů ekologické zátěže území".

Limity ekologické zátěže území představuje stanovení nepřekročitelných hranic v území, za nimiž nesmí být těžbou a energetikou přímo narušovány a likvidovány přírodní prvky, tvořící součást územního systému ekologické stability krajiny, sídelní struktura a infrastruktura zajišťující život v území a dále nejvýše přípustné zátěže základních složek prostředí, tzn. půdy, vody a ovzduší.

Stanovení územních ekologických limitů je předmětem územního plánování, které svými nástroji zajišťuje trvalý soulad všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území, zejména se zřetelem na péči o životní prostředí.

Pro Severočeskou hnědouhelnou pánev (SHP) byl územní plán naposledy revidován v roce 1985. Tento dokument poplatný době svého vzniku je ve svém obsahu zčásti překonán novými přístupy k řešení problémů v této nejvíce postižené oblasti ČSFR. Usnesením vlády České republiky č. 166/91 z 15.5.1991 byla potvrzena priorita zachování únosného životního prostředí proti dosavadní bezohledné exploataci využitelných zásob. V tomto smyslu jsou v roce 1991 zahájeny práce na novém územně-plánovacím dokumentu pro SHP. Stanovení limitů, které jsou rozhodující pro palivoenergetickou politiku vlády ČR, nemůže však být odsunuto do doby zpracování potřebné územně-plánovací dokumentace, kterou lze odhadovat na několik let. Proto MŽP ČR předkládá územně plánovací podklady, umožňující

MHPR splnit úkol citovaný v úvodu důvodové zprávy.

V dohodě ministerstva životního prostředí a ministerstva pro hospodářskou politiku a rozvoj byly stanoveny územní ekologické limity těžby a energetiky, které jsou vyjádřeny závaznými liniemi těžby a vnějších výsypek v grafické části této zprávy a omezeními ve znečišťování ovzduší vyjádřené mezními hodnotami emisí pro jednotlivé pánevní okresy Chomutov, Most, Teplice a Ústí nad Labem a přílehlý okres Louny, v nichž jsou soustředěny nejvýznamější energetické zdroje znečištění ovzduší.

Závazné linie omezení těžby hnědého uhlí a výsypek

Navržené linie respektují potřebu zachování stávající sídelní struktury a prvků územního systému ekologické stability krajiny. K docílení potřebného souladu byla ministerstvem životního prostředí využita Terplanem s.p. rozpracovaná územní prognóza Severočeské hnědouhelné pánve a práce na návrhu územního systému ekologické stability krajiny, které provádí Výzkumný ústav výstavby a architektury Praha. Tyto linie byly stanoveny shodně s časovým horizontem návrhu státní energetické politiky České republiky pro období do roku 2005. Je třeba počítat s tím, že v dlouhodobém výhledu mohou být tyto linie dále zpřesňovány.

Územní omezení těžby a energetiky se dotýká také výstavby složišť popílku a výsypkového hospodářství. V tomto směru již vláda přijala radikální územní omezení v aktualizovaném souboru opatření k ozdravení životního prostředí, tvořícím přílohu usn. vlády ČR č. 166 z 15.5.91. V bodě I.D.1. stanovila, že při koncipování palivoenergetické politiky ČR nemá být počítáno s další výstavbou odkališť popílku mimo vytěžené prostory lomů (včetně odkaliště Hořetice a dokončení výstavby odkaliště Vernéřov) a v bodě I.E.5, že napříště nemá být počítáno s realizací Velemyšleveské výsypky a dalších

výsypek na zemědělské půdě mimo zdevastované území. Obě aktivity se budou napříště zabezpečovat v koordinaci energetických a báňských organizací ve vytěžených prostorech uhelných dolů.

Závazné linie územních ekologických limitů těžby hnědého uhlí jsou v tomto materiálu stanoveny pro lomy Merkur, Březno a Libouš, Šverma a Vršany, Čs. armády, Most, Bilina a Chabřovice, které představují úplný výčet rozfáraných důlních povrchových děl v území SHP. V období do roku 2005 se nepočítá s otvírkou dalších povrchových lomů SHP. Samostatným materiálem budou stanoveny i pro Sokolovsko.

Lomy Merkur, Březno a Libouš mají linii stanovenou u obce Černovice ve vzdálenosti 500 m od tělesa bývalé železniční trati Chomutov-Klášteřec nad Ohří. Průběh této linie nezasahuje do obcí Spořice, Droužkovice a Březno, prochází ve vzdálenosti 500 m od hranic zastavěných území těchto obcí. Mezi Spořicemi a Droužkovicemi probíhá tato linie ve stejné vzdálenosti, souběžně s hranicí vzrostlé zeleně při potoku Hačka. U obce Březno závazná linie lomové těžby nezasahuje do ochranného pásma silnice I/7 v úseku Březno-Droužkovice. Tato hranice bude pro postup lomů konečná a budou z ní odvozeny ochranné pilíře obcí Březno, Černovice, Droužkovice, Chomutov, Jirkov a Spořice.

Lomy Šverma a Vršany postupují proti sobě a přetěží mezi sebou území. Lom Vršany navíc má přetěžit prostor hořanského koridoru. Západním směrem těžba pokračovat nebude, zůstanou tedy zachovány obce Okořín, Strupčice, Vrskmaň a Zaječice včetně jejich ochranných pásem. S otvírkou dalších lomů mezi Mostem a Chomutovem, t.j. Šverma-západ, Chomutov a Chomutov-východ se nepočítá. Rozhodnutí o přetěžení hořanského koridoru je třeba učinit do 31.12.1992, aby byly zajištěny související investice včetně přeložek produktovodů napojených na CHEZA Litvínov.

Velkolom ČSA má pevnou linii na severu a severozápadě stanovenou rámcově na vrstevnici + 270 m n.m. chránící lesní porosty jižních svahů Krušných hor při současném zachování ochranného piliře pod zámekem a arboretem Jezeří, obcí Černice a Horního Jiřetína. Vymezení hranice ochranného piliře souboru památek v Jezeří bylo stanoveno v Rozhodnutí ministerstva kultury ČR č.j. 12.962/91 PP z 26.9.1991. V grafické příloze je závazná linie omezení těžby stanovena tak, že se na severní straně respektují cenné ekosystémy v podhůří Krušných hor před obcí Černice s tím, že těžba bude ukončena u býv. dolu Obránců míru. Toto vymezení postačí z hlediska plynulého zabezpečování těžby velkolomu ČSA cca do roku 2005.

U lomu Most budou dotěženy uhelné zásoby v dobývacím prostoru Kopisty směrem k Chemickým závodům. Následně bude tento lom zasypán výsypkami z velkodolu ČSA a Bílina.

S otvírkou lomu Bylany se nepočítá. Obce Havraň, Kopořeč, Lišnice, Nemilkov, Polerady a Saběnice budou zachovány.

V lomu Bílina bude povrchová těžba zastavena před obcí Libkovice. Pro obce Mariánské Radčice, Lom a Louka je nutno stanovit ochranné piliře. Obec Braňany bude zachována. V prostoru Červeného vrchu těžba nepřekročí hranici stávající úpatní komunikace. Silniční spojení obcí Braňany a Mariánské Radčice bude vyřešeno přeložkou stávající komunikace. V prostoru obce Kostomlaty nepřekročí pata Radovesické výsypky linii vrchů Kajba - Březový vrch s tím, že neodvodnitelná deprese mezi touto linií a obcí Kostomlaty bude vyplněna skrývkovými zeminami s následnou rekultivací. Stávající silniční spojení obcí Štěpánov a Hetov zůstane zachováno. Východním směrem nebude Radovesická výsypka rozšiřována, aby nezasáhla CHKO České středohoří. Zvyšování výsypky Pokrok u Duchcova nad dnešní stav je nepřípustné, naopak bude třeba převýšený terén znovu přemodelovat a zajistit vyhovující odtokové poměry, provětrávání území a podmínky pro obnovu krajiny se všemi potřebnými funkcemi. Další postup výsypek bude řešen podle

dohod uzavřených mezi orgány státní správy, samosprávami měst a obcí a Doly Bílina.

Usnesením vlády ČR č. 331 z 11.9.91 o účelnosti další těžby hnědého uhlí v Chabařovicích jsou již stanoveny závazné nepřekročitelné linie pro lom Chabařovice. Hranice vnější výsypky lomu Chabařovice v prostoru obcí Suché-býv. Žichlice nesmí být dále rozšiřovány.

Tyto závazné nepřekročitelné linie těžby se vztahují především na povrchovou těžbu lomů při dnešní technologii. Nevylučují v budoucnu šetrnější způsoby dobývání či jiné využití zásob pokud budou minimalizovány jejich negativní vlivy na úroveň přijatelnou občanům a samosprávám měst a obcí v SHP.

N á v r h

úvodního slova k materiálu pro vládu ČR "územní ekologické limity těžby hnědého uhlí a energetiky v Severočeské hnědouhelné pánvi".

Jak je ve zprávě uvedeno, na její přípravě se velmi účinně podílelo i ministerstvo pro hospodářskou politiku a rozvoj. Má být ve smyslu usnesení vlády č.166/91 východiskem pro dopracování energetické politiky republiky. Stejnou metodou jsme připravili i návrh omezení těžeb v Sokolovské pánvi, který předložíme vládě na některém z příštích zasedání.

Pokud jde o návrh mezních hodnot znečišťování, nechceme zavádět nad rámec zákona nějaký nový ukazatel. Jak je v materiálu uvedeno, jde o stanovení východiska - společné orientace jak pro dopracování energetické politiky, tak např. pro regionální a územní plánování. Těchto ukazatelů např. využijeme jako vstup zadání do společného česko-německo-polského projektu tzv. "černého trojúhelníku", o kterém jsem hovořil v úvodu ke kontrolní zprávě.

Ve svém vystoupení musím ještě upozornit na odlišná stanoviska s MHPR. Nechci znovu rekriminovat problém Chabařovic, který jsme ve vládě řešili, dnes jde o pokračování těžby velkolomu ČSA. V poslední aktualizaci souboru opatření k programu ozdravení Severočeského kraje, který schválila vláda svým usnesením č.166/91 byl stanoven v této věci úkol I.E.6.1 ve znění (citují):

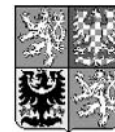
"Změnit vymezení dobývacího prostoru lomu VČSA tak, aby byl zachován ochranný pilíř památkového objektu zámku a arboreta Jezeří. Do 31.12.1992 posoudit návrh alternativního postupu porubních front lomu ČSA, který respektuje zachování území obcí - Horní Jiřetín, Dolní Jiřetín, Černice a území jižního okraje města Litvínova.

Odpovídá: MHPR, ČBÚ, MŽP ČR

Termín: do 31.12.1991"

Zatímco my a shodně s námi i zastupitelstva dotčených obcí považujeme uvedený, vládou již přijatý úkol, za jasnou směrnicí k jejich zachování, byla v průběhu přípravy zprávy zejména ze strany vedení velkolomu ČSA nastolována taková interpretace tohoto úkolu, že do konce roku 1992 mají být znovu posouzeny i alternativy, směřující k možné likvidaci obcí. S touto interpretací jsme nesouhlasili a proto jsme i s ohledem na ekologické podmínky podhůří Krušných hor navrhli v období do r.2005 (výhled, do kterého má být zpracování energ.politika) taková omezení těžby, která zachování uvedených obcí plně respektují.

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

ze dne 30. října 1991 č. 444

ke zprávě o územních ekologických limitech těžby hnědého uhlí a energetiky v Severočeské hnědouhelné pánvi

V l á d a

I. s c h v a l u j e

1. návrh závazných linií omezení těžby a výsypek dle grafických příloh č. 1 - 6, uvedených v příloze tohoto usnesení,
2. návrh mezních hodnot znečišťování ovzduší dle tabulky č. 1 a 2 uvedených v příloze tohoto usnesení;

II. u k l á d á

1. ministru pro hospodářskou politiku a rozvoj, ministru životního prostředí, předsedovi Českého báňského úřadu, přednostům okresních úřadů Chomutov, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Louny a Litoměřice respektovat závazné linie omezení těžby a výsypek ve správních řízeních a rozhodnutích o funkčním využití území, o umístění staveb a zařízení, které nesouvisí s dobýváním a o povolení hornické činnosti, výsypek, složišť popílku a rekultivací; za závaznými liniemi odpovídajícím způsobem upravit vyhlášené dobývací prostory a provést odpis zásob,

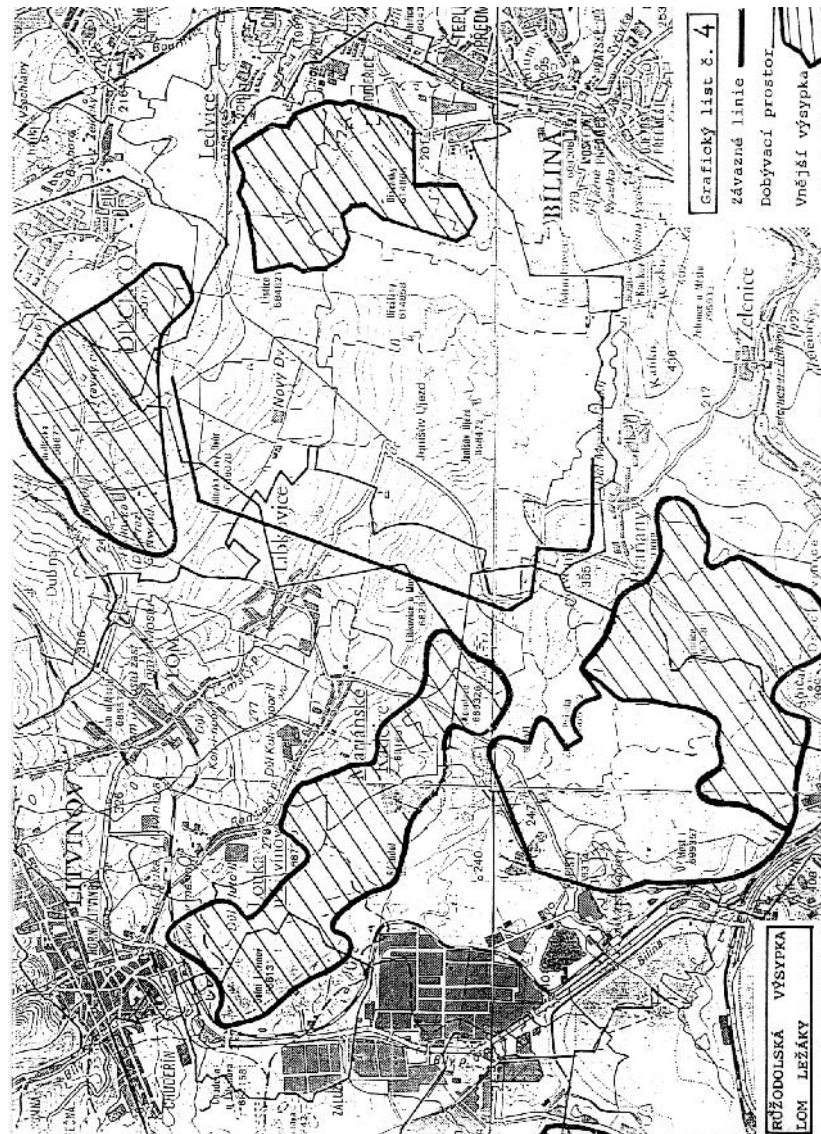
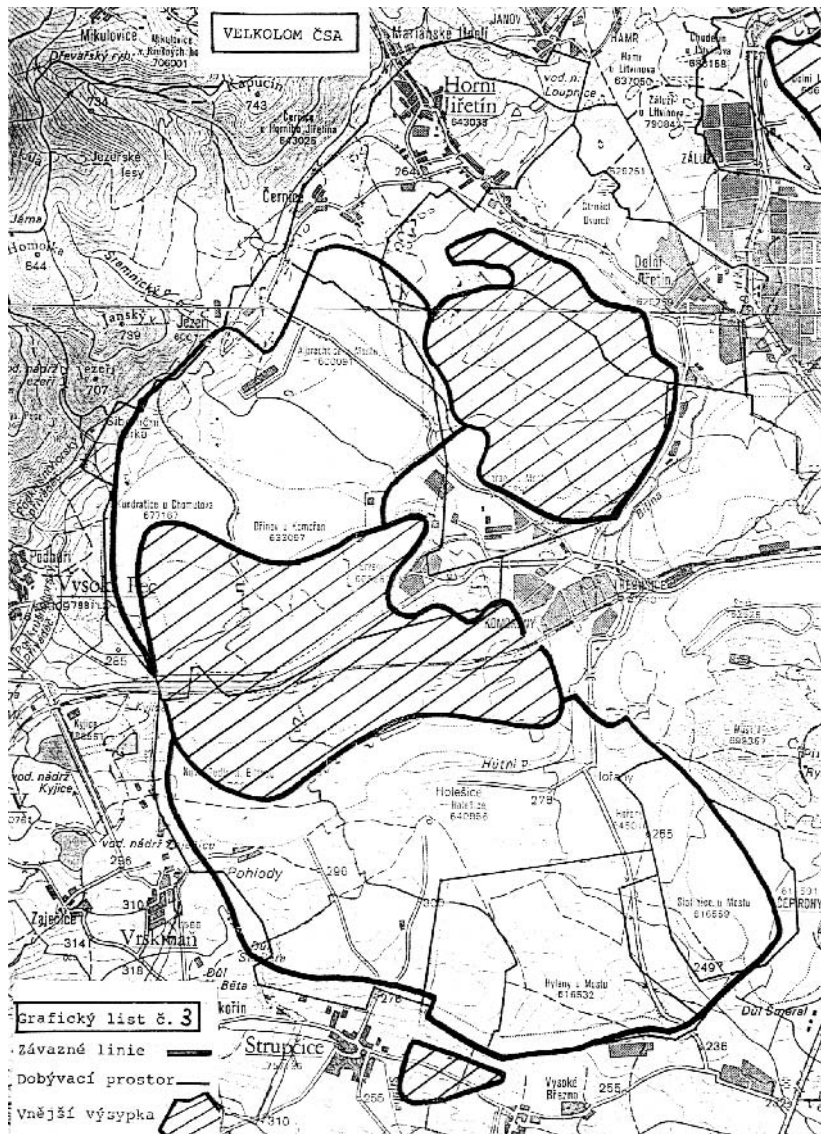
2. ministru pro hospodářskou politiku a rozvoj

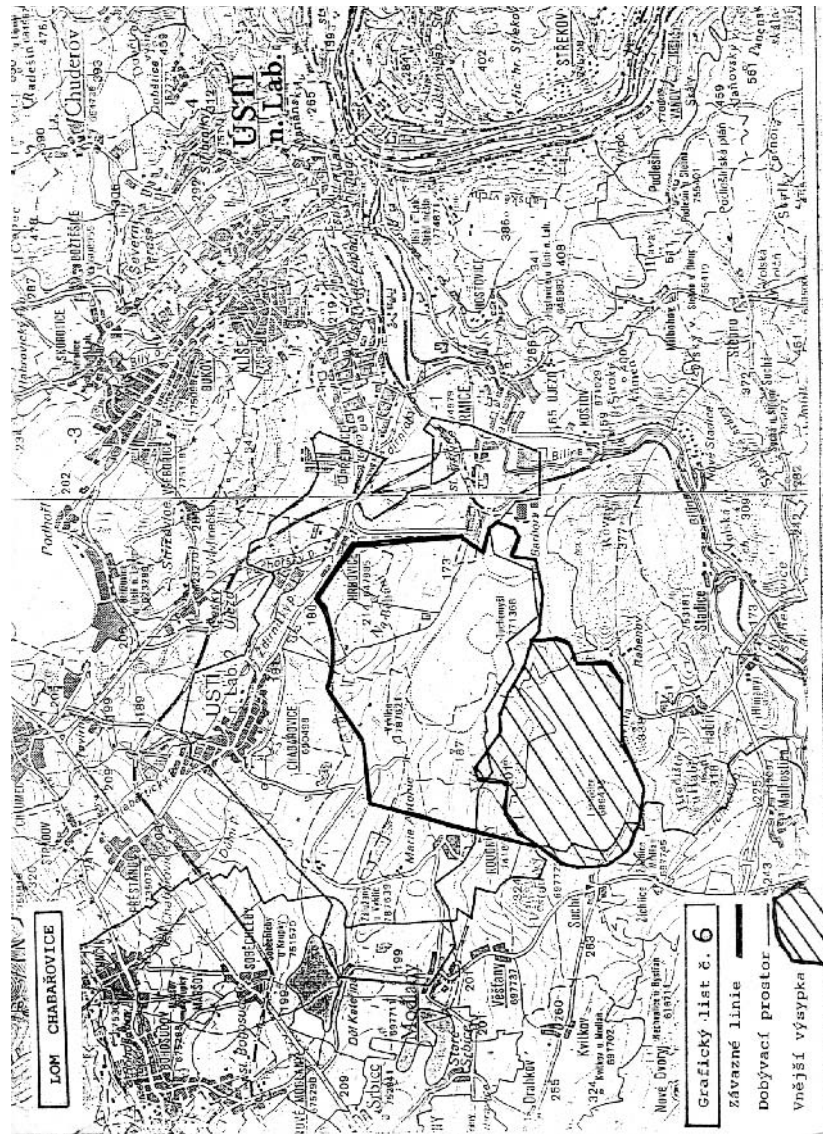
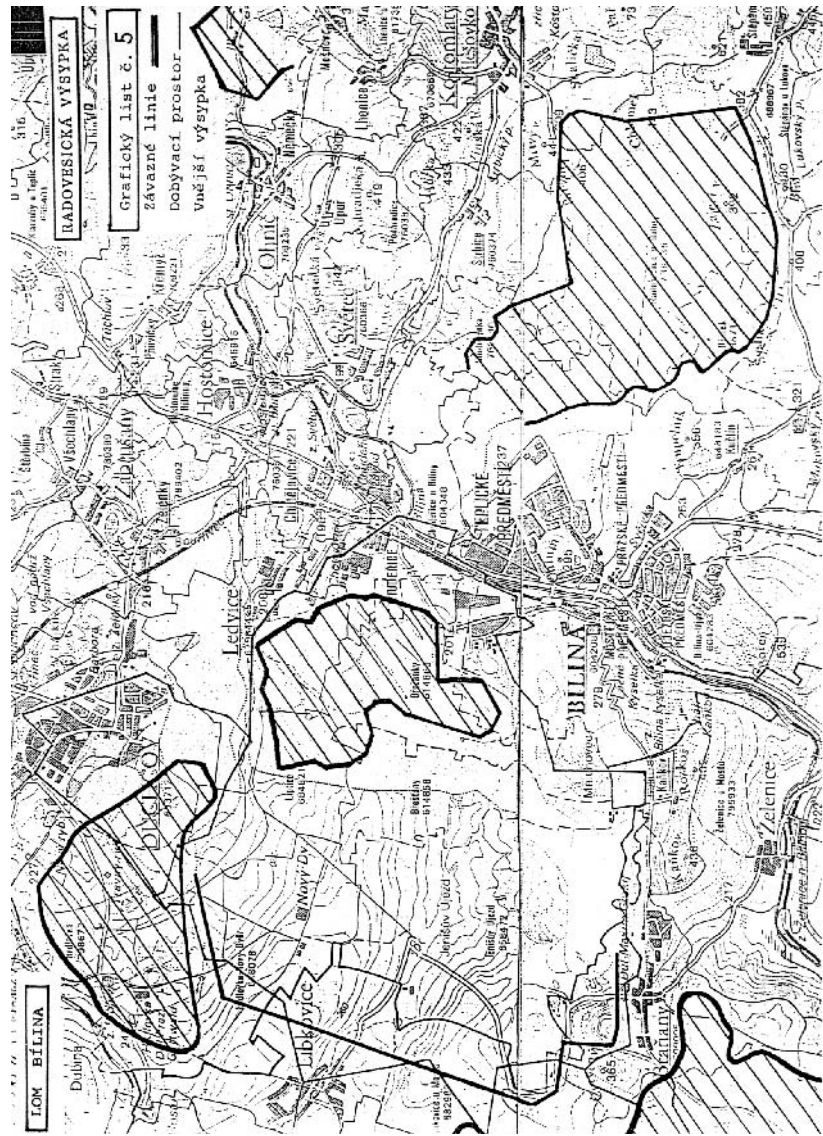
- a) vycházet z omezení dle bodu I. při koncipování státní energetické politiky České republiky do roku 2005,
- b) rozhodnout do 31. prosince 1992 o těžbě v hořanském koridoru lomem Vršany.

Provedou:

ministři pro hospodářskou politiku a rozvoj, životního prostředí
předseda Českého báňského úřadu
přednostové Okresních úřadů v Chomutově, Mostě, Teplicích,
Ústí nad Labem, Lounech a Litoměřicích

Předseda vlády
JUDr. Petr P i t h a r t v. r.

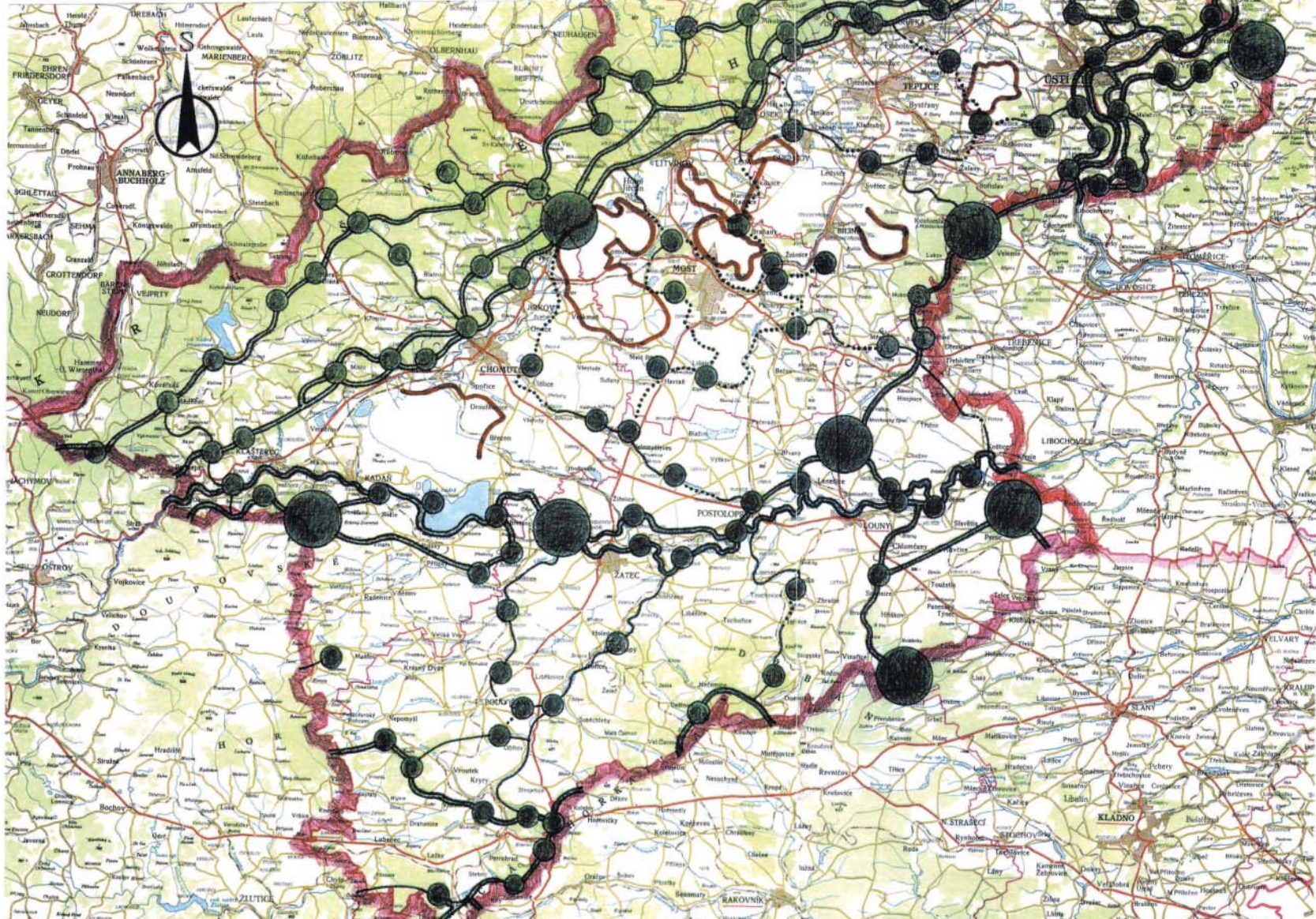

Závazná část územně plánovací dokumentace
 „2. ZMĚNY A DOPLŇKY
 ÚZEMNÍHO PLÁNU VELKÉHO ÚZEMNÍHO CELKU
 SEVEROČESKÉ HNĚDOUHELNÉ PÁNVE“

Územní systém ekologické stability
 a územně ekologické limity těžby hnědého uhlí

Příloha č. 3
 k obecně závazné
 vyhlášce č. 1/2001

Legenda:

- Státní hranice
- Hranice řešeného území
- Biocentrum nadregionální
- Biocentrum regionální
- Biokoridor nadregionální (osa)
- Biokoridor regionální – existující
- Biokoridor regionální – chybějící
- Územně ekologické limity těžby hnědého uhlí

z krajiny těžby vytvořme znovu krajinu domova